

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่อง รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจโดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบ้านดอนคู้ ต.ป่าสังข์ อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
 - 1.1 ความหมายของรูปแบบ
 - 1.2 ความหมายของชุมชน
 - 1.3 ความหมายของเข้มแข็งของชุมชน
 - 1.4 ลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชน
 - 1.5 องค์ประกอบของความเข้มแข็งของชุมชน
 - 1.6 กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
 - 1.7 กลยุทธ์ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
 - 1.8 ปัจจัยและเงื่อนไขในการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน
 - 1.9 ดัชนีตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน
2. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
 - 2.1 หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
 - 2.2 ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง
 - 2.3 แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง
 - 2.4 จากปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติ
3. วิธีการดำเนินการวิจัยในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
 - 3.1 แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - 3.2 หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - 3.3 กระบวนการและขั้นตอนในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
4. คุณลักษณะของชุมชนในสังคมไทย
5. บริบทของชุมชนบ้านดอนคู้
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

7. กรอบแนวคิดและการปฏิบัติในการวิจัย

รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

1. ความหมายของรูปแบบ

คำว่า “รูปแบบ” หรือ Model เป็นคำที่ใช้เพื่อสื่อความหมายหลายอย่าง ซึ่งทั่วไปแล้วจะหมายถึง สิ่งหรือวิธีการดำเนินงานที่เป็นต้นแบบอย่างใดอย่างหนึ่ง ได้มีผู้ให้ความหมายของคำว่า “รูปแบบ” ดังนี้

พจนานุกรม Contemporary English ของ Longman (1981 : 668) สรุปความหมายของคำว่า “รูปแบบ” หรือ Model ไว้ 3 ลักษณะ คือ 1) สิ่งซึ่งเป็นแบบย่อส่วนของของจริง ซึ่งเท่ากับแบบจำลอง 2) สิ่งของหรือคนที้นำมาใช้เป็นแบบอย่างในการดำเนินการแบบอย่าง เช่น ชุมชนต้นแบบ 3) รุ่นของผลิตภัณฑ์ต่างๆ ในขณะที่นักวิชาการต่างประเทศได้ให้ความหมายของคำว่า “รูปแบบ” หมายถึง การจำลองความจริงของปรากฏการณ์ เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่มีความสัมพันธ์องค์ประกอบที่เป็นกระบวนการของปรากฏการณ์นั้นๆ ให้ง่ายขึ้น (Stoner and Wankle, 1986 : 12 , Nadler, 1980 : 132-161) รูปแบบเป็นการสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับชุดของปรากฏการณ์ โดยอาศัยหลักและประพจน์ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งรูปแบบที่มีความเที่ยงตรงจะพัฒนาเป็นทฤษฎีต่อไป (Willer, 1967 : 15) ส่วนนักวิชาการในประเทศได้ให้ความหมายของคำว่า รูปแบบ หมายถึง วิธีที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งได้ถ่ายทอดความคิด ความเข้าใจ ตลอดจนจินตนาการของคนที่มีต่อรูปแบบจึงเป็นแบบจำลองในลักษณะเลียนแบบ หรือเป็นตัวแบบที่ใช้เป็นแบบอย่าง เป็นแผนผังหรือเป็นแบบแผนของการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อเนื่องด้วยความสัมพันธ์เชิงระบบ (เขาวดี วิบูลย์ศรี, 2536 : 25) อันเป็น โครงสร้างที่แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่มีในปรากฏการณ์ธรรมชาติหรือในระบบต่างๆ (บุญชม ศรีสะอาด, 2533 : 19) ซึ่งเท่ากับการย่อหรือเลียนแบบความสัมพันธ์ที่ปรากฏอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริงของปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยในการจัดระบบความคิดในเรื่องนั้นให้เข้าใจได้ง่ายขึ้นและเป็นระเบียบ (สุบรรณ พันธุ์นิวาส และชัยวัฒน์ ปัญญาพงษ์, 2522 : 22-23) โดยตัวแทนที่สร้างขึ้นเพื่ออธิบายพฤติกรรมของลักษณะบางประการของสิ่งที่เป็จริงอย่างนั้น หรือเป็นเครื่องมือทางความคิดที่บุคคลใช้ในการหาความรู้ ความเข้าใจปรากฏการณ์ (ทิสนา เขมมณี, 2551 : 1) อาจกล่าวได้ว่า รูปแบบ หมายถึง แบบจำลองอย่างง่ายหรือส่วนของปรากฏการณ์ต่างๆ ที่ผู้เสนอรูปแบบดังกล่าวได้ศึกษาและพัฒนาขึ้นมา เพื่อแสดงหรืออธิบายปรากฏการณ์ให้เข้าใจได้ง่ายขึ้นหรือในบางกรณีอาจใช้ประโยชน์ในการทำนายปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้น ตลอดจนอาจใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไป

ดังนั้น สรุปได้ว่า รูปแบบ หมายถึง สิ่งที่สร้างหรือพัฒนาขึ้นจากแนวคิด ทฤษฎีที่ได้ศึกษามาของผู้สร้างเอง เพื่อถ่ายทอดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ โดยใช้สื่อที่ทำให้เข้าใจได้ง่าย และกระชับถูกต้อง และสามารถตรวจสอบเปรียบเทียบกับปรากฏการณ์จริงได้ เพื่อช่วยให้ตนเองและคนอื่นสามารถเข้าใจได้ชัดเจนขึ้น หรือโดยสรุป รูปแบบ หมายถึง โครงสร้างที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ หรือตัวแปรต่างๆ ผู้วิจัยสามารถใช้รูปแบบอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ หรือตัวแปรต่างๆ ที่มีในปรากฏการณ์ธรรมชาติหรือในระบบต่างๆ และอธิบายลำดับขั้นตอนขององค์ประกอบหรือกิจกรรมในระบบนั้นๆ ได้

2. ความหมายของชุมชน

ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีฐานะและอาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือญาติ จนถึงระดับหมู่บ้านและผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีการดำรงรักษาคุณค่าและวัฒนธรรมชุมชน และมีการถ่ายทอดไปยังลูกหลาน (กาญจนา แก้วเทพ, 2538 : 44) และความหมายของชุมชนในเชิงกระบวนการที่มีพลวัต คือ ความเป็นชุมชนจะวัดหรือดูได้จากกิจกรรมหรือการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนที่รวมตัวกันในชุมชนว่ามีลักษณะอย่างไร ซึ่งการรวมตัวนั้นจะต้องพิจารณาถึงวัตถุประสงค์ กิจกรรม การมีส่วนร่วมของคนในกลุ่ม และการจัดการกลุ่ม หรือองค์กรนั้นๆ ด้วย (อนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อาจอ่ำ, 2541 : 236) สรุปได้ว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มาอาศัยร่วมกันเป็นหลักแหล่ง พูดภาษาเดียวกัน มีความเชื่อและประเพณีที่ยึดเป็นวัฒนธรรมอยู่ในชุมชนเดียวกันและร่วมกันโดยมีการติดต่อกันทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้อยู่ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ต่อกันของสมาชิกภายในชุมชนและภายนอกชุมชนที่จะนำไปสู่การมีผู้นำที่มีภาวะความเป็นผู้นำ มีการแลกเปลี่ยนแบ่งปันซึ่งกันและกัน ตลอดจนมีความรู้สึกที่ติดต่อกัน รู้จักมักคุ้นกันมากขึ้น อันส่งผลต่อการรวมกลุ่มกันแก้ไขปัญหาของชุมชนได้ด้วยตนเอง

3. ความหมายของความเข้มแข็งของชุมชน

ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การที่คนมีความสุข ครอบครัวยั่งยืน เศรษฐกิจมั่นคง สิ่งแวดล้อมยั่งยืน อันเป็นผลลัพธ์จากสภาวะพื้นฐานนับตั้งแต่วิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ การรวมพลังชุมชนในการร่วมกันอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและวิถีทางการดำรงชีวิตของท้องถิ่น (ดวงแก้ว จันทร์สระแก้ว และวิชุนา ปาณปณณัง, 2541 : 11-12) ซึ่งครอบครัวและกลุ่มองค์กรของประชาชนในชุมชนสามารถร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหาของตนด้วยตนเองให้มากที่สุด และสามารถพัฒนาชุมชนหมู่บ้านของตนเองตามค่านิยม มีวิถีคิด เป้าหมายที่กำหนดไว้ร่วมกัน

โดยใช้ความรู้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับท้องถิ่น ทั้งนี้โดยการอาศัยการร่วมมือและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และองค์กรพัฒนาชุมชนเท่าที่จำเป็น (ชาติชาย ณ เชียงใหม่, 2542 : 62-63) ซึ่งสอดคล้องกับ ชำนาญ วัฒนศิริ (2542 : 18) ได้กล่าวถึงความเข้มแข็งของชุมชนว่าเป็นชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทร มีกิจกรรมสื่อสาร และมีการเรียนรู้ในการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างชัดเจนและมีคุณภาพ นอกจากนี้ยังได้เสนอกลวิธีในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คือ การจัดเวทีประชาคมอันเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาทำกิจกรรมร่วมกันและเกิดการเรียนรู้ร่วมกันในทุกรูปแบบ และยังคงสอดคล้องกับ ประเวศ วะสี (อ้างถึงใน อมรวิชัย นาคทรพรพ อาชัญญา รัตนอุบล และอัจฉรา ไชยอุปถัมภ์, 2543 : 7) ที่ได้กล่าวว่า ความเข้มแข็งของชุมชน คือ การให้ความสำคัญต่อประชาชนจำนวนหนึ่งที่ มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกัน หรือความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกันหรือมีการรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีเรื่องจิตใจเข้ามาด้วย มีความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ อันส่งผลให้ชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้ พึ่งพากันเองได้ อย่างยั่งยืนและสมศักดิ์ศรีในสังคมโลก โดยคำว่าพึ่งเองได้รวมถึงความเป็นตัวของตัวเอง ความเป็นอิสระ ความเชื่อมั่นในตนเอง มีความพอเพียงทางเศรษฐกิจในระดับสูง มีความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีความเสมอภาคและมีลักษณะของความร่วมมือ โดยหัวใจของความเข้มแข็งอยู่ที่กระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน โดยเริ่มจากรวมคนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสรุปบทเรียนและร่วมรับผลจากการกระทำ (คณะอนุกรรมการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2543 : 1) ซึ่งในการสร้างชุมชนถ้าชุมชนสามารถดำเนินการเรียนรู้ร่วมกัน ศึกษาาร่วมกัน รับผิดชอบร่วมกัน มีการปรับปรุง และพัฒนากระบวนการการผลิต และการบริหารจัดการโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านก็จะทำให้ชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ (ไสว พรหมณี อ้างถึงใน ทะนงศักดิ์ สุภาพกุล, 2543 : 5)

นอกจากนี้ วรวิทย์ อวิรุทธวรกุล (2544 : 19) ได้ให้ความหมายของความเข้มแข็งของชุมชนไว้ว่า หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่างๆ ของเมืองและชนบทรวมกันเป็นองค์กรชุมชน มีการเรียนรู้ การจัดการ และแก้ไขปัญหาาร่วมกันของคนในชุมชน แล้วจึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลง หรือการพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ ซึ่งการให้ความสำคัญต่อกลไกของการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนหรือองค์กรชุมชนนั้นทำให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกที่ดีต่อส่วนรวม และการมีวัฒนธรรมของชุมชนเป็นพื้นฐานที่เกิดจากการบูรณาการภูมิปัญญาเข้ากับความรู้สมัยใหม่ ประกอบกับการมีผู้นำที่มีความรู้ความสามารถและการสะสมทุนหรือมีสวัสดิการชุมชนที่เอื้อประโยชน์แก่ชาวบ้าน รวมทั้งมีความตระหนักถึงความเป็นเจ้าของชุมชนของตนเอง (ชาญวิทย์

โหวท. 2546 : 6) ซึ่งคนในชุมชนสามารถคิด ตัดสินใจ วางแผน ดำเนินการ แก้ไขปัญหา ติดตามประเมินผลได้ด้วยตนเอง และเป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้ (ปรีดี โชติช่วง. 2543 : 22) อันส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง คือ มีความสามารถพึ่งตนเองได้ มีความมั่นคงปลอดภัย ในการดำรงชีวิต ตลอดถึงการมีจิตสำนึกสาธารณะ รวมทั้งการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน และการมีความรักและหวงแหนชุมชนของตนเอง

4 ลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชน

ความเข้มแข็งของชุมชนมีลักษณะเป็นชุมชนที่มีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่นอย่างแน่นแฟ้นในทางกายภาพ สมาชิกของชุมชนมีศักยภาพ มีการพึ่งพาอาศัยกันและมีความร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ ทางด้านอาชีพ วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม มีการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน ในทางจิตวิญญาณสมาชิกจะมีค่านิยมความเชื่อร่วมกันและมีความผูกพันตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เป็นชุมชนที่มีศักยภาพจะสามารถพึ่งพิงตนเองได้ในระดับสูง ทั้งในด้านทุน แรงงาน ทรัพยากร เพื่อการยังชีพพื้นฐานของครอบครัวตนเอง แม้จะมีการพึ่งพิงจากภายนอกชุมชนก็ยังมีอำนาจในการจัดการ เลือกรสรร ตัดสินใจ และการมีส่วนร่วมสูงในด้านต่างๆ เป็นชุมชนสามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ โดยอาศัยความรู้และกลไกภายในชุมชน มีแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่อาศัยความร่วมมือภายในชุมชนเป็นหลัก และเป็นชุมชนที่มีการพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่องโดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้และภูมิปัญญาของตนเอง ทั้งในด้านเศรษฐกิจ บริหารจัดการ การปกครอง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยี ซึ่งมีผลทำให้ชุมชนมีความรู้ ความสามารถที่จะพัฒนาตนเองได้ (อุทัย คุลเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์. 2540 : 9-10) โดยมีกรนำมาติด้านวัฒนธรรมมาผสมผสานในการทำกิจกรรม เพราะการมีฐานการรวมตัวทางวัฒนธรรมจะเป็นเครื่องยึดโยงให้สามารถสร้างองค์กรชุมชนที่มีคุณภาพได้ อันส่งผลให้มีประสิทธิภาพในการตอบสนองต่อปัญหา มีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ มีการจัดการกลุ่ม มีผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกและชุมชน มีการกระจายผลประโยชน์แก่สมาชิกอย่างยุติธรรมและได้รับการยอมรับจากองค์กรภายนอกโดยมีการขยายผล ขยายกิจกรรมและขยายเครือข่าย (สิลาภรณ์ นาคทรพรพ อ่างถึงใน อนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อาจอ่ำ. 2541 : 237-254) ในขณะเดียวกัน อนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อาจอ่ำ (2541 : 239) ได้กล่าวถึง ลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชนว่าการมีวัฒนธรรมมาผสมผสานในการทำกิจกรรมเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้ชุมชนอยู่ร่วมกันได้นั้นต้องมีกระบวนการเรียนรู้ มีการรวมกลุ่ม มีผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกในชุมชน ได้รับการยอมรับนับถือจากภายนอกชุมชนและมีการจัดกิจกรรมอยู่ต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับ

คณะกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤติ (2542 : 20) ที่ได้ให้ ลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชนไว้ว่าเป็นชุมชนที่สมาชิกมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตน และเป็นชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนและชุมชน กระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวต่อเนื่องจนเป็นวิถีของชุมชน ขับเคลื่อนโดยผู้นำองค์กรชุมชนในลักษณะเปิดโอกาสให้แก่สมาชิกทั้งหมดเข้ามีส่วนร่วม มีความโปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้ สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วมโดยร่วมคิด ตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตามและประเมินผล การแก้ปัญหาและการพัฒนาของชุมชนผ่านกระบวนการของชุมชน สมาชิกของชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน แผนของชุมชนประกอบด้วยการพัฒนาต่างๆ ด้านที่มุ่งการพึ่งตนเอง โดยเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกๆ คนและหวังผลการพัฒนาที่ยั่งยืน การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอกนั้นเป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุดซึ่งไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป และเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนา อาจเป็นหมู่บ้านชุมชนอื่น ท้องถิ่น ภาคราชการ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการ และอื่นๆ ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน

นอกจากนี้ สุรวุฒิ ปัดไซสง (2542 : 2-3) ได้กล่าวว่า ลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชนมีคุณสมบัติ 8 มิติ ดังนี้ 1) สามารถพึ่งตนเองได้โดยสามารถปรับเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป และสามารถปรับตัวแก้ปัญหาได้อย่างต่อเนื่อง 2) เป็นชุมชนที่สามารถเรียนรู้ถ่ายทอดประสบการณ์และปรับตัวจนสามารถแก้ปัญหาของชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง 3) ชุมชนสามารถดำเนินหรือจัดการตนเองได้ โดยไม่ต้องรอหรืออาศัยออกนอกชุมชน สามารถคิด สามารถวางแผน หรือกำหนดการดำเนินการหรือจัดการชีวิตของชุมชนโดยคนในชุมชนและเพื่อชุมชนได้ 4) เป็นชุมชนที่อยู่ในระดับพออยู่พอกินอย่างพอเพียงที่สามารถผลิตเองได้ มีเทคโนโลยีเป็นของตนเอง และสามารถใช้ได้เหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม 5) มีวัฒนธรรมเป็นรากฐานของชุมชน คือ เป็นทุนของชุมชนในกระบวนการการผลิตเพื่อความอยู่รอดและดำรงอยู่ของชุมชน โดยมีสถาบันทางสังคมเป็นผู้ผลิตซ้ำหรือดำเนินการตามหน้าที่คือ วัดและโรงเรียน และครอบครัวในชุมชนนั่นเอง 6) มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐและชุมชนอื่น โดยชุมชนต้องมีอำนาจในการต่อรองและต่อต้านหรือคัดค้านอิทธิพล อำนาจนอกชุมชน ทั้งนี้เพื่อสามารถรักษาผลประโยชน์หรือวัตถุประสงค์ร่วมกันของชุมชนไว้ 7) ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน อย่างมีจิตสำนึกร่วมกันไม่แปลกแยก เป็นการมีส่วนร่วมที่ยืนบนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชนอันเป็นรากแก้วที่ยังรากลึกหรือเป็นสายโลหิตหล่อเลี้ยงชุมชนและเป็นสายใยที่ยึดโยงให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ และ 8) มีทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและคน (ที่มีคุณภาพ) สามารถจัดการกับ

ทรัพยากรได้ด้วยตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ คือ มีอำนาจ มีสิทธิในการเข้าถึงและใช้ได้ และต้องมีกระบวนการจัดการอย่างมีทักษะ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ได้รับการถ่ายทอดสะสมกันมาเป็นเวลานานในเชิงของภูมิปัญญาท้องถิ่น และกองส่งเสริมและเผยแพร่ กระทรวงมหาดไทย (อ้างถึงใน ปรีดี โชติช่วง. 2543 : 20-21) ได้ให้ลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชนว่าเป็นชุมชนมีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่น โดยสมาชิกของชุมชนมีศักยภาพ มีการพึ่งพาอาศัยและร่วมมือกันในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งของส่วนตัวและส่วนรวม ทั้งในด้านอาชีพ วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม การพัฒนาชุมชน ร่วมแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน มีความรู้สึกผูกพัน รักใคร่สามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้มีความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับสูง โดยมีทุน แรงงาน ทรัพยากร แม้จะมีการพึ่งพาภายนอกแต่ชุมชนก็มีอำนาจในการจัดสรรเลือกสรร ตัดสินใจ ทั้งในด้านอาชีพ การศึกษา การกินอยู่ ประเพณี การรักษาพยาบาล เป็นชุมชนสามารถควบคุมและจัดการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ โดยอาจจะอาศัยอำนาจความรู้และกลไกภายในของชุมชนเป็นหลักไม่ว่าเรื่องปัญหาทางเศรษฐกิจสังคม หรือวัฒนธรรม และเป็นชุมชนที่สามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ สร้างภูมิปัญญาของตนเองให้ด้านต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ การบริหาร การจัดการ การปกครอง และความสามารถที่จะพัฒนาตนเองและถ่ายทอดความรู้นั้นได้อย่างต่อเนื่อง

โดยลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชนต้องมีพลังกลุ่มเป็นการรวมกลุ่มเพื่อผลประโยชน์สู่ความเอื้ออาทรและห่วงใยซึ่งกันและกัน อันเป็นการรวมกลุ่มด้วยการรวมใจ มีพลังความคิด จากความคิดที่ผู้การหลอมรวมเสริมเติมแต่งซึ่งกันและกัน จนถึงรู้แจ้งแทงตลอด มีพลังการจัดการ จากการแบ่งกันทำหน้าที่ต่างคนต่างทำ ผู้ศักยภาพในการทดแทนซึ่งกันและกันได้อย่างรู้มือ รู้ใจกัน มีพลังภูมิปัญญา จากการต่อความรู้สู่การต่อความคิดและประสบการณ์สร้างสรรค์เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถเชื่อมโยงต่อกับองค์ความรู้อื่นๆ ได้อย่างหลากหลายและมีพลังปิดฉากความสุขที่ได้จากการเป็นผู้รับสู่ความสุขที่ได้เป็นผู้ให้กับมวลมนุษยชาติ (คณะอนุกรรมการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนในคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. 2543 : 3) โดยที่ลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชน สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (อ้างถึงใน ปรีดี โชติช่วง. 2543 : 21-22) ได้แบ่งลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชน มี 4 ประการ คือ 1) เป็นชุมชนเรียนรู้ (Learning Organization) คือ สมาชิกของชุมชนนั้นเองเรียนรู้ หากเป็นสมาชิกกลุ่มใหญ่หรือสมาชิกทั้งหมดของชุมชนช่วยกันเรียนรู้ (ทั้งเรียนและรู้) หมายความว่า ชุมชนพัฒนาจะต้องตื่นตัวอยู่ตลอดเวลาต่อความเป็นไปของโลก รู้ข่าวคราวทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศ รวมทั้งการเพิ่มพูนความรู้บางด้านที่จำเป็น เช่น ด้านการอาชีพ ด้านการเมืองการปกครองให้กับชุมชนอย่างครอบคลุมและลึก 2) เป็นชุมชนที่รู้จักจัดการตัวเอง (Community Management) คือ เป็นชุมชน

ที่มีความสามารถในการจัดการตนเองได้ การจัดการ (Management) ประกอบด้วยกิจกรรมสำคัญ 4 ประการ คือ (1) การวางแผน (Planning) คือ ชุมชนจะต้องมีโครงการ (Project) หรือแผน (Plan) ของชุมชน ในโครงการหรือแผนจะต้องระบุว่าชุมชนจะทำอย่างไร (What) ใครจะทำ (Who) ทำที่ไหน (When) และทำอย่างไร (How) (2) การจัดกระบวนการ (Organizing) คือ การเตรียมการ เพื่อดำเนินการตามการวางแผนโดยการเตรียมคน เตรียมวัสดุ เตรียมเงิน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับคน จะต้องมีวางแผนว่าใครจะทำอะไรตอนไหน มีการฝึกทักษะที่จำเป็นและนัดหมายการลงมือทำไว้เรียบร้อยแล้ว (3) ลงมือดำเนินการตามแผน (Implementing) คือ การเอาแผนหรือโครงการมาวาง แล้วปฏิบัติตามขั้นตอนจนกว่าจะเสร็จงาน (4) การประเมินผล (Evaluating) เมื่อการดำเนินงานเริ่มขึ้นแล้วสิ่งที่จะต้องดำเนินการควบคู่กันไปกับการดำเนินงานตามแผน คือ การตามงาน (Monitoring) เพื่อให้แน่ใจว่างานเริ่มและดำเนินตามเป้าหมาย มีปัญหาอุปสรรคอย่างไรหรือไม่ แก้ปัญหา อุปสรรค สนับสนุนส่วนที่ดำเนินไปด้วยแล้วให้ดีขึ้น และตอนท้ายเมื่องานเสร็จแล้วจะต้องมีการ ประเมินผลงานอีกครั้งหนึ่งว่าได้มีการดำเนินงานครบถ้วนถูกต้องตามที่วางแผนไว้ สรุปปัญหาและ แนวทางทั่วไป รวมทั้งบทเรียนได้มีการดำเนินงานครบถ้วนถูกต้องตามที่วางแผนไว้ สรุปปัญหา และแนวทางทั่วไป รวมทั้งบทเรียนที่ได้จากการทำงาน โครงการนี้ มีข้อเสนอแนะและแนวการใช้ ประโยชน์จากผลสำเร็จอันนี้ร่วมกัน 3) เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spirituality) การมีจิตวิญญาณ ของชุมชนอาจแสดงได้หลายอย่าง เช่น การมีสมาชิกที่มีความผูกพันภักดีกับชุมชน เสียสละทำงาน เพื่อชุมชน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน เสียสละทำงานเพื่อชุมชน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน ห่วงแทนชุมชน มีสิ่งที่สมาชิกยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น วัด พระ สุสานตระกูลบรรพบุรุษ หรือชีวิต ในวัยเยาว์ หรือผลประโยชน์ในปัจจุบันและอนาคตในชุมชน สิ่งเหล่านี้หลายๆ อย่างรวมกัน ทำให้ชุมชนมีจิตจิตใจเหมือนมีชีวิตอย่างหนึ่ง พร้อมทั้งจะเจริญเติบโตหรือเสื่อมสลายตาม สภาพร่างกายและสิ่งแวดล้อม และ 4) เป็นชุมชนที่มีสันติภาพ (Peaceful) ในขณะที่คนพัฒนา มีความสันติหรือสงบสุข คือ จิตสงบ เยือกเย็น ชุมชนมีสันติภาพ หมายถึง ภาพรวมของคน มีความสันติสุข ในขณะที่สันติสุขเป็นศูนย์รวมของคนมีคุณภาพและคุณธรรม ซึ่งสันติภาพ เป็นศูนย์รวมความพยายามเรียนรู้ ความสามารถในการจัดการและการมีชีวิตจิตใจหรือจิตวิญญาณ อันสอดคล้องกับ มนตรี กรรพุมมาลย์ (2546 : 38-39) ที่กล่าวว่าลักษณะของความเข้มแข็งของ ชุมชนคือ สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนในการที่จะแก้ปัญหา และพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง สมาชิกของชุมชนที่ร่วมกันจัดการปัญหาของตนเองและ ชุมชนสมาชิกของชุมชนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วม ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ซึ่งสมาชิกของชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมใน กระบวนการของชุมชน มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุกๆ ด้านของชุมชน

มุ่งการพึ่งตนเองเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกๆ คน และมุ่งหวังการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน มีการพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอกเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด และมีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคการพัฒนา

สรุปได้ว่า ลักษณะของการเป็นชุมชนที่เข้มแข็งจะต้องมีลักษณะเป็นพลวัตที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น สิ่งที่จะชี้ให้เห็นถึงลักษณะสำคัญของชุมชนที่เข้มแข็ง คือ คนในชุมชนนั้น ต้องมีการเรียนรู้มานาน มีประสบการณ์ที่จะใช้ความสามารถของตนเองในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันได้ อีกทั้งภายในชุมชนเองต้องมีผู้นำชุมชนทั้งเป็นผู้นำหมู่บ้าน กำนัน ประชาญ์ ชาวบ้าน พระ ครู เป็นต้น ที่มีความสามารถรักษาคุณลักษณะของชุมชนได้ การเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนร่วมคิด ร่วมแสดงความคิดเห็น ตัดสินใจร่วมกัน และกระทำร่วมกันได้ในกิจกรรมที่จัดขึ้น โดยทั้งนี้ผู้นำและชาวบ้านเองจะต้องตั้งอยู่บนรากฐานของวัฒนธรรมชุมชนที่มีความเชื่อ ประเพณีที่เคยปฏิบัติกันมาเพื่อเป็นการอนุรักษ์ให้คงอยู่ชุมชนต่อไป

5. องค์ประกอบของความเข้มแข็งของชุมชน

องค์ประกอบของความเข้มแข็งของชุมชนในการพัฒนาแบบองค์รวมที่สามารถเชื่อมโยงในทุกมิติในชุมชน ประกอบไปด้วย ความน่าอยู่ที่ครอบคลุมทั้งด้านกายภาพ สภาพแวดล้อม มีความน่าอยู่ สังคมเข้มแข็ง คุณภาพชีวิต และวิถีชีวิตที่ดีมีความสุข มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ช่วยเกื้อกูลให้ชุมชนเข้มแข็ง มีการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและพัฒนาต่อยอดให้เกิดเทคโนโลยีที่เหมาะสมนำมาใช้ประโยชน์ของกับการผลิตและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การมีเศรษฐกิจฐานรากที่เข้มแข็ง สมดุล มีภูมิคุ้มกัน สามารถเพิ่มรายได้ และการมีงานทำด้วยการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ เชื่อมโยงสู่ตลาดภายในและภายนอกประเทศ การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและพัฒนาเชื่อมโยงกันระหว่างเมือง และการมีระบบบริหารจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ โปร่งใส เป็นธรรม ตรวจสอบได้ ประชาชนและภาคประชาสังคมมีส่วนร่วมในการพัฒนา (นิตยา กมลวาทนิตศา และนิสวันต์ พิษณุดำรง. 2544 : 16) โดยระบบที่เป็นองค์ประกอบของความเข้มแข็งของชุมชน คือ 1) ระบบคุณค่า เป็นนามธรรมที่คอยกำกับกิจกรรมหรือกิจกรรมระบบอื่นๆ โดยมีคุณค่าและการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป้าหมายสำคัญ ระบบคุณค่าจะปรากฏอยู่ในกฎระเบียบต่างๆ ของสังคมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ และกระบวนการถ่ายทอดการเรียนรู้ของชุมชน 2) ระบบการเรียนรู้ จะเป็นแกนกลางของกิจกรรมทุกระบบ เป็นการเรียนรู้ที่ต่อเชื่อมความรู้ โดยมีภูมิปัญญาเป็นแกนกลางเชื่อมร้อยความรู้ทุกส่วนเข้าด้วยกันเป็นองค์ความรู้ใหม่ของชุมชน 3) ระบบเกษตรกรรมที่ยั่งยืน เป็นการเกษตรที่คำนึงถึงความอุดมสมบูรณ์โดยธรรมชาติ 4) ระบบทุนชุมชน มีการสะสมทุนของชุมชนทั้งในด้านการระดม การบริหารจัดการ หลักเกณฑ์ และกฎระเบียบ โดยมีเป้าหมายเพื่อตอบสนองปัจจัยพื้นฐานของสมาชิก

ในชุมชน 5) ระบบธุรกิจชุมชน มีการจัดการด้านการตลาดเพื่อเพิ่มมูลค่าของผลผลิตของตนเอง มีระบบการจัดการด้านระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างชุมชนต่อชุมชนและระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค 6) ระบบอุตสาหกรรมชุมชน เป็นระบบคู่กับระบบธุรกิจมีรากฐานจากระบบการพึ่งตนเองเดิมที่ครอบครัวเป็นผู้แปรรูปการผลิต เครื่องมือ เครื่องใช้พื้นบ้านต่างๆ 7) ระบบสิ่งแวดล้อม เป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อวิถีชีวิตการจัดการทางกายภาพของชุมชนและสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่เอื้อต่อการเจริญชีวิต 8) ระบบสวัสดิการชุมชน มีกองทุนที่เกิดจากผลกำไรของกองทุนชุมชนต่างๆ มาจัดสรรเป็นค่ารักษาพยาบาล ค่าทำศพ และอื่นๆ ที่เป็นการสร้างหลักประกันความมั่นคงในการใช้ชีวิตร่วมกันของชุมชน 9) ระบบการดูแลสุขภาพของชุมชน เป็นการดูแลสุขภาพและตั้งอยู่บนฐานความรู้ด้านการแพทย์แผนไทย และ 10) ระบบจัดการชุมชนโดยชุมชนจะต้องมีการจัดการร่วม รวมทั้ง 9 ระบบข้างต้นเพื่อพัฒนาให้เป็นสถาบันทางสังคมที่สมาชิกในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ (วิชิต นันทสุวรรณ. 2542 : 77-80)

สอดคล้องกับ สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2540 : 3-9) ที่ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วย 1) การมีอุดมการณ์ร่วม คือ การมีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนร่วมกันและยอมรับในอุดมการณ์และทิศทางการพัฒนา ซึ่งจะเป็นสิ่งสำคัญในการยึดเหนี่ยวการรวมกลุ่มหรือองค์กรไว้ 2) มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน โดยมีการจัดทำข้อตกลงในเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการพัฒนาร่วมกัน 3) การมีผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งเป็นความพยายามขององค์กรชุมชนในการสร้างผลประโยชน์และกระจายผลประโยชน์ที่ได้รับจากการรวมตัวขององค์กรชุมชนโดยมีการกระจายอย่างเป็นธรรม 4) ทรัพยากรบุคคล ซึ่งเป็นส่วนสำคัญขององค์กรชุมชน โดยเฉพาะทรัพยากรบุคคลที่เป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ และทักษะในด้านต่างๆ ทั้งในด้านความคิด ศิลปกรรม การประกอบอาชีพ การพูด การประสานงาน และผู้นำที่มีบารมี ผู้นำด้านต่างๆ เหล่านี้มีบทบาทและความสำคัญต่อองค์กรชุมชน 5) สมาชิกทั้งที่เป็นสมาชิกในองค์กรชุมชนและชาวบ้านทั่วไปที่ไม่เข้าร่วม แต่มีผลกระทบต่อองค์กรทั้งด้านความร่วมมือ ข้อพิพาทวิจารณ์และผลประโยชน์ร่วมของชุมชน 6) การบริหารจัดการถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญและชี้วัดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน โดยในด้านการบริหารจัดการมีรายละเอียดที่สำคัญคือ การตัดสินใจร่วม การจัดโครงสร้างองค์กรและบทบาทหน้าที่ การกำหนดกฎ กติการ่วมกัน สถานที่ และทรัพยากรที่เป็นวัสดุ อุปกรณ์ การสื่อสารและการประสานงาน กระบวนการควบคุมตรวจสอบและประเมินผล 7) กิจกรรม การมีกิจกรรมที่ต่อเนื่องและมีประโยชน์ต่อองค์กร สมาชิก และชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าในการพัฒนา และ 8) ทรัพยากรที่เป็นทุนและงบประมาณ เช่น ทรัพยากรในด้านความรู้ ประสบการณ์เทคโนโลยี ทรัพยากรในด้านการระดมทุนและงบประมาณ และการประสานทุน

จากทั้งภายในและนอกชุมชน จากองค์ประกอบดังกล่าวทำให้ชุมชนเป็นชุมชนที่เรียนรู้ รู้จักการ จัดการกับตนเอง มีจิตวิญญาณ และมีสันติภาพในชุมชน (ทักษิณีย์ (ไทยภิรมย์) ลักษณะนิพนธ์. 2545 : 25) ซึ่งชุมชนเข้มแข็งจะต้องมีเครือข่ายเชื่อมโยงและเกื้อกูลต่อกัน ในการดำรงรักษาแบบ แผน ความคิด คุณค่า จิตสำนึกที่ดีงามของชุมชน และการเสริมสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยน เรียนรู้โดยเชื่อมโยงกับเครือข่ายองค์กรหน่วยงานภายนอก (ชาติชาย ณ เชียงใหม่. 2543 : 106)

สรุปได้ว่า องค์ประกอบความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วย บุคคลหลากหลาย ที่รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่ก็ตาม มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยง เกาะเกี่ยวกันด้วยประโยชน์สาธารณะและของสมาชิก มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง รักษาเอื้ออาทร ต่อกัน และมีความรักท้องถิ่น รักชุมชน มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำและร่วม รับผิดชอบ มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ มีการเรียนรู้ เชื่อมโยง กัน เป็นเครือข่ายและติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ มีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของ ชุมชนอย่างต่อเนื่อง มีการจัดการบริหารกลุ่มที่หลากหลายและเครือข่ายที่ดี มีการเสริมสร้างผู้นำ การเปลี่ยนแปลงหลากหลายของชุมชนสืบทอดกันตลอดไป

6. กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง เนื่องจากเป็นการยกระดับความสามารถในการคิด วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ หาทางเลือกของ การแก้ปัญหา การตัดสินใจทางเลือกในการแก้ปัญหาและสรุปทบทวน เพื่อยกระดับสติปัญญา ให้สูงขึ้น กระบวนการดังกล่าวเป็นกระบวนการที่ครอบคลุมทั้งเรื่องการปลูกจิตสำนึกของคน ในการมุ่งมั่นที่จะแก้ปัญหาและพึ่งตนเอง และเรื่องของการพัฒนาความรู้และทักษะในการจัดการ กับปัญหาใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างเท่าทันการเปลี่ยนแปลง (สิลาภรณ์ นาคทรพรพ. 2542 : 209) ซึ่งกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนว่าเป็นเรื่องเดียวกับการเสริมสร้างชีวิตสาธารณะ คือ เป็นการแสวงหาวิธีการต่างๆ ที่กระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การค้นหากิจกรรม ที่เปิดโอกาสให้ความสัมพันธ์ของผู้คนกลายมาเป็นความสัมพันธ์เชิงสาธารณะ มีการพบปะและ แก้ไขปัญหาสาธารณะร่วมกัน ประการสำคัญ คือ กิจกรรมต่างๆ นั้นจะเป็นสิ่งกระตุ้นให้เกิด กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนและเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์เชิงสาธารณะ โดยมียุทธศาสตร์ หลัก 4 ประการ คือ 1) การกำหนดประเด็นปัญหา ซึ่งการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นการเปิดโอกาส ให้ชาวบ้านได้ค้นหาปัญหาที่มุ่งประโยชน์ของส่วนรวมถือเป็นขั้นแรกที่น่าชาวบ้าน ไปสู่การร่วม รับรู้และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นของชุมชน 2) การสร้างทางเลือกให้กับชุมชนโดยผ่านกระบวนการ สนทนาแบบพินิจพิเคราะห์ คือ ต่างคนเป็นพลเมืองเหมือนกันกระบวนการตัดสินใจสามารถ เชื่อมโยงกับการปฏิบัติ สร้างสำนึกที่ดีของคน มีเวทีการเรียนรู้ประสบการณ์ของผู้อื่น และ

เปลี่ยนแปลงทัศนคติที่สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ 3) การดำเนินกิจกรรมสาธารณะจะเป็นกิจกรรมที่รวมพลังของชาวบ้าน มีความหลากหลาย การมีเป้าหมายที่ร่วมกันได้ และเกี่ยวข้องกับคนจำนวนมากที่เป็นผลมาจากการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์ก่อให้เกิดการรวมพลังที่ก่อให้เกิดความเข้มแข็งให้แก่กันและกัน และ 4) การประเมินผลกิจกรรมโดยสาธารณะเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมที่ดำเนินการในชุมชนเป็นผู้ตัดสินถึงประโยชน์และคุณค่าที่แท้จริงของชุมชน รวมทั้งการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้ประเมินและปรับเปลี่ยนกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. 2543 : 191-192)

นอกจากนี้ คณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤติ (2542 : 56-57) ได้กล่าวถึงกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไว้ดังนี้ 1) การส่งเสริมศักยภาพกรรมการหมู่บ้านในการเป็นแกนเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยการสร้างจิตสำนึกของประชาชน กลุ่ม/องค์กรให้มีส่วนร่วมในกระบวนการแก้ปัญหาผลกระทบของวิกฤติ การเพิ่มขีดความสามารถของผู้นำหมู่บ้านในการวิเคราะห์สถานการณ์ การจัดทำแผนปฏิบัติการ และการดำเนินงานตามแผน การจัดเวที การมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชน ชาวบ้าน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ ผลกระทบของวิกฤติที่มีต่อชุมชน วางแผน แก้ไขปัญหา ติดตาม การปฏิบัติตามแผนและประเมินตามผลการปฏิบัติงานร่วมกัน และส่งเสริมเครือข่ายระหว่างหมู่บ้านในการทำแผนร่วมกัน 2) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในตำบล โดยการพัฒนาทัศนคติขององค์การบริหารส่วนตำบล/สภาตำบลให้ยอมรับและสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ปัญหาวิกฤติการเสริมสร้างขีดความสามารถขององค์การบริหารส่วนตำบล/สภาตำบลในการบริหารจัดการในกระบวนการแก้ปัญหาผลกระทบของวิกฤติและส่งเสริมบทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบล สภาตำบลในการสนับสนุนกรรมการหมู่บ้านจัดเวทีการแลกเปลี่ยน และ 3) การสนับสนุนการส่งเสริมศักยภาพของกรรมการหมู่บ้านและองค์การบริหารส่วนตำบล โดยการจัดตั้งกลุ่มแกนนำระดับตำบลให้สนับสนุนการบริหารจัดการพัฒนาและวิชาการให้แก่หมู่บ้าน การสร้างและพัฒนาเครือข่ายระหว่างกรรมการหมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล/สภาตำบลให้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และการสนับสนุนศูนย์ข้อมูลของกรรมการพัฒนาชุมชนในการให้ข้อมูลแก่หมู่บ้านในการจัดทำแผน และอุทัย ดุลยเกษม อเนกนาคะบุตร (2541 : 29-30) ได้กล่าวว่า กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน มี 4 กระบวนการ คือ 1) กระบวนการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ร่วมและปฏิบัติร่วม 2) กระบวนการกลุ่ม 3) กระบวนการรวมตัวกันระหว่างกลุ่ม 4) การขยายเครือข่ายจากกลุ่มที่หลากหลายและหลายมิติ ซึ่ง ชาญวิทย์ โวหาร (2546 : 7) ได้ศึกษาการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการลดปัญหาความยากจนของชุมชนประดิษฐ์โทรการ เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร

มีกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน 5 ขั้นตอน อันนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน คือ 1) ขั้นตอนการรวมกลุ่มของคนในชุมชน 2) ขั้นตอนการส่งเสริมด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานหรือกิจกรรมของคนในชุมชน 3) ขั้นตอนการสร้างทุนให้แก่ชุมชนและการจัดสวัสดิการชุมชน 4) ขั้นตอนสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกชุมชน และ 5) ขั้นตอนการเรียนรู้ของชุมชน ประกอบไปด้วยกิจกรรมที่เป็นการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คือ การมีกลุ่มออมทรัพย์ กองทุนชุมชนเมือง เงินออม การฝึกประหยัด เงินกู้ฉุกเฉิน เงินทุนหมุนเวียนในด้านอาชีพ กิจกรรมที่เพิ่มรายได้จากการประกอบอาชีพ การตอบสนองต่อความต้องการด้านปัจจัยสี่ การมีสวัสดิการชุมชน ทุนการศึกษาสำหรับนักเรียนยากจน เงินสงเคราะห์สำหรับผู้ได้รับเชื้อ เอช.ไอ.วี ผู้ป่วยเอดส์ และครอบครัวได้ผลกระทบจากเอดส์ การมีโอกาสด้านการศึกษา การรวมกลุ่มและเครือข่าย การมีอาชีพเป็นที่ยอมรับ การต่อรองด้านอาชีพ ความร่วมมือต่อกัน การมีจิตสำนึกที่มีส่วนร่วม การตัดสินใจได้ด้วยตนเอง และการมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน

ดังนั้น กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน มีแนวทางการพัฒนาในการบริหารจัดการกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ด้วยการส่งเสริมการรวมตัวเรียนรู้ร่วมกัน คิดร่วม ทดลองปฏิบัติจริง รวมทั้งการเสริมหนุนกลุ่มที่มีการรวมตัวอยู่แล้วให้เข้มแข็ง เน้นศักยภาพความพร้อมของชุมชน เชื่อมโยงกับการทำมาหาเลี้ยงชีพตั้งแต่ระดับปัจเจก ระดับครอบครัวจนถึงระดับชุมชน คำนึงถึงความพอประมาณและความพออยู่พอกินเป็นลำดับแรก ก่อนที่จะเชื่อมต่อกับชุมชนและสังคมภายนอก มีกระบวนการจัดการองค์ความรู้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน มีเครือข่ายการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยการส่งเสริมการรวมตัวของคนในชุมชนทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์ของชุมชน การจัดการองค์ความรู้และระบบการเรียนรู้ของชุมชนอย่างครบวงจร และการสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชนพร้อมเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

7. กลยุทธ์และแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

คณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤต (2542 : 55-56) ได้กล่าวถึงกลยุทธ์และแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยมีเป้าประสงค์ 2 ประการ คือ 1) การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจวางแผนดำเนิน และติดตามประเมินผลการแก้ปัญหาวิกฤตของชุมชนในลักษณะประชาชน 2) การเสริมสร้างสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการพัฒนาแบบองค์รวม ซึ่งจำแนกเป็น 3 ด้าน คือ การปรับวิถีคิด ทัศนคติ และพฤติกรรมของบุคลากร โดยภาครัฐให้สนับสนุนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน การทำงานร่วมกับภาคีการพัฒนา และการระดมความร่วมมือทางสังคมทุกๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ชุมชนสามารถเผชิญกับปัญหา

วิกฤตได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งฝ่ายพัฒนาสภาพตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล กองราชการ ตำบล กรมการปกครอง ได้กำหนดแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน (ทิตยา สุวรรณชฎ. 2544 : 41-42) ดังนี้ 1) การดำเนินงานตามนโยบายของคณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ (กนส.) ภายใต้แนวทางการพัฒนาที่คนเป็นศูนย์กลาง คือ การพัฒนาประชาชน เพื่อประชาชน และโดยประชาชน และการพัฒนาแบบองค์รวมเป็นการพัฒนาที่ทุกฝ่ายในสังคม มีโอกาสได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาไปพร้อมๆ กัน ทั้งด้านคุณภาพชีวิต จิตใจ เศรษฐกิจ การเมือง สังคม และสิ่งแวดล้อม 2) การดำเนินการตามนโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปต.) โดยเน้นที่ชุมชนทำหน้าที่ในการดำเนินโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเฉลิมพระเกียรติ เสริมสร้างกระบวนการประชาคม การแก้ไขปัญหาสุขภาพจิต การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การป้องกันโรคเอดส์ การให้ความรู้แก่ประชาชน เพื่อการตัดสินใจทางการเมืองและปกป้องคุ้มครองประชาชนในการใช้สิทธิเลือกตั้ง การเสริมสร้าง คุณธรรมและจริยธรรม และการกำกับดูแลตรวจสอบการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น

นอกจากนี้ ทศนิยม (ไทยาภิรมย์) ลักษณะภิกษุชย (2545 : 30-45) ได้กล่าวถึงกลยุทธ์และ แนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ดังนี้ 1) การลงทุนทางสังคม เป็นโครงการ ลงทุนเพื่อสังคม (Social Investment Project : SIP) โดยเน้นกระบวนการรวมกลุ่มหรือความเป็น กลุ่มทางสังคม มีความเป็นชุมชน ตั้งอยู่บนหลักของศีลธรรมว่าทุกคนมีความเป็นคนเสมอกัน มี ศักยภาพที่จะเอื้ออาทรต่อกัน เรียนรู้ร่วมกัน และมีความสัมพันธ์ทางราบ 2) กองทุนเพื่อการลงทุน ทางสังคม (Social Investment Fund : SIF) เป็นกองทุนชุมชน เพื่อสนับสนุนองค์กรท้องถิ่นให้เกิด กิจกรรมที่ยั่งยืน 3) การสร้างเครือข่ายชุมชน เป็นการช่วยให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว สามารถหาทางเลือกในการแก้ไขปัญหาของตนเองได้อย่างเหมาะสม โดยเน้นกระบวนการในการ เรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ เช่น การจัดสัมมนา การรวมตัวกันจัดการกับปัญหา ข้อขัดแย้งต่างๆ 4) องค์การประชาสังคมมีบทบาทในการเฝ้าระวังติดตามสถานการณ์และปัญหา ของสังคม ทำหน้าที่เป็นปากเป็นเสียงของประชาชนและเป็นตัวเร่งเพื่อให้รัฐบาลและประชาชน มีจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน 5) เศรษฐกิจชุมชนที่เป็นกระบวนการเสริมสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชน 6) กองทุนหมู่บ้านและชุมชนแห่งชาติ 7) ธนาคารประชาชนเพื่อช่วยเหลือ ประชาชนให้มีเงินทุนสนับสนุนในการประกอบอาชีพ และสอดคล้องกับ สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2540 : 113-117) ที่ได้กล่าวถึงกลยุทธ์และแนวทางการเสริมสร้างความ เข้มแข็งให้กับชุมชน โดยให้ความสำคัญกับองค์กรชาวบ้านซึ่งมีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการ

ภายในชุมชน สามารถแบ่งประเภทของการสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรชาวบ้านออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านโดยภาครัฐและเอกชน ซึ่งมีจุดเน้นที่สิทธิและอำนาจขององค์กรชาวบ้านในการจัดการกับปัญหาต่างๆ โดยมีจุดสำคัญ 2 ประการ คือ นโยบายของรัฐและกฎหมาย จะต้องให้สิทธิและอำนาจแก่องค์กรชาวบ้านมากขึ้น เช่น การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น และการกำหนดแผนงานงบประมาณ และโครงการจากหน่วยงานของรัฐและเอกชนต่างๆ โดยให้องค์กรชาวบ้านเข้ามามีบทบาทให้มากขึ้น รวมถึงการมีสิทธิและอำนาจในการดูแลงบประมาณ การดำเนินงานและการติดตามผลเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชน 2) การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านที่ริเริ่มขึ้นใหม่ ซึ่งมีแนวทางการพัฒนาความเข้มแข็ง คือ การศึกษาปัญหาของชาวบ้านแบบมีส่วนร่วมโดยให้ชาวบ้านร่วมทำการศึกษาปัญหาร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐหรือเอกชน ซึ่งวิธีการดังกล่าวจะทำให้ชาวบ้านเกิดแนวคิดร่วมกันในการแก้ไขปัญหาของชุมชนและช่วยเหลือกัน การเรียนรู้และคิดค้นกิจกรรมแก้ปัญหา การเปิดโอกาสให้มีการอบรมศึกษาดูงานจากพื้นที่ๆ เคยประสบปัญหามาก่อนจะเป็นแนวทางแก่ชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาของชุมชน การวางแผนกิจกรรมแก้ปัญหาว่ามีกิจกรรมในการแก้ปัญหาหรือการพัฒนาอย่างไรบ้าง การรวมกลุ่มเพื่อเกิดการช่วยเหลือกันทั้งความคิด เทคนิค ตลอดจนการช่วยเหลือในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น การติดตามแก้ไขพัฒนาและพัฒนาองค์กรให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น โดยเจ้าหน้าที่จากภายนอกและผู้นำชาวบ้านต้องติดตามสมาชิกขององค์กรอย่างสม่ำเสมอ เพื่อช่วยเหลือและพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งมากขึ้น และ 3) การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านที่มีอยู่แล้วและกำลังดำเนินกิจกรรมพัฒนาอยู่ในปัจจุบันมีแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็ง คือ การพัฒนาผู้นำองค์กรชาวบ้านในการช่วยให้ผู้นำองค์กรชาวบ้านเข้มแข็งขึ้นมาได้นั้นต้องมีการแยกแยะความรู้ ความสามารถของผู้นำ และเสริมสร้างให้จุดที่ผู้นำมีอยู่แล้วเข้มแข็งยิ่งขึ้นหรือเพิ่มเติมทักษะด้านอื่นๆ การเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ แนวความคิด เช่น กระบวนการแก้ปัญหา การทำงานเป็นทีม การวางแผนจากชาวบ้าน การวิเคราะห์ เป็นต้น เจ้าหน้าที่รัฐและเอกชนซึ่งเป็นบุคคลภายนอกที่เข้าไปทำงานกับองค์กรชาวบ้านที่มีอยู่แล้ว ควรนำองค์ประกอบขององค์กรชาวบ้านเป็นตัวชี้วัดการทบทวนและปรับตัวขององค์กรชาวบ้าน เพื่อจะทำให้ได้อุดมการณ์ร่วม วัตถุประสงค์ และเป้าหมาย ซึ่งจะทำให้องค์กรชาวบ้านสามารถแก้ไขปัญหาของตนได้มากขึ้น

8. ปัจจัยและเงื่อนไขในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

ปัจจัยและเงื่อนไขในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ประชาชนต้องมีความรู้ความเข้าใจ และเกิดประโยชน์แก่ตัวเอง ครอบครัวและสังคม ต้องมีปัจจัยพื้นฐานที่มาจากทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน สามารถตอบสนองต่อความต้องการในเชิงอุปโภค บริโภคของ

คนในชุมชน และจะต้องมีการวางแผนการใช้ทรัพยากรได้อย่างชาญฉลาด โดยคนทุกคนในชุมชน และคนภายนอกต้องร่วมกันจัดการพัฒนาให้เกิดการผสมผสานกันอย่างมีประสิทธิภาพ สรุปก็คือ คนในชุมชนนั้นเข้มแข็ง ทรัพยากรมีพร้อม ใช้ทรัพยากรให้เป็นและจัดการให้ถูกต้อง โดยมีพลัง หรือองค์กรประชาชน (ยูวัฒน์ วุฒิเมธี. 2542 : 24) อันประกอบด้วย 1) ระบบคุณค่า อุดมการณ์ ความเชื่อที่อยู่บนพื้นฐานของการเคารพอนุภรณ์ต่อธรรมชาติ หรือกำหนดตนเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ซึ่งจะทำให้ชุมชนเกิดการอนุรักษ์ธรรมชาติต่อไป 2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นและ กระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสรรสร้างและสั่งสมมาเพื่อการดำรงชีพ เช่น การจัดการทรัพยากร และการแพทย์พื้นบ้าน รวมถึงประสบการณ์ของชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่ชุมชนประสบอยู่ 3) ผู้นำทางปัญญาของชุมชนหรือปราชญ์ชาวบ้าน ที่มีภูมิปัญญาในการดำรงชีพ เช่น ผู้อาวุโส พระ หมอพื้นบ้าน ผู้นำเกษตรกร เป็นต้น ซึ่งตัวอย่างชุมชนที่มีความเข้มแข็งหลายแห่ง พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านมีบทบาทอย่างมากในกระบวนการส่งเสริมสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นแก่ชุมชน 4) โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบ ซึ่งเอื้อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่น ระบบครอบครัว เครือญาติ สถาบันผู้อาวุโส การเอามือเอาแรง 5) ระบบสิทธิและการจัดการ ร่วมกัน เช่น สิทธิมนุษยชนในการจัดการทรัพยากรอันเป็นสิทธิในการใช้และดูแลรักษาสิ่งที่เป็น ทรัพย์สินร่วมของชุมชน 6) สถาบันชุมชน ได้แก่ กฎหมาย จารีตประเพณี วัฒนธรรม จิตสำนึก ร่วมกัน รวมถึงองค์กรชุมชนที่ควบคุมดูแลให้ชุมชนดำเนินไปตามระบบคุณค่าและระบบความคิด ที่เป็นอยู่ 7) ความหลากหลายทางวัฒนธรรม อันเป็นที่มาของภูมิปัญญา วิธีคิดที่แตกต่างกันไป ตามระบบนิเวศและเงื่อนไขต่างๆ ทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง อันทำให้เกิดการแลกเปลี่ยน ถ่ายทอดประสบการณ์ก่อให้เกิดความเข้มแข็งของสังคมโดยรวม และ 8) กลุ่มองค์กรที่ดำเนิน กิจกรรมสาธารณะในภาคสังคม เช่น องค์กรชาวบ้าน เครือข่ายภาคประชาชน องค์กรเอกชน กลุ่มวิชาชีพ นักวิชาการ เป็นต้น (สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม และธนาคารออมสิน. 2542 : 32-34) ซึ่ง อมรวิชัย นาคทรพรพ อาชัญญา รัตนอุบล และอัจฉรา ไชยอุปถัมภ์ (2543 : 7) กล่าวว่า จากการศึกษางานวิจัยได้พบเงื่อนไขและปัจจัยในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คือ ปัจจัยอันเนื่องมาจากสภาพทางกายภาพของชุมชน เช่น จุดที่ตั้ง ความอุดมสมบูรณ์ สภาพภูมิ ประเทศที่โอบคนไว้ด้วยกัน ปัจจัยผู้นำที่เข้มแข็ง ซึ่งอัสตัยเป็นแบบอย่างทางคุณธรรม ปัจจัยระบบ เครือญาติ และความสัมพันธ์แน่นแฟ้นในชุมชน และปัจจัยการจัดการ กลุ่มการเชื่อมประสาน ทรัพยากร ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้

สอดคล้องกับสถาบันชุมชนท้องถิ่น (2544 : 164) ที่ได้ให้มุมมองว่า ปัจจัยและเงื่อนไข ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนั้นจะต้องมีกิจกรรมที่ชาวบ้านร่วมกันคิด ร่วมกันทำ

ในฐานะสมาชิกอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ต้องมีผู้นำชุมชนที่มีจิตสำนึกและเกิดการมีส่วนร่วมของการนำที่หลากหลายที่มีการแบ่งขอบเขตความรับผิดชอบตามประสบการณ์ ความถนัด และทำงานร่วมมือกัน ไม่ใช่ผู้นำคนเดียว จะต้องมีความรู้ที่ดี เช่น การทำธุรกิจชุมชน และมีการสร้างเครือข่ายเรียนรู้ระหว่างชุมชน ซึ่งมุ่งมองในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนทั้งในเมืองและชนบทเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนมีความเข้มแข็งพอที่จะแข่งขันกับการเปิดเสรีการลงทุนในระบบการผลิต การค้าแบบทุนนิยมอุตสาหกรรมที่ขยายตัวอย่างเสรีในยุคโลกาภิวัตน์ (วิทยากร เชียงกูล, 2545 : 142-144) มีดังนี้ 1) การให้ประชาชนมีความรู้และสำนึกเพื่อสังคมโดยรวม กล่าวคือ จะต้องเป็นความรู้ในการพัฒนาตนเองและสังคมที่ควบคู่กับจิตสำนึก โดยเฉพาะความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ควรได้รับการส่งเสริมฟื้นฟู 2) ประชาชนมีปัจจัยการผลิต เช่น ที่ดินและทุนทรัพย์ของตนเอง หรือสามารถหาได้โดยต้นทุนไม่สูง เพราะปัจจัยการผลิตเป็นปัจจัยสำคัญในการประกอบอาชีพและพัฒนาตนเอง 3) ชุมชนมีทรัพยากรโครงสร้างพื้นฐาน สาธารณูปโภค ฐานะทางสังคมในหมู่สมาชิกของชุมชนไม่แตกต่างกันมากนัก ไม่มีการเอาเปรียบกันอย่างรุนแรง มีความเป็นเครือญาติ หรือสามัคคีช่วยเหลือกันและเป็นประชาธิปไตย 4) ความเป็นชุมชนมีสมาชิกที่มีความตื่นตัวเป็นพลเมืองดี ดูแลช่วยเหลือไม่ไห้คนในชุมชนติดยาเสพติด สุรา การพนัน อบายมุขต่างๆ อันเป็นช่องทางที่ทำให้ชีวิตตกต่ำและชุมชนอ่อนแอ ซึ่งปัจจัยและเงื่อนไขในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนที่เป็นกรอบแนวคิดซึ่งนักวิจัยใช้กันอย่างแพร่หลาย (อุทัย อุดลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์, 2540 : 12-13) คือ

- 1) โครงสร้างทางสังคมแบบแนวราบ (Horizontal) ชุมชนที่มีความเข้มแข็งจะขึ้นอยู่กับลักษณะความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่อยู่ในแนวราบหรือแนวนอน ดังจะเห็นได้จากวิถีชีวิต กิจกรรมภายในชุมชน อันเป็นสิ่งที่เอื้อให้เกิดความร่วมมือและเกิดการมีส่วนร่วม รวมทั้งเปิดโอกาสให้มีการเรียนรู้และสามารถแสดงศักยภาพอันเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงฐานของความเข้มแข็ง
- 2) ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง (แบบยังชีพ) ระบบเศรษฐกิจของชุมชนเป็นลักษณะของการพึ่งตนเอง เป็นการผลิตเพื่อการยังชีพของชุมชน สามารถผลิตและจัดการโดยไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่นจากภายนอก ในด้านรูปแบบการผลิตที่เน้นปัจจัยการผลิตภายในชุมชน แรงงาน วัตถุดิบ ความรู้และเทคโนโลยีที่มุ่งตอบสนองความต้องการของตนเองเป็นเบื้องต้น ทั้งยังมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกในชุมชนอันเป็นการส่งเสริมภูมิปัญญาและความแน่นแฟ้นของจิตวิญญาณของคนในชุมชน ด้านการบริโภคเป็นการเน้นการบริโภคในสิ่งที่ผลิตหรือหาได้ตามธรรมชาติ มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของมากกว่าการอาศัยเงินตรา เน้นการให้ทานและแบ่งปัน ประการสำคัญเป็นการบริโภคที่ไม่ทำลายธรรมชาติ การสะสมและการจ่ายส่วนเกิน การที่ชุมชนผลิตเพื่อการยังชีพทำให้ไม่มีการผลิตสิ่งที่เป็นส่วนเกินจำนวนมาก ส่วนเกินจากการบริโภคจะถูกกระจายไปยังญาติมิตร

และการทำงานทำให้ไม่มีการสะสมทุน 3) ค่านิยมจากศาสนธรรม ขึ้นอยู่กับค่านิยมที่สมาชิกในชุมชนยึดถือทั้งในด้านความเชื่อทางศาสนา และลัทธิทางจิตวิญญาณ อันเป็นปัจจัยที่กำหนดทางวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิต เช่น การสร้างความเป็นปึกแผ่น จิตวิญญาณที่มีความผูกพันกับชุมชน สนับสนุนการพึ่งตนเอง และสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในเชิงพึ่งพา 4) กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต กระบวนการศึกษาของชุมชนมาจากการเรียนรู้ที่อยู่รอบตัว ครอบคลุมในชุมชนและต่างชุมชน เป็นการเรียนรู้เนื้อหาในการดำเนินในชีวิตประจำวัน และถือเป็นภูมิปัญญาของชุมชนในการดำรงอยู่และแก้ไขปัญหาชุมชน รวมทั้งกระบวนการเรียนรู้มีการถ่ายทอดค่านิยมพัฒนาองค์ความรู้กลายเป็นภูมิปัญญาเฉพาะของแต่ละแห่ง 5) กลุ่มผู้นำตามธรรมชาติ จะมีกลุ่มผู้นำที่มีอำนาจในการตัดสินใจได้ด้วยตนเองและพึ่งพากันในชุมชน 6) ระบบความสัมพันธ์เชิงสังคม (Social Relation) ที่แน่นแฟ้น การที่ชุมชนมีความสัมพันธ์เชิงสังคมสืบเนื่องมาจากโครงสร้างทางสังคมแนวราบ ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต ระบบเครือข่ายและระบบอุปถัมภ์ที่เอื้อเพื่อต่อกัน ตามค่านิยมของลัทธิความเชื่อ อันเป็นการพัฒนาด้านจิตใจที่ส่งผลต่อการร่วมใจในการทำกิจกรรมต่างๆ และ 7) กลไกที่เอื้อเพื่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารที่ต่อเนื่องตลอดเวลา มีการแลกเปลี่ยน ถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร การเรียนรู้ และทัศนคติร่วมกัน เป็นการส่งเสริมในการร่วมมือและการเรียนรู้ที่สามารถสร้างความ เป็นปึกแผ่นและการมีจิตวิญญาณของชุมชนที่เข้มแข็ง

9. ดัชนีตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน

ดัชนีตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนบนแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเน้นประเด็น การพิจารณาของกระบวนการกลุ่มและองค์กรชุมชน อันเป็นหัวใจและกลไกสำคัญของการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมของคนในชุมชนร่วมกัน ซึ่งสามารถนำเสนอตัวชี้วัดทางด้านคุณภาพและสังคมในระดับกลุ่มและชุมชน ทั้งหมด 4 หัวข้อหลัก และตัวชี้วัดย่อยๆ ในแต่ละหัวข้อหลักมีรายละเอียด (สีลาภรณ์ นาครทรรพ อ่างถึงใน อนุชาติ พวงคำลี และอรทัย อาจอ่ำ. 2541 : 237-254) ดังนี้

9.1 ภูมิปัญญา ระบบความเชื่อ ระบบคุณค่า ระบบความคิดของชุมชน โดยสังเกตได้จาก (1) ผู้นำทางความคิดของสมาชิกในชุมชนเป็นผู้เชื่อมโยง สืบทอดภูมิปัญญามาสู่พิธีกรรม และกิจกรรมต่างๆ ที่ควบคุมพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองของสมาชิกในชุมชน ชุมชนที่มีความเข้มแข็งจะต้องคำนึงจำนวนผู้นำความรู้และทักษะผู้นำ เช่น ด้านหมอยาสมุนไพร ด้านหมอขวัญ (เวทมนต์ คาถา) ด้านเทคนิคต่างๆ ซึ่งการมีผู้นำที่หลากหลายเป็นเครื่องประกันความมั่นคงและการพึ่งตนเองได้ของชุมชน เพราะการที่ชุมชนไม่ต้องพึ่งผู้นำคนใดคนหนึ่งย่อมทำให้มีโอกาสมากขึ้นในการตรวจสอบผู้นำและการหาตัวตายตัวแทนผู้นำในกรณีที่ยังเป็นไปได้

(2) ความคิดและพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน โดยสมาชิกในชุมชนเป็นผู้ที่สะท้อนได้คว่ามีการสืบทอดภูมิปัญญาหรือไม่เพียงไร ซึ่งสังเกตได้จากทัศนคติหรือความคิดเห็นของสมาชิกเกี่ยวกับความเชื่อ คุณค่า พิธีกรรมต่างๆ และการปฏิบัติตามพิธีกรรม ความเชื่อเหล่านั้น โดยอาจพิจารณาจำนวนที่มีพฤติกรรมดังกล่าว

9.2 การจัดการกลุ่ม/องค์กรชุมชน ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของกลุ่มพิจารณาได้ดังนี้

(1) วัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม โดยวัดได้จากระดับการพัฒนากลุ่มว่ากลุ่มมีลักษณะเป็นกลุ่มสนใจ คือ มีการรวมตัวพูดคุย ถกเถียงปัญหา กลุ่มศึกษาเรียนรู้ คือ มีความพยายามในการแสวงหาความรู้โดยการศึกษาดูงานหรือแลกเปลี่ยนกับผู้ภายในและนอกชุมชนเพื่อนำมาแก้ไขปัญหา และกลุ่มกิจกรรม คือ มีการลงมือทำกิจกรรมร่วมกันในหลายกรณี ซึ่งกลุ่มสนใจไม่หาทางแก้ไข การรวมกลุ่มจะไม่เข้มแข็งเท่ากับกลุ่มที่ลงมือทำกิจกรรมและหาหนทางแก้ไขปัญหาของชุมชน (2) กฎกติกา โดยกลุ่มที่เข้มแข็งจะมีการกำหนดกฎระเบียบและกติกาเพื่อควบคุมพฤติกรรมของสมาชิก ตัวชี้วัดที่เข้มแข็งสามารถวัดได้จากการที่ชุมชนมีการออกกฎระเบียบและกติกาเพื่อใช้บังคับกับสมาชิกในชุมชน กระบวนการออกกฎระเบียบและกติกาเป็นการลงมติร่วมกันของสมาชิกและปฏิบัติตามกฎระเบียบและกติกาของสมาชิก (3) สมาชิกกลุ่มที่เข้มแข็งจะต้องคำนึงถึงสมาชิกทั้งในด้านจำนวน (ปริมาณ) และคุณภาพในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ซึ่งสะท้อนถึงความเอาใจใส่ ความพร้อมเพรียงในการทำกิจกรรมร่วมกัน การรู้หน้าที่และทำหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบ สามารถวัดได้จากจำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรม ระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการทำกิจกรรมต่างๆ เช่น ระดับการพูดคุยถึงปัญหา ระดับเสนอความคิด ระดับลงมือปฏิบัติ ฯลฯ และลักษณะที่หลากหลายของสมาชิก เช่น การศึกษา ศาสนา เพศ อายุ โดยทั่วไปกลุ่มมักมีสมาชิกที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน แต่ถ้ากลุ่มใดสามารถมีสมาชิกที่มีความหลากหลายมากขึ้นได้ย่อมแสดงถึงความเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางระหว่างคนที่ต่างเพศ วัย ศาสนา และระดับการศึกษา (4) กรรมการกลุ่ม ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งในการช่วยให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง ซึ่งวัดได้จากสัดส่วนจำนวนกรรมการที่มาร่วมประชุมหรือร่วมกิจกรรมต่อจำนวนกรรมการทั้งหมด ซึ่งเป็นเครื่องสะท้อนถึงความพร้อมเพรียงของกรรมการ นอกจากนี้วัดได้จากความถี่ในการประชุมชน ความรวดเร็วในการเรียกประชุมกรรมการเพื่อตอบสนองต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน และคุณภาพของการประชุมกรรมการ เช่น มีการจัดวาระ มีการลงมติหรือไม่ รวมทั้งความโปร่งใสของกรรมการในการจัดการเรื่องเงินและกระจายผลประโยชน์แก่สมาชิก (5) กิจกรรมที่ดำเนินการโดยกลุ่ม เป็นตัวชี้วัดความเข้มแข็งของกลุ่มได้ระดับหนึ่ง โดยดูจากประเภทกิจกรรมต่างๆ การวิเคราะห์กิจกรรมบนพื้นฐานความคิดว่ายังกลุ่มมีกิจกรรม

ที่หลากหลายประเภทหรือกิจกรรมเดี่ยวแต่ครอบคลุมได้หลายมิติ เช่น การอนุรักษ์การทอผ้าพื้นเมืองย้อมสีธรรมชาติ ซึ่งเป็นกิจกรรมด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติพร้อมๆ กัน การที่กลุ่มสามารถเชื่อมโยงกิจกรรมหลายมิติเข้าด้วยกันนั้น ส่งผลสะท้อนถึงระบบความคิดของกลุ่มในการมองปัญหาและแก้ไขปัญหาได้อย่างเป็นองค์รวม

(6) กองทุนของกลุ่ม ความสามารถในการระดมทุนของสมาชิกในชุมชนนับได้ว่าเป็นเครื่องสะท้อนถึงศักยภาพและความเข้มแข็งของกลุ่มได้เป็นอย่างดี ตัวชี้วัด ได้แก่ ขนาดของกองทุนที่ระดมได้จากสมาชิก ประเภทของกองทุน เช่น กองทุนกล้าไม้ กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น ความสม่ำเสมอในการออม/ฝากเข้ากองทุนของสมาชิก อัตราการเติบโตของกองทุนและประเภทของกิจกรรมที่ใช้เงินหรือทรัพยากรจากกองทุนไปทำ เช่น สวัสดิการสมาชิก การให้กู้ยืมเพื่อลงทุน ประกอบอาชีพฯ

9.3 กระบวนการเรียนรู้และขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน เป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง เนื่องจากการยกระดับความสามารถในการคิดวิเคราะห์หาสาเหตุทางเลือกการตัดสินใจแก้ไขปัญหา การสรุปบทเรียนเพื่อยกระดับสติปัญญาให้สูงขึ้น กระบวนการดังกล่าวเป็นกระบวนการที่ครอบคลุมในเรื่องการปลูกจิตสำนึกของคนในการมุ่งมั่นแก้ปัญหาเพื่อพึ่งตนเองและเรื่องของการพัฒนาความรู้ ทักษะในการจัดการกับปัญหาใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นได้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถช่วยยกระดับสติปัญญาของปัจเจกบุคคลและชุมชนได้นั้นจะต้องมีลักษณะของการเรียนรู้ที่ควบคู่ไปกับการปฏิบัติหรือการทำกิจกรรมต่างๆ ตัวชี้วัดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้และการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนสามารถวัดได้เป็น 3 ส่วน คือ (1) การศึกษาดูงานเป็นกิจกรรมที่ช่วยยกระดับภูมิปัญญาและการเรียนรู้ของคนได้เป็นอย่างดี การวัดในเชิงปริมาณและคุณภาพของการศึกษาดูงานเป็นสิ่งจำเป็น ตัวชี้วัด คือ จำนวนครั้งของการศึกษาดูงาน คุณภาพของการศึกษาดูงาน เช่น ประเด็นการดูงานมีความชัดเจนหรือไม่ ตรงกับความต้องการของสมาชิกหรือไม่ จำนวนผู้เข้าร่วม การปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมดูงานหลังจากดูงานแล้ว (2) เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตัวชี้วัด คือ จำนวนครั้งของการจัดเวที ประเภทของเวทีที่จัด จำนวนผู้เข้าร่วม คุณภาพของกระบวนการวิเคราะห์ เช่น มีความเชื่อมโยงภูมิปัญญา ระบบคุณค่านำมาใช้ในการหาทางเลือกการแก้ปัญหาหรือไม่ ฯลฯ (3) การขยายเครือข่ายการเรียนรู้และความร่วมมือ ตัวชี้วัด คือ จำนวนสมาชิกและอัตราเพิ่ม ณ เวลานั้นๆ จำนวนขององค์กรที่เกี่ยวข้อง ประเภทของกิจกรรมมีความหลากหลายมากขึ้น การได้รับการยอมรับจากองค์กรภายนอก เช่น การสนับสนุนด้านการเงิน ทรัพยากร การมีผู้มาเยี่ยมชมศึกษาดูงานในฐานะเป็นแหล่งการเรียนรู้ เป็นต้น

9.4 ผลกระทบการดำเนินงานขององค์กรชุมชนในด้านต่างๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง หรือสิ่งแวดล้อม ควรมองอย่างเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเพื่อสะท้อนให้เห็นความเข้มแข็งหรือประสิทธิภาพของกลุ่ม/องค์กรชุมชนมากกว่าการมองแต่ละด้าน โดยเชื่อมโยงทุกด้านเข้ากับปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดผลสำเร็จขึ้นมาส่งผลความคิดแบบองค์รวม มิฉะนั้นแล้วเราก็จะติดกับดักความคิดแบบแยกส่วนอยู่นั่นเอง

นอกจากนี้ สีลาภรณ์ นาครทรรพ และคณะ (2538 อ้างถึงใน ชีรพงษ์ แก้วหาญ. 2544 : 50) ได้กล่าวถึงดัชนีตัวชี้วัดสำหรับงานพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ดังนี้ 1) มีการนำมิติด้านวัฒนธรรมมาผสมผสานในการทำกิจกรรม เพราะการมีรากฐานทางวัฒนธรรมจะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้สามารถสร้างองค์กรชุมชนที่มีคุณภาพได้ 2) มีประสิทธิภาพในการตอบสนองต่อปัญหา 3) มีการจัดกลุ่ม 4) มีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ 5) มีผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกและชุมชน 6) มีการกระจายผลประโยชน์แก่สมาชิกอย่างยุติธรรม 7) ได้รับการยอมรับนับถือจากองค์กรภายนอก และ 8) มีการขยายผล ขยายกิจกรรม และขยายเครือข่ายสมาชิกรวมถึงความร่วมมือ อันสอดคล้องกับสำนักบริหารการปกครองท้องถิ่น กรมการปกครอง (2541 : 32-33) และนักวิชาการได้จัดระดมสมองเพื่อพิจารณาตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนให้เป็นรูปธรรม โดยการวิเคราะห์ว่าเงื่อนไขและองค์ประกอบหลักของความเข้มแข็งของชุมชนน่าจะประกอบไปด้วยสิ่งที่เรียกว่า “พลังสร้างสรรค์ของชุมชน” มี 6 ประการ คือ 1) พลังคน คือ คนที่มีความรู้ความสามารถ มีศักยภาพ และมีความเป็นผู้นำตามธรรมชาติ มิใช่ผู้นำเชิงอำนาจ 2) พลังกลุ่ม เป็นการรวมตัวเพื่อทำกิจกรรมสาธารณะและมุ่งประโยชน์ส่วนรวม 3) พลังทุน เป็นตัวเม็ดเงินที่มีอยู่ในชุมชน โดยชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกันและดำเนินการโดยมีผลตอบแทนที่เหมาะสม 4) พลังในเชิงธุรกิจ เป็นการเข้ามาหากินในชุมชน ชุมชนมีเงินออมและสวัสดิการ อันเป็นหลักประกันความมั่นคงในชีวิต 5) พลังเอื้ออาทร ชุมชนมีความสัมพันธ์ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และ 6) พลังการเรียนรู้ ชุมชนเรียนรู้ประสบการณ์ทำกิจกรรมร่วมกัน และมีความเชื่อมโยงกับเครือข่ายภายนอก รวมทั้งแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานพัฒนาระหว่างกัน จากพลังทั้ง 6 จึงเกิดเป็นที่มาของข้อเสนอตัวชี้วัดระดับชุมชน 7 ประการ คือ 1) จำนวนสมาชิกของกลุ่มต่อประชากร : สัดส่วนประชาชนที่เป็นสมาชิกกลุ่ม 2) อัตราการเพิ่มของจำนวนเงินออมของชุมชน : ตัวเงินออมที่เพิ่มขึ้นเป็นการแสดงความก้าวหน้า 3) จำนวนองค์กรธุรกิจที่องค์กรชุมชนเป็นเจ้าของ : องค์กรชุมชนที่สามารถทำธุรกิจได้ ช่วยให้ชุมชนเข้มแข็งและชุมชนที่เป็นเจ้าของธุรกิจขนาดใหญ่ จะทำให้มีอำนาจต่อรอง 4) อัตราเพิ่มของเงินสวัสดิการเพื่อคนในชุมชน : ช่วยให้ชาวบ้านมีความรู้สึกดี 5) จำนวนการเป็นสมาชิกองค์กรภายนอกชุมชน : การติดต่อภายนอกเพื่อใช้ทรัพยากรภายนอก 6) จำนวนผู้นำตามธรรมชาติต่อประชากร : ถ้าหากมีผู้นำน้อยและไม่มีคนทดแทนจะทำ

ให้ชุมชนอ่อนแอ แต่หากมีมากจะทำให้มีความแข็งแรงต่อเนื่อง และ 7) อัตราการเพิ่มของรายได้ของธุรกิจที่องค์กรชุมชนเป็นเจ้าของ : อันเป็นการแสดงถึงความก้าวหน้าของชุมชน และประทีป วีระพัฒนนิรันดร์ (2542 : 65) ได้กล่าวถึงตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนประกอบด้วย 1) จำนวนผู้นำธรรมชาติต่อประชากร 2) จำนวนสมาชิกของกลุ่มต่อประชากร 3) อัตราเพิ่มของจำนวนเงินออมของชุมชน 4) จำนวนองค์กรธุรกิจที่องค์กรชุมชนเป็นเจ้าของ 5) อัตราเพิ่มของเงินสวัสดิการเพื่อคนในชุมชน 6) อัตราการเพิ่มของรายได้ของธุรกิจที่องค์กรชุมชนเป็นเจ้าของ และ 7) จำนวนการเป็นสมาชิกองค์กรภายนอก

ดัชนีตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนที่เป็นดัชนีสะท้อนภาพของปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชน นับถึงความสามารถในการดำรงอยู่ของชุมชนอย่างมีศักดิ์ศรี ไม่ร่อยคองช่วยเหลือจากภายนอก คนในชุมชนมีความมั่นคง ปลอดภัยในการดำรงชีวิต มีความรักและห่วงหาผูกพันชุมชน รวมทั้งตระหนักถึงศักยภาพจุดอ่อนของชุมชน สามารถกำหนดเป้าหมายของชุมชนและยุทธศาสตร์เพื่อบรรลุเป้าหมายได้ พบว่า ดัชนีชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนประกอบด้วยดัชนีย่อยที่สำคัญมี 5 ประการ (นภาพรณี หะวานนท์ เพ็ญศิริ จิระเดชากุล และสุรวุฒิ ปัดไซสง, 2543 : 11-32) ดังนี้

1. ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน หมายถึง การที่ชุมชนมีความเป็นอิสระ (Autonomy) ที่จะกำหนดทางเลือกในการจัดการกับปัญหาและดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์กับชุมชน โดยไม่หวังการพึ่งพิงจากภายนอก การติดต่อสัมพันธ์กับองค์กรทางสังคมนอกชุมชนเป็นไปอย่างเสมอภาคและมีอำนาจในการต่อรองเพื่อให้เป็นไปตามเจตจำนงของชุมชน ดัชนีตัวชี้วัด ได้แก่ (1) จำนวนกิจกรรม/โครงการที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมของชุมชนที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือของชุมชนโดยไม่ต้องพึ่งพิงจากภายนอก (2) จำนวนกิจกรรม/โครงการที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมของชุมชนที่เกิดจากความสามารถของชุมชนในการสร้างความร่วมมือกับภายนอกชุมชน (3) ประสิทธิภาพของความสำเร็จของชุมชนในการต่อรองหรือปฏิเสธข้อเสนอของกิจกรรมหรือโครงการที่ไม่เป็นประโยชน์อย่างแท้จริงต่อชุมชน และ (4) สัดส่วนของการบริโภคผลผลิตที่ผลิตได้ในชุมชนต่อการบริโภคทั้งหมด

2. ความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิตในชุมชน หมายถึง สภาพการณ์ที่คนในชุมชนมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน ทั้งในด้านสังคม การประกอบอาชีพ ทรัพย์สินและสิ่งแวดล้อม ดัชนีตัวชี้วัด ได้แก่ (1) คนในชุมชนมีความใกล้ชิดกัน รู้จักมักคุ้นกัน มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ไม่รู้ว่าเป็นคนแปลกหน้าต่อกัน (2) สิ่งแวดล้อมอันเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชนไม่ถูกทำลาย ชุมชนมีสิทธิในการใช้ทรัพยากรของชุมชนโดยปราศจากการใช้สิทธิพลที่ไม่เป็นธรรม (3) มีระบบความช่วยเหลือที่เป็นหลักประกันให้คนในชุมชน

(4) มีอาหารบริโภคเพื่อการดำรงอยู่ (5) สัดส่วนของครัวเรือนที่มีอยู่ย้ายถิ่นออกไปทำงาน นอกชุมชน (6) จำนวนคนและสัตว์เลี้ยงในชุมชนที่เสียชีวิตหรือเจ็บป่วย เนื่องจากสภาพแวดล้อม เป็นพิษหรือสารพิษ และ (7) จำนวนอาชญากรรมประเภทต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนในรอบปี ที่ผ่านมา

3. การมีจิตสำนึกสาธารณะ หมายถึง การที่ชุมชนมีสมาชิกที่มีความรับผิดชอบ ต่อส่วนรวม มีการเสียสละทรัพย์สินและเวลาเพื่อร่วมในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชน ดัชนีตัวชี้วัด ได้แก่ (1) ประเภทและจำนวนของกิจกรรมหรือโครงการที่คนในชุมชนร่วมมือกัน สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมอย่างเข้มข้น (2) สัดส่วนของคนในชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรม สาธารณะประโยชน์ของชุมชน (3) ประสิทธิภาพของความสำเร็จในการระดมทุนเพื่อนำมาใช้เพื่อ ประโยชน์ของชุมชน และ (4) ประสิทธิภาพของการรวมกันเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของชุมชน และคนในชุมชนกล้าแสดงความคิดเห็นเพื่อคัดค้านกิจกรรมเพื่อการกระทำที่จะเป็นผลเสียต่อชุมชน ในการประชุม การชุมนุม เวทีสาธารณะ หรือเวทีประชาคม

4. การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน หมายถึง การที่คนในชุมชนมีความตระหนักในศักยภาพและ จุดอ่อนของชุมชน มีความเข้าใจในปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ และสามารถกำหนดเป้าหมายและ ทิศทางของชุมชนได้ในอนาคต โดยสามารถวางยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้ง ไว้ ดัชนีตัวชี้วัด ได้แก่ (1) ชุมชนมีการประชุมปรึกษาหารือเกี่ยวกับสภาพการณ์ทั่วไปและปัญหา ของชุมชน รวมทั้งกำหนดเป้าหมายในอนาคตและวางยุทธศาสตร์เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย (2) ชุมชน สามารถคาดการณ์สิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตและมองเห็นแนวทางในการแก้ไขปัญหา (3) ผู้นำชุมชน สามารถระบุศักยภาพที่เป็นจุดแข็งและจุดอ่อนของคนในชุมชนในด้านต่างๆ และ (4) สามารถระบุเป้าหมายทั้งในระยะสั้นและระยะยาวของชุมชนได้

5. ความรักและหวงแหนชุมชน หมายถึง การที่คนในชุมชนมีความรัก ความผูกพัน ความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน รวมทั้งมีความภาคภูมิใจและตระหนักในศักดิ์ศรีของชุมชน มีการสืบสานภูมิปัญญาของชุมชนอย่างต่อเนื่อง คนในชุมชนพร้อมที่จะเสียสละปกป้อง การกระทำใดๆ ที่เป็นอันตรายต่อการดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีของชุมชน ดัชนีตัวชี้วัด ได้แก่ (1) ชุมชนมีการสืบทอดตำนานหรือเรื่องราวของความเป็นมาของชุมชน คนในชุมชนบอกถึงที่มา แห่งตนหรือรากเหง้าของตนได้ (2) มีภาพลักษณ์ตัวตนของความเป็นชุมชนสะท้อนถึงสำนึกร่วม ของความเป็นคนในชุมชนเดียวกัน (3) คนในชุมชนมีความรักและผูกพันกับชุมชนว่าบ้านเกิดเมือง นอนเป็นแผ่นดินแม่ (4) ชุมชนตระหนักในศักดิ์ศรีและความภูมิใจในชุมชน รู้สึกว่าชุมชนของ ตนเองไม่ด้อยกว่าชุมชนอื่นๆ ซึ่งรวมถึงชุมชนเมือง และ 5) ชุมชนมีความพอใจและภูมิใจในวิถีการ

ดำรงชีวิตของตนเอง ไม่รู้สึกว่าคุณค่าของตัวเองดีไปกว่าผู้อื่น และความรู้สึกของคนในชุมชนว่าชุมชนของตนเองเป็นที่รู้จักและได้รับการยอมรับจากชุมชนอื่นๆ

นอกจากนี้ นภากาศ หะวานนท์ และคณะ (2543 : 10-11) ได้ศึกษาดัชนีตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน ออกเป็น 3 ระดับ คือ 1) ภาพรวมของความเข้มแข็งของชุมชน 2) ระดับความเข้มแข็งของชุมชนในมิติด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของชุมชน และ 3) ระดับความเข้มแข็งในแต่ละมิติย่อยที่มีเงื่อนไขและกระบวนการเกิดที่แตกต่างกัน ดังนั้นเพื่อให้สามารถนำดัชนีต่างๆ ไปใช้ในการประเมินสถานการณ์ของชุมชนและเป็นตัวบ่งชี้ระดับความเข้มแข็งของชุมชนนั้น ได้เสนอดัชนีตัวชี้วัดที่สะท้อนปรากฏการณ์จริงในชุมชนของดัชนี ซึ่งมีตัววัดส่วนใหญ่ที่จะวัดด้วยจำนวน สัดส่วน และประเภท ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ประเภทของตัวชี้วัดและหน่วยของการวัด

ประเภทของดัชนีตัวชี้วัด	หน่วยของการวัด	ตัวอย่าง
จำนวน	จำนวนทั้งหมดที่นับได้ในพื้นที่ที่กำหนดหรือในกลุ่มประชากรที่กำหนด	-จำนวนกิจกรรมหรือโครงการที่ชุมชนได้ร่วมกันสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ของส่วนร่วม - จำนวนกลุ่มของกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ตนเองได้
สัดส่วน	จำนวนของคน เหตุการณ์ การกระทำในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ต่อการเกิดจำนวนคน สิ่งของ เหตุการณ์ของการกระทำทั้งหมด (ส่วนใหญ่จะคิดเป็นร้อยละ)	-สัดส่วนของผู้ไม่ใช่สารเคมีในการเพาะปลูกต่อจำนวนผู้เพาะปลูกทั้งหมด -สัดส่วนของมูลค่าผลผลิตส่วนเกินที่ไม่มีผู้รับซื้อต่อมูลค่าผลผลิตทั้งหมด
ประเภท	การจัดประเภทโดยใช้การกำหนดเรียกชื่อกลุ่มโดยไม่นับจำนวน	ชุมชนมีการสืบทอดเรื่องราวความเป็นมาของชุมชน (มีการสืบทอดกับไม่มีการสืบทอด) -สิทธิในการจัดการทรัพยากรของชุมชน (มีสิทธิ์กับไม่มีสิทธิ์)

โดยตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนซึ่งได้รวบรวมจากคณะติดตามและประเมินผลโครงการกองทุนเพื่อสังคมเขตอีสานตอนล่างของสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ผลจากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากประชาชน ข้าราชการ และเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน (บุญยัง หมั่นดี. 2544 : 22-23) สรุปเป็นตัวชี้วัดได้ดังนี้ 1) ประชาชนมีอยู่ มีกินอย่างพอเพียง สามารถเลี้ยงครอบครัวได้ 2) ประชาชนในชุมชนต้องมีความสามัคคีกัน ไม่มีความขัดแย้ง อิจฉาริษยากัน 3) ประชาชนต้องมีการรวมกลุ่มเป็นองค์กรของประชาชน 4) สมาชิกในชุมชนมีการแลกเปลี่ยนความคิดโดยการพูดคุย และการประชุม 5) สมาชิกในชุมชนต้องมีความซื่อสัตย์ มีคุณธรรม ไม่เอาัดเอาเปรียบผู้อื่น 6) ชุมชนมีการยกย่องคนที่ทำงานดี และ 7) ชุมชนมีการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส เช่น คนพิการ คนชรา และเด็ก

อีกทั้ง สมพันธ์ เตชะอธิก (2545 : 5) ได้กล่าวว่า ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนในการสร้างเศรษฐกิจพึ่งตนเองของชุมชน มีตัวชี้วัดของชุมชน ดังนี้ 1) ชุมชนที่มีผู้นำที่มีความสามารถเป็นผู้นำธรรมชาติไม่ใช่ผู้นำเชิงอำนาจ จัดสรรเฉพาะผลประโยชน์เพื่อตนเองและพรรคพวก มีผู้นำที่หลากหลายและแบ่งบทบาทกันทำงาน 2) ชุมชนมีสมาชิกที่มีส่วนกันทำกิจกรรมไม่ใช่รอรับแต่ผลประโยชน์ แต่ได้ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ ร่วมสรุปบทเรียน จากนั้นจึงร่วมรับผลประโยชน์เป็นขั้นตอนสุดท้าย และหมุนกลับไปมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนสลับสับเปลี่ยนเป็นวงจรการพัฒนาที่ต่อเนื่อง 3) ชุมชนมีการออมทรัพย์หรือกองทุนของตนเองในการสร้างรากฐานพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและเชื่อมโยงกับทรัพยากรจากภายนอก การระดมทุนนี้สามารถช่วยเหลือสวัสดิการชุมชนได้ ตั้งแต่เกิด อยู่ เจ็บ แก่ และตายได้อย่างมีศักดิ์ศรี รวมทั้งสามารถทำธุรกิจชุมชนที่มีชาวบ้านเป็นเจ้าของร่วมกันได้ 4) ชุมชนมีกิจกรรมที่ดำเนินร่วมกันอย่างสอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น กิจกรรมที่มีรากฐานของการพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจชุมชน 5) ชุมชนมีการบริหารแบบธรรมาภิบาล คือ มีคุณธรรม มีนิติธรรม มีความโปร่งใส เปิดเผยข้อมูลการใช้จ่ายงบประมาณ บัญชีรายรับ รายจ่าย การจัดทำแผนโครงการต่างๆ มีความรับผิดชอบร่วมกัน มีส่วนร่วมของผู้นำ และสมาชิกชุมชนมีความคุ้มค่าในการใช้จ่ายเงินทุนกับกิจกรรมที่ดำเนินการและนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้หรือสร้างสรรค์พลังชุมชนให้เข้มแข็ง และ 6) ชุมชนมีความเป็นประชาคมที่มีความร่วมมือระหว่างกลุ่มองค์กรต่างๆ ในชุมชนและผู้นำธรรมชาติมีการรวมกลุ่มกับเกิดเวทีระดมสมองด้วยความรักสมานฉันท์ ใช้ปัญญาร่วมกันอย่างเท่าเทียม มีการเรียนรู้ สรุปผลการทำงานเป็นระยะๆ อย่างสม่ำเสมอ และสื่อสารข้อมูลอย่างทั่วถึง ซึ่งได้กล่าวถึงดัชนีตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนที่เป็นตัวบ่งชี้ที่สามารถอธิบายความเข้มแข็งของชุมชน (ธีรพงษ์ แก้วหาญ. 2544 : 126-125) ดังนี้

- 1) จำนวนประชากรที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกในชุมชนต่อประชากรทั้งหมด 2) จำนวนครอบครัวที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีสามารถพึ่งพาตนเองได้ และเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มหรือชุมชน 3) จำนวนแผนงาน โครงการ หรือกิจกรรมที่เป็นกิจกรรมสาธารณะ และเกิดการมีส่วนร่วมและริเริ่มโดยชุมชน 4) การจัดการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน เช่น การร่วมกิจกรรมสาธารณะ การกระจายข่าวสาร การร่วมตรวจสอบ และการติดตามประเมินผล 5) จำนวนผู้นำตามธรรมชาติและจำนวนผู้นำที่มีความรู้ความสามารถต่อประชากร 6) อัตราเพิ่มของจำนวนเงินออมของชุมชน 7) จำนวนองค์กรธุรกิจที่ชุมชนเป็นเจ้าของและอัตราการเพิ่มของรายได้จากธุรกิจ 8) การกระจายสวัสดิการที่เป็นธรรมแก่ประชาชนทุกคนในชุมชนและอัตราการเพิ่มของสวัสดิการเพื่อคนในชุมชน 9) จำนวนการเป็นสมาชิกองค์กรภายนอกและความสามารถในการประสานงานพัฒนากับภายนอกชุมชน 10) อัตราการเพิ่มขึ้นหรือลดลง รวมทั้งคุณภาพของทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนดูแล 11) การเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจของคนในชุมชน และ 12) ความสามารถของชุมชนในการจัดการกับความขัดแย้ง

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

1. หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง” (Sufficiency Economy) เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานพระราชดำริชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 30 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและต่อมาภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของสังคม

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเริ่มต้นจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระราชทานแก่นิสิตนักศึกษา ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2517 มีใจความว่า (อภิรักษ์ พันธเสน. 2549 : 39-44)

“...ในการพัฒนาประเทศนั้น จำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น โดยเริ่มจากการสร้างพื้นฐานคือ ความพอดี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน ด้วยวิธีการที่ประหยัด ระมัดระวัง แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อพื้นฐานเกิดขึ้นมั่นคงพอควรแล้ว จึงค่อยสร้างเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจที่สูงขึ้น โดยลำดับต่อไป...”

นอกจากนี้พระองค์ยังพระราชทานพระราชดำรัสแก่คณะผู้แทนสมาคม องค์การเกี่ยวกับศาสนา นักศึกษามหาวิทยาลัย ประชาชนทั่วไป ในโอกาสที่เข้าเฝ้าฯ ทูลละอองธุลีพระบาท

ถวายพระพรชัยมงคลเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 4 ธันวาคม 2517 ดังความตอนหนึ่งว่า

“...คนอื่นจะว่าอย่างไรก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัย ว่าเมืองไทยเชย ว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งที่สมัยใหม่ แต่เราอยู่พอมี พอกิน และขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทยพอยู่พอกิน มีความสงบ และทำงานตั้งจิตอธิษฐาน ตั้งปณิธานในทางนี้ ที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบพอยู่พอกิน ไม่ใช่ว่าจะรุ่งเรืองอย่างยอด แต่ที่มีความพอยู่พอกิน มีความสงบ เปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ถ้าเรารักษาความพอยู่พอกินนี้ได้เราก็จะขอดยิ่งยวดได้ ประเทศต่างๆ ในโลกนี้กำลังตก กำลังแย่ กำลังยุ่ง เพราะแสวงหาความยิ่งยวด ทั้งในอำนาจ ความก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจ ทางอุตสาหกรรม ทางลัทธิ ฉะนั้น ถ้าทุกท่านซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่มีความคิดและมีอิทธิพล มีพลังที่จะทำให้อื่นซึ่งมีความคิดเหมือนกัน ช่วยกันรักษาส่วนรวมให้อยู่ดีกินดีพอสมควร ขอย้ำ พอดูพอยู่พอกิน มีความสงบ ไม่ให้คนอื่นมาแย่งสมบัตินี้จากเราไปได้ ก็จะเป็นของขวัญวันเกิดที่ถาวรที่จะมีคุณค่าอยู่ตลอดกาล...”

ต่อมาเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2518 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราโชวาทแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า ความว่า

“...ภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมไทยหลายประเทศเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ การทุ่มเทสร้างเครื่องจักรกลอันก้าวหน้าและมีประสิทธิภาพสูงขึ้นใช้ในการผลิต ทำให้ผลผลิตทางอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและมากมายจนอาจถึงขั้นฟุ่มเฟือย พร้อมกันนั้นก็ทำให้คนว่างงานลงเพราะถูกเครื่องจักรกลแย่งงานไปทำ เป็นเหตุให้เกิดความยุ่งยากตกต่ำทางเศรษฐกิจขึ้น เพราะคนที่ว่างงานยากจนลง และผู้ผลิตก็ขาดทุนเพราะสินค้าขายไม่ออก จึงน่าจะต้องคัดแปลงแนวคิดแนวปฏิบัติ ในการส่งเสริมความเจริญทางด้านอุตสาหกรรมไปบ้างให้สมดุลกับด้านอื่นๆ เพื่อความอยู่รอด...”

ในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช 2523 ได้พระราชทานพระราชดำรัสแก่ประชาชนชาวไทย ในเรื่องการเป็นอยู่โดยประหยัด เมื่อวันที่ 31 ธันวาคม 2522 ความว่า

“...วิถีทางดำเนินของบ้านเมืองของประชาชนโดยทั่วไป มีความเปลี่ยนแปลงมาตลอดเนื่องมาจากความวิปริตของวิถีแห่งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และอื่นๆ ของโลก ยากยิ่งที่เราจะหลีกเลี่ยงให้พ้นได้ จึงทำให้ต้องระมัดระวัง ประคับประคองตัวเราให้มากเข้า โดยเฉพาะในเรื่องการเป็นอยู่โดยประหยัด เพื่อที่จะอยู่ให้รอดและก้าวหน้าต่อไปโดยสวัสดิ...”

ปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยได้ประสบปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงจนเกิดผลกระทบไปทั่วทั้งประเทศอย่างต่อเนื่อง เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงขึ้นมาอย่างมีนัยสำคัญต่อประชาชนชาวไทย ในวันที่ 4 ธันวาคม 2540 ความว่า

“...ถ้าสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่จะทำให้กลับมาเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียง ไม่ต้องทั้งหมด แม้จะครึ่งหนึ่งก็ไม่ต้องอาจจะเศษหนึ่งส่วนสี่ก็จะสามารถอยู่ได้ การแก้ไขจะต้องใช้เวลา ไม่ใช่ง่าย ๆ โดยมากคนจะใจร้อนเพราะเดือคร้อน แต่ถ้าทำตั้งแต่เดี๋ยวนี้ก็จะสามารถที่จะแก้ไขได้...”

“...ความจริงเคยพูดเสมอในที่ประชุมอย่างนี้ว่า การจะเป็นเสือนั้นไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินนั้น หมายความว่า อุ้มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตัวเอง อันนี้ก็เคยบอกว่าความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่าทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัวเอง จะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอจะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการก็ขายได้ แต่ขายในพื้นที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก อย่างนี้ท่านนักเศรษฐกิจต่างๆ ก็มาบอกว่าล้าสมัย คนอื่นเขาต้องมีการเศรษฐกิจที่ต้องมีการแลกเปลี่ยน เรียกว่าเป็นเศรษฐกิจการค้าไม่ใช่เศรษฐกิจความพอเพียง เลย์รัฐึกว่าไม่หรูหรา แต่เมืองไทยเป็นประเทศที่มีบุญอยู่ว่าผลิตให้พอเพียงได้...”

ต่อมาเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2541 ทรงมีพระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล ในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิตฯ เกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพิ่มเติมว่า

“...คำว่าเศรษฐกิจพอเพียงนี้ไม่มีในตำรา ไม่เคยมีระบบเศรษฐกิจพอเพียง มีอย่างอื่นแต่ไม่ใช่คำนี้ ปีที่แล้วพูดว่าเศรษฐกิจพอเพียงเพราะหากำอื่นไม่ได้และได้พูดอย่างหนึ่งว่าเศรษฐกิจพอเพียงนี้ให้ปฏิบัติเพียงครั้งเดียว คือไม่ต้องทั้งหมด หรือแม้จะเศษหนึ่งส่วนสี่ก็พอ ในคราวนั้นเมื่อปีที่แล้วนี้ก็เข้าใจกัน แต่เมื่อไม่นานเดือนที่แล้วมีผู้ที่ควรจะรู้เพราะว่าได้ปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนามาช้านานแล้วมาบอกว่า เศรษฐกิจพอเพียงนี้ดีมาก แล้วก็เข้าใจว่าปฏิบัติเพียงเศษหนึ่งส่วนสี่ก็พอนั้น หมายความว่า ถ้าทำได้เศษหนึ่งส่วนสี่ของประเทศก็จะพอ ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงและทำเศษหนึ่งส่วนสี่ก็พอนั้นไม่ได้แปลว่าเศษหนึ่งส่วนสี่ของพื้นที่ แต่เป็นเศษหนึ่งส่วนสี่ของการกระทำ ต้องพูดเข้าใจในเรื่องเลยเพราะหนักว่าเข้าใจ แม้แต่คนที่เป็นคนคอเต๋อก็ไม่เข้าใจ อาจจะพูดไม่ชัด แต่เมื่อกลับไปดูที่เขียนจากที่พูดก็ชัดแล้วว่าควรปฏิบัติเศรษฐกิจพอเพียง ไม่ต้องทั้งหมด เพียงครึ่งหนึ่งก็ใช้ได้ แม้จะเป็นเศษหนึ่งส่วนสี่ก็พอ หมายความว่าวิธีปฏิบัติ เศรษฐกิจพอเพียงนั้น ไม่ต้องทำทั้งหมด ฉะนั้นจึงพูดว่าเศรษฐกิจพอเพียงปฏิบัติเพียงเศษหนึ่งส่วนสี่ก็ควรจะทำพอและทำได้ อันนี้เป็นข้อหนึ่งที่จะอธิบายคำพูดที่พูดมาเมื่อปีที่แล้ว”

“...คำว่าพอเพียง มีความหมายอีกอย่างหนึ่ง มีความหมายกว้างออกไปอีก ไม่ได้หมายถึงการมีพอสำหรับใช้เองเท่านั้น แต่มีความหมายว่าพอมีพอกิน พอมีพอกินนี้ถ้าใครได้มาอยู่ ณ ศาลานี้เมื่อไหร่ 20, 40 ปี เมื่อปี 2517 ปี 2517 ถึง ปี 2541 นี้ก็ 24 ปีใช้ไหม วันนั้นได้พูดว่าเรา

ควรจะปฏิบัติให้พอมีพอกิน พอมีพอกินนี่ก็แปลว่าเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง ถ้าแต่ละคนพอมีพอกิน ก็ใช้ได้ ยิ่งถ้าประเทศพอมีพอกินก็ยิ่งดี และประเทศไทยเวลานั้นก็เริ่มจะไม่พอมีพอกิน บางคมมี มาก บางคนก็ไม่มีเลย สมัยก่อนนี้พอมีพอกิน มาสมัยนี้ชักจะไม่พอมีพอกิน จึงต้องมีนโยบายที่จะ ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อที่จะให้ทุกคนมีพอเพียงได้...”

“...ให้พอเพียงนี้ก็หมายความว่า มีกินมีอยู่ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่หรูหราก็ได้ แต่ว่าพอ แม้บางอย่างอาจจะดูฟุ้งเฟ้อ แต่ถ้าทำให้มีความสุข ถ้าทำได้ก็สมควรที่จะทำ สมควรที่จะปฏิบัติ อันนี้ก็ความหมายอีกอย่างของเศรษฐกิจ หรือระบบพอเพียง เมื่อปีที่แล้วตอนที่พูดพอเพียง แปลในใจแล้วก็ได้พูดออกมาด้วยว่าจะแปลเป็น self-sufficiency (พึ่งตนเอง) ถึงได้บอกว่าพอเพียง แก่ตนเอง แต่ความจริงเศรษฐกิจพอเพียงนี้มีความหมายกว้างขวางกว่า self-sufficiency นั้น หมายความว่า ผลิตอะไรมีพอที่จะใช้ ไม่ต้องไปขอซื้อคนอื่น อยู่ได้ด้วยตนเอง (พึ่งตนเอง)... เป็นตามที่เขาเรียกว่ายืนบนขาของตัวเอง (ซึ่งแปลว่าพึ่งตนเอง) แต่พอเพียงนี้มีความหมาย กว้างขวางยิ่งกว่านี้อีก คือ คำว่าพอก็เพียงพอ เพียงนี้ก็พอ ดังนั้นคนเราถ้าพอใจในความต้องการ ก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อยก็เบียดเบียนผู้อื่นน้อย ถ้าทุกประเทศมีความคิด อันนี้ไม่ใช่ เศรษฐกิจ มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่า พอประมาณ ไม่สุดโต่ง ไม่โลภ อย่างมาก คนเราก็จะอยู่เป็นสุข พอเพียงนี้ อาจจะมีมาก อาจจะมีของหรูหราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่ไป เบียดเบียนคนอื่นต้องให้พอประมาณตามอัธยาศัย พูดจาก็พอเพียงทำอะไรก็พอเพียง ปฏิบัติตนก็ พอเพียง...”

“...เศรษฐกิจพอเพียงนั้น เขาตีความเป็น เศรษฐกิจชุมชน หมายความว่า ให้พอเพียงในหมู่บ้านหรือท้องถิ่น ให้สามารถที่จะพอมีพอกิน เริ่มด้วยพอมิ พอกิน โดยพอมิพอกินนี้เป็นเพียงเริ่มต้นของเศรษฐกิจ เมื่อปีที่แล้วบอกว่าถ้าพอมิพอกิน คือพอมิพอกิน ของตนเองนั้นไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียง เป็นเศรษฐกิจสมัยหิน ไม่เป็นเศรษฐกิจพอเพียง สมัยหินนั้น เป็นเศรษฐกิจพอเพียงเหมือนกัน แต่ว่าค่อยๆ พัฒนาขึ้นมา ต้องมีการแลกเปลี่ยนกันมีการช่วย ระหว่างหมู่บ้านหรือระหว่างจะเรียกว่าอำเภอ จังหวัด ประเทศ จะต้องมีการแลกเปลี่ยน มีการไม่ พอเพียง จึงบอกว่าถ้ามีเศรษฐกิจพอเพียงเศษหนึ่งส่วนสี่ก็จะพอแล้ว จะใช้ได้...”

“...Sufficiency Economy นี้ ไม่มีในตำราเศรษฐกิจ จะมีได้อย่างไร เพราะเป็นทฤษฎี ใหม่ เป็นตำราใหม่ ถ้ามีอยู่ในตำราก็หมายความว่าเราก็อปปี้มา เราลอกเขามา เราไม่ได้ลอก ไม่ อยู่ในตำราเศรษฐกิจ เป็นเกียรติที่เขาพูดอย่างนี้ว่า Sufficiency Economy นั้นไม่มีในตำรา เพราะ หมายความว่าเรามีความคิดใหม่ และโดยที่ท่านผู้เชี่ยวชาญสนใจก็หมายความว่า เราสามารถที่จะคิดอะไรได้ จะถูกจะผิดก็ช่าง ถ้าเขาสนใจ เขาก็จะสามารถที่จะไปปรับปรุง หรือไปใช้หลักการเพื่อที่จะให้เศรษฐกิจของประเทศและของโลกพัฒนาดีขึ้น”

“...ถ้าไม่มีเศรษฐกิจพอเพียง เวลาไฟดับจะพังหมด จะทำอะไรที่ที่ต้องใช้ไฟฟ้าก็ต้องแย่งไป หากมีเศรษฐกิจพอเพียงแบบไม่เต็มที ถ้าเรามีเครื่องปั่นไฟก็ใช้เครื่องปั่นไฟ หรือถ้าขึ้นโบราณว่า มีดก็จุดเทียน คือมีทางที่จะแก้ปัญหาเสมอ ฉะนั้น เศรษฐกิจพอเพียง ก็มีเป็นขั้นๆ แต่จะบอกว่าเศรษฐกิจพอเพียงนี้ให้พอเพียงเฉพาะตัวเองร้อยเปอร์เซ็นต์นี่เป็นสิ่งที่ทำไม่ได้ จะต้องมีการแลกเปลี่ยน มีการช่วยกัน ถ้าไม่มีการช่วยกันแลกเปลี่ยนกันก็ไม่ใช่พอเพียงแล้ว พอเพียงในทฤษฎีหลวงนี้ คือให้สามารถที่จะดำเนินงานได้ ฉะนั้น โครงการต่างๆ หรือเศรษฐกิจที่ใหญ่ต้องมีความสอดคล้องกัน...”

และในวันที่ 4 ธันวาคม 2540 ทรงมีพระราชดำรัสพระราชทานเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิตฯ เพิ่มเติมอีกว่า

“...ฉันพูดเศรษฐกิจพอเพียง ความหมายคือ ทำอะไรให้เหมาะสมกับฐานะของตัวเอง คือ ทำจากรายได้ 200-300 บาท ขึ้นไปเป็น 2 หมื่น 3 หมื่นบาท คนชอบเอาคำพูดของฉัน เศรษฐกิจพอเพียงไปพูดกันและเออะ เศรษฐกิจพอเพียง คือทำเป็น Self-sufficiency มันไม่ใช่ความหมาย ไม่ใช่แบบที่ฉันคิด ที่ฉันคิดก็คือเป็น Self-sufficiency Economy เช่น ถ้าเขาต้องการคู่มือก็ควรให้เขามีคู่มือ ไม่ใช่ไปจำกัดเขาไม่ให้ซื้อคู่มือ เขาต้องการคู่มือเพื่อสนุกสนานในหมู่บ้านไกลๆ ที่ฉันไป เขามีคู่มือแต่ใช้แบบเตอร์ เขาไม่มีไฟฟ้า แต่ถ้าเป็น Sufficiency นั้น มีทีวีแต่เขาฟุ่มเฟือยเปรียบเสมือนคนไม่มีสตางค์แต่ไปตัดสูทและยังใส่เนคไท Versace อันนี้ก็เกินไป...”

ในเวลาต่อมา สำนักพระราชเลขการก็ได้มีหนังสือถึงประธานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เรื่อง พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำบทความ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ที่ทรงพระกรุณาปรับปรุงแก้ไข ให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องรับไปเผยแพร่เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติปรากฏข้อความ ดังนี้

“ เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมไปถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายใน ภายนอก ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และในขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานชีวิตจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี

และนักธุรกิจระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งทางด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี”

ดังนั้น ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง จึงประกอบด้วยคุณสมบัติ ดังนี้

1. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ
 2. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ
 3. ภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียง
- 2 ประการ ดังนี้ (1) เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในการปฏิบัติ (2) เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) จึงเสนอให้มีการสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสานต่อแนวความคิดและเชื่อมโยงการขยายผลที่เกิดขึ้นจากการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าวไปใช้อย่างหลากหลาย รวมทั้งเพื่อให้เกิดการยอมรับและนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดผลทางปฏิบัติในทุกภาคส่วนของสังคมอย่างแท้จริง โดยได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิจากสาขาต่างๆ มาร่วมกันกลั่นกรองพระราชดำรัส สรุปเป็นนิยามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พร้อมทั้งอัญเชิญมาเป็นปรัชญาของหลักในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศให้ดำเนินไปบนพื้นฐานเศรษฐกิจพอเพียงในที่สุด (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549 : 15)

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากในปัจจุบันความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าวยังมีความไม่ชัดเจนและมีการตีความที่หลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงผู้คนส่วนใหญ่มักนึกไปถึงเรื่องเกษตรกรรม เรื่องของคนชนบท และเป็นเรื่องไกลตัวสำหรับคนเมืองจึงไม่ใช่เรื่องที่ตนเองต้องทำความเข้าใจมากนัก ส่วนผู้ที่อยู่ในภาคธุรกิจส่วนใหญ่ก็มีความสงสัยว่าใน

ขณะที่การดำเนินธุรกิจนั้นต่างก็มุ่งหวังผลกำไรสูงสุด ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงใช้กับธุรกิจได้จริง หรือและอีกหลายคนที่มีแต่มีความสนใจในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแต่ก็ไม่รู้ว่าจะนำมาใช้ใน ชีวิตประจำวันได้อย่างไร หรือควรเริ่มต้นอย่างไรในการปฏิบัติตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง

ในวโรกาสที่มหาวิทยาลัยและสถาบันต่างๆ ได้เข้าเฝ้าเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายปริญญาคุณวุฒิ บัณฑิตศึกษาศาสตราจารย์ ๓ สาขา วังไกลกังวล จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อวันที่ 3 เมษายน 2544 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราโชวาทความตอนหนึ่งว่า

“...เศรษฐกิจพอเพียง หรือ ทฤษฎีใหม่ ได้พูดหลายต่อหลายครั้ง อธิบายแล้วอธิบายอีก 3 ปี กว่าจะเข้าใจ... ไม่ใช่ถูกท่านว่าท่านไม่เข้าใจ แต่เข้าใจผิดกันต่างกัน ไม่เข้าใจไม่เป็นไร เพราะว่าถ้าไม่เข้าใจก็จะไปปฏิบัติไม่ได้ เมื่อไม่เข้าใจไม่ปฏิบัติก็คิดไป เพราะไม่ทำให้สิ่งที่พูดนั้นไป ปฏิบัติในทางที่ผิด แต่ถ้าเข้าใจผิดและไปปฏิบัติ แล้วบอกว่าพระเจ้าอยู่หัวท่านเป็นอัจฉริยะ อันนี้ เสียหาย เสียหายต่อส่วนรวม และเสียหายต่อพระเจ้าอยู่หัว ฉะนั้นขอร้องให้ท่านไปทบทวนอีก ที่ว่าที่ท่านได้มาชม มาชมอย่างไร แล้วถูกต้องหรือไม่...อย่างนี้ไม่ใช่เรื่องของพระเจ้าอยู่หัวท่านนั้นเอง แต่เป็นเรื่องของทุกคนทั้งผู้ใหญ่ ทั้งผู้น้อย ถ้าพูดอะไรผิดแล้วก็เสียใจกันบอกว่าดี นึกดูซิ ว่า ประเทศชาติจะเป็นอย่างไร ก็ขอให้ท่านผู้ที่มีความคิดไปทบทวนอยู่ตลอดเวลา อย่งไปสอนให้ อนุชนรุ่นหลังเข้าใจผิด ทำอย่างนี้แล้วก็จะได้หลักวิชาที่ควรจะมี แล้วนำไปปฏิบัติเชื่อได้ว่าทุกคนจะมีความสุข บ้านเมืองจะมีความสุข ”

ดังนั้น สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ร่วมกับสำนักทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ได้จัดทำโครงการพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงขึ้น เพื่อรับผิดชอบในการนำเสนอแนวทางการอธิบายหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในรูปของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ สำหรับใช้เป็นตัวอย่างในการสร้างความเข้าใจ ที่ถูกต้องอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนเผยแพร่หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและแนวทางการพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีดังกล่าวไปยังหน่วยงานต่างๆ และสถาบันการศึกษา ตลอดจนผู้สนใจทั้งภายในและภายนอกประเทศ ซึ่งจะเป็นการสร้างความรู้ ความเข้าใจ ที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ให้ประชาชนทุกคนสามารถนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ได้เหมาะสม พร้อมทั้งปลูกฝังและปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการดำรงชีวิตให้อยู่บนพื้นฐานของความพอเพียง และนำไปสู่การปรับแนวทางการพัฒนาประเทศให้อยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งคณะทำงานได้วิเคราะห์ ความหมายของ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ที่คณะผู้ทรงคุณวุฒิได้จัดทำขึ้นมาด้วยหลักวิธีทาง ตรรกศาสตร์ โดยทำความเข้าใจความเชื่อมโยงของแต่ละข้อความและประโยคที่อธิบายปรัชญา

เศรษฐกิจพอเพียง สามารถจำแนกได้เป็น 5 ส่วน ดังนี้ (กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎี เศรษฐศาสตร์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. 2546 : 35-44)

1. กรอบแนวคิด : เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้ รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความ เปลี่ยนแปลง โดยมีความหมาย ดังนี้ (1) เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตน (Economic life guiding principles) ในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของ สังคมไทย (Positive aspect) และตลอดระยะเวลาที่ผ่านไป 25 ปีที่ผ่านมา ก็ได้มีการทดลองดำเนิน โครงการพัฒนาที่หลากหลายตามแนวพระราชดำริ เพื่อหาแนวทางและรูปแบบการพัฒนาที่ สอดคล้องกับสถานการณ์ทั้งภายในและภายนอกประเทศที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้แล้วยังเกิดชุมชนหลายแห่งที่มีแนวทางการดำรงชีวิตและการพัฒนาที่สามารถใช้เป็น กรณีศึกษาได้ ทั้งหมดนี้บ่งชี้ให้เห็นถึงแนวทางปฏิบัติและตัวอย่างการนำไปประยุกต์ใช้ที่เกิดขึ้น จริง (2) เป็นปรัชญาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา ทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต (Timely/Timeless) กล่าวคือ ได้มีพระราชดำรัสมาตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 และสามารถใช้เป็นแนวทางการพัฒนาเพื่อก้าวพ้นจากวิกฤตและการพัฒนาในสถานการณ์ที่มีการ เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน (3) เป็นปรัชญาที่มองโลก เจริญระบบที่มีลักษณะพลวัต (Dynamic) กล่าวคือ มองว่าสถานการณ์ในโลกนั้นมีความเปลี่ยนแปลง เกิดขึ้นตลอดเวลา (Uncertainties) เนื่องจากความเชื่อมโยง (Connectivity) ของปัจจัยต่างๆ ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ (4) เป็นปรัชญาที่มุ่งผลทั้งในระยะสั้นและระยะยาวโดยเน้นการรอดพ้น จากภัยและวิกฤตในแต่ละช่วงเวลาเพื่อความมั่นคง (Security) และความยั่งยืนของการพัฒนา (Sustainability) ในมิติต่างๆ อาทิ มิติทางธรรมชาติ ทางสังคม และทางเศรษฐกิจ และ (5) อาจกล่าวได้ว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็น Paradigm Shift ลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้น จากการพิจารณาและวิเคราะห์สถานการณ์และความเปลี่ยนแปลง ตลอดจนนโยบายแนวทางและ วิธีการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา ตลอดจนผลที่เกิดขึ้นตลอดช่วงระยะเวลาที่ผ่านไป 30 ปี ที่ผ่านมา ซึ่งหมายรวมถึงการที่ชุมชนและประเทศต่างๆ มีความเชื่อมโยงกันมากขึ้นภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยี วัฒนธรรม และค่านิยมทางสังคม

2. คุณลักษณะ (Characteristics) : เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และ ปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งใน การพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้

ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ โดยมีความหมาย ดังนี้ (1) เป็นแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตน ในทางที่ควรจะเป็น (Normative prescription) โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย (Positive aspect) (2) เป็นปรัชญาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนของประชาชนในทุก ะดับ ครอบครัว ชุมชน และระดับรัฐ หนึ่ง ระดับปัจเจกบุคคลนั้นอาจนับ เป็นหน่วยครอบครัวเดี่ยว (Single household) นอกจากนี้ ยังได้เน้นย้ำว่าสามารถใช้ได้กับ คนทุกระดับ อาทิ เจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจ เป็นต้น และ (3) แนวคิดทาง สายกลาง (Middle path) เป็นหัวใจสำคัญ (Keyword) ของปรัชญาที่นำมาใช้ในการบริหาร และพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกแห่งความเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ กล่าวคือ (ก) ไม่ใช่การปิดประเทศอย่างสิ้นเชิง แต่ก็ไม่ใช่การเปิดเสรีอย่างเต็มที่โดยไม่มีเตรียมความ พร้อมของคนและสังคมในการเข้าสู่กลไกตลาด (ข) ไม่ใช่การอยู่อย่างโดดเดี่ยว (Independence) หรือพึ่งพิงภายนอกหรือคนอื่นทั้งหมด (Dependence) แต่เน้นความคิดและการกระทำที่จะพึ่ง ตัวเองเป็นหลัก (Self-reliance) ก่อนที่จะไปพึ่งคนอื่น (ค) ทางสายกลางในที่นี้ หมายถึง วิธีการ (Means) หรือการกระทำที่พอประมาณบนพื้นฐานของความมีเหตุผล และการสร้าง ภูมิคุ้มกัน ซึ่งในที่สุดแล้วจะนำไปสู่การพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง ที่เป็นทั้งแนวทางการแก้ไข ปัญหาเพื่อให้รอดพ้นวิกฤตและทำให้สังคมประเทศสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง (Security) และยั่งยืน (Sustainable) ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ

3. คำนิยาม (Working definition) : ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมไปถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมี ผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก โดยมีความหมาย ดังนี้ ความพอเพียง (Sufficiency) จะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อมๆ กัน อันได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี กล่าวคือ กิจกรรมใดๆ ที่ขาด คุณลักษณะใดคุณลักษณะหนึ่งไปก็จะไม่สามารถเรียกได้ว่าเป็นความพอเพียง คุณลักษณะ ทั้ง 3 ประกอบด้วย (1) ความพอประมาณ (Moderation) หมายถึง ความพอดี (Dynamic optimum) ที่ไม่มากเกินไปและไม่น้อยจนเกินไปในมิติต่างๆ ของการกระทำ ตัวอย่างเช่น กิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ เพื่อนำไปสู่ ความสมดุล และพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลง (2) ความมีเหตุผล (Reasonableness) หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอประมาณในมิติต่างๆ นั้น จะต้องเป็นไป อย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุ ปัจจัย และข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้น จากการกระทำนั้น ๆ (Expected results) อย่างรอบคอบ (3) การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร (Self-immunity) เพื่อเตรียมตัวพร้อมรับผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลง

ด้านต่างๆ เนื่องจากเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่มองโลกเชิงระบบที่มีลักษณะเป็นพลวัต ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น การกระทำที่สามารถเรียกได้ว่าพอเพียงนั้น จึงมีไว้แค่จะคำนึงถึง เหตุการณ์และผลในปัจจุบันเท่านั้น แต่จำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต ภายใต้อำนาจจำกัดของความรู้ที่มีอยู่และสร้างภูมิคุ้มกันในตัวให้พอเพียง ที่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ระดับความพอประมาณ ต้องครอบคลุมมิติการจัดการความเสี่ยง (Risk management) เชิงพลวัต (Dynamic) จึงจะนับได้ว่าเป็นระดับพอเพียงที่สมบูรณ์

4. เงื่อนไข (Conditions of Sufficiency Actions) “...ทั้งนี้ ต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน ขณะเดียวกันต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกคุณธรรม ความซื่อสัตย์ สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ...” โดยมีความหมาย ดังนี้ (1) เงื่อนไขรอบความรู้ (Set to knowledge) ที่จะนำไปสู่การตัดสินใจในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่อยู่ในระดับพอเพียง ต้องอาศัย (ก) ความรอบรู้ คือ มีความรู้ (Stock of knowledge) เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ อย่างรอบด้าน โดยครอบคลุมเนื้อหาของเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นพื้นฐานสำหรับการนำไปใช้ในโอกาสและเวลาต่างๆ (ข) ความรอบคอบ คือ ความสามารถที่จะนำความรู้และหลักวิชาต่างๆ เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน (Connectivity of all acquired knowledge) ประกอบการวางแผนที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติทุกขั้นตอน (ค) ความระมัดระวัง คือ ความมีสติ ในการนำแผนปฏิบัติที่ตั้งอยู่บนหลักวิชาต่างๆ เหล่านั้นไปใช้ในทางปฏิบัติ เพราะในความเป็นจริงแล้วสถานการณ์เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ดังนั้น การนำความรู้และความรอบคอบมาใช้จึงต้องอาศัยความระมัดระวังให้รู้เท่าทันเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย (2) เงื่อนไขคุณธรรม (Ethical qualifications) ที่จะต้องเสริมสร้างใน 2 ด้าน ได้แก่ (ก) ด้านจิตใจ/ปัญญา โดยเน้นความรู้คู่คุณธรรม กล่าวคือ ตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความรอบรู้ที่เหมาะสม (ข) ด้านการกระทำ หรือการดำเนินชีวิตโดยเน้นความอดทน ความเพียร สติปัญญา และความรอบคอบ

5. แนวทางปฏิบัติและผลที่คาดว่าจะได้รับ “...เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี...” โดยมีความหมาย ดังนี้ (1) การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ จะทำให้เกิดทั้งวิธีการพัฒนาและผลของการพัฒนาที่สมดุล และพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ (ก) ความพอเพียง เป็นทั้งวิธีการ (Means) ที่คำนึงถึงความสมดุล

พอประมาณ อย่างมีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกันที่เหมาะสม (ข) ในขณะเดียวกัน ก็นำไปสู่ผลของการกระทำ (Ends) ที่ก่อให้เกิดความสมดุล และพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง (2) ความสมดุล และความพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง หมายถึง (ก) ความสมดุล (Balance) ในทุกๆ ด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และความรู้/เทคโนโลยี ในขณะที่เดียวกันความสมดุลของการกระทำทั้งเหตุและผลที่เกิดขึ้นในมิติของเวลาจะนำไปสู่ความยั่งยืนของการพัฒนาหรือความดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง (Sustainability) ของทุนในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทางสิ่งแวดล้อม ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ (ข) ความพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวางต่อผลกระทบจากด้านต่างๆ อันได้แก่ ด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอก

ดังนั้น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (2550-2554) และ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) จึงเป็นแผนพัฒนาประเทศที่ขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้ลงสู่การปฏิบัติทุกครัวเรือน

2. ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ระบบเศรษฐกิจของชุมชนไทยในอดีตเป็นระบบเศรษฐกิจแบบพอยังชีพ ผลิตพืชผล พืชพันธุ์ไว้เพื่อกิน เพื่อใช้เอง ไม่มีระบบการพึ่งพิงสังคมภายนอก มีความผูกพันกันสูง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความพอเพียงในตนเอง นับถึระบบเครือญาติ เป็นสำคัญและไม่มีการแบ่งชนชั้นกัน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2540 : 1) โดยให้ความสำคัญในการผลิตเพื่อยังชีพ และให้พอเพียงต่อความต้องการจำเป็นขั้นพื้นฐานของบุคคลในสังคมนั้นๆ ก่อนเป็นสำคัญให้ประชาชนรู้จักพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ ไม่ฟุ้งเฟ้อ อยากรได้อยากมีในสิ่งที่เกินแก่กำลังของตน (มาฆะ จิตตะสังคะ. 2537 : 240-205) ซึ่งเศรษฐกิจพอเพียงที่ไม่ได้แปลว่าไม่เกี่ยวข้องกับใคร ไม่ค้าขาย ไม่ผลิต ไม่ส่งออก ไม่ทำเศรษฐกิจมหภาค (ประเวศ วะสี. 2542 : 4-6) แต่หมายถึงการที่มนุษย์เรามีความพอเพียงอย่างน้อย 7 ประการด้วยกัน คือ 1) พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน 2) จิตใจพอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรผู้อื่นได้ คนที่ไม่พอจะรักคนอื่นไม่เป็น และทำลายมาก 3) สิ่งแวดล้อมพอเพียง การอนุรักษ์และเพิ่มพูนทรัพยากรสิ่งแวดล้อมให้ยังชีพและทำมาหากินได้ 4) ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง การรวมตัวกันเป็นชุมชนที่เข้มแข็งจะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม 5) ปัญญาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติและปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง 6) อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง วัฒนธรรมคือวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ดังนั้น เศรษฐกิจควรเติบโตขึ้น

จากฐานทางวัฒนธรรมจึงจะมั่งคั่งได้ 7) มีความมั่นคงพอเพียง ไม่ใช่รวบรวม เดี่ยวจนเดี่ยวรวย แบบกะทันหัน เพราะถ้าเป็นแบบนั้นสุขภาพจิตของมนุษย์จะเสีย เศรษฐกิจพอเพียงที่มั่นคงจึงจะทำให้สุขภาพจิตดี ซึ่งเมื่อทุกอย่างพอเพียงก็จะเกิดความสมดุล ความสมดุล คือ ความเป็นปกติ และยั่งยืนซึ่งเราอาจเรียกเศรษฐกิจพอเพียงในชื่ออื่นๆ เช่น เศรษฐกิจสมดุล เศรษฐกิจบูรณาการ หรือเศรษฐกิจศีลธรรม เป็นต้น และนี่เองคือเศรษฐกิจทางสายกลาง หรือเศรษฐกิจแบบ มัชฌิมาปฏิปทา เพราะเชื่อมโยงทุกเรื่องเข้ามาด้วยกัน ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม โดยแท้ที่จริงคำว่าเศรษฐกิจเป็นคำที่มีความหมายที่ดี ที่หมายถึงความเจริญที่เชื่อมโยง ภายใจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน เพียงแต่ที่ผ่านมาได้มีการนำเอาคำว่า เศรษฐกิจไปใช้ในลักษณะแบบแยกส่วน เมื่อแยกส่วนก็ทำลายส่วนอื่นๆ จนเสียสมดุล และก่อให้เกิดวิกฤต (ประเวศ วะสี. 2544 : 53) สอดคล้องกับสุเมธ ตันติเวชกุล (2542 : 53) ที่ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงหรือระบบเศรษฐกิจพึ่งตนเองไว้ว่า หมายถึง ความสามารถของชุมชน เมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่งๆ ในการผลิตสินค้าและบริการ ทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้น ๆ ได้โดยพยายามหลีกเลี่ยงที่จะต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่เรามีได้เป็น เจ้าของ และเศรษฐกิจระดับบุคคลนั้น คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้โดยไม่เดือนร้อน กำหนดความเป็นอยู่อย่างประมาณตนตามฐานะตามอัตภาพและที่สำคัญไม่หลงไหลไปตามกระแส ของวัตถุนิยม มีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่มีพันธนาการอยู่กับสิ่งใด และสุเมธ ตันติเวชกุล (2544 : 186) ยังให้ความหมายเศรษฐกิจพอเพียงว่าเป็นเศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตนเอง (Relative self sufficiency) อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือนร้อน โดยสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ตั้งตัวให้มี ความพอมีพอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่ทุ่มเทสร้างความเจริญยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเองย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้า และฐานะ เศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไปตามลำดับต่อไปได้

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานทรัพย์สิน ส่วนพระมหากษัตริย์ มูลนิธิพัฒนาไทย และธนาคารโลก (2546 : 11-16) ได้ให้ความหมาย ของเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองของชุมชน ซึ่งสามารถสรุปได้ 3 ระดับ ดังนี้ 1) ระดับจิตสำนึก สมาชิกของชุมชนดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยยึดหลัก 3 ประการ คือ (1) การใช้ชีวิตบนพื้นฐานของการรู้จักตนเอง (2) การคิดพึ่งพาตนเองและพึ่งพาซึ่งกันและกัน (3) การใช้ชีวิตอย่างพอเพียง 2) ระดับปฏิบัติ สมาชิกของชุมชนมีแนวทางการปฏิบัติ 4 ชั้น คือ (1) พึ่งพาตนเองได้ (2) อยู่ได้อย่างพอเพียง (3) อยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร (4) อยู่ดียังขึ้นด้วยการ เรียนรู้ และ 3) ระดับปฏิบัติ (ผลที่เกิดจากการปฏิบัติ) สมาชิกในชุมชนได้พัฒนาชีวิตของตนเองให้

ดีขึ้น โดยเริ่มจากการพัฒนาจิตใจให้เกิดความพอเพียงในทุกระดับของการดำเนินชีวิต ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และสังคม ซึ่งความหมายของความพอเพียงในระดับครอบครัว คือ การมีสมาชิกในครอบครัวมีความเป็นอยู่ในลักษณะที่พึ่งพาตนเองได้อย่างมีความสุข ทั้งทางกายและทางใจสามารถดำเนินชีวิตได้โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น รวมทั้งไม่เป็นหนี้หรือมีภาระด้านหนี้สินของตนเองและครอบครัว แต่สามารถหาปัจจัย 4 มาเลี้ยงตนเองได้โดยที่ยังมีเหลือเป็นส่วนออมของครอบครัวด้วย ส่วนความหมายของความพอเพียงในระดับชุมชน คือ เกิดขึ้นจากการที่สมาชิกจากแต่ละครอบครัวในชุมชนมีความพอเพียงในระดับครอบครัวก่อนที่จะรู้จักร่วมกันทำประโยชน์เพื่อส่วนร่วม เช่น บริหารจัดการปัจจัยต่างๆ เช่น ทรัพยากร ภูมิปัญญา หรือศักยภาพของสมาชิกในท้องถิ่นที่มีอยู่ให้สามารถนำไปใช้ดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องและสมดุล เพื่อให้เกิดความเป็นอยู่ที่พอเพียงของชุมชนโดยรวมในที่สุด และความหมายของความพอเพียงในระดับสังคม คือ เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของชุมชนหลายๆ แห่งที่มีความพอเพียง มาร่วมกันแลกเปลี่ยนความรู้ สืบสานทอดภูมิปัญญา และร่วมกันพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างชุมชนให้เกิดเป็นสังคมแห่งความพอเพียงในที่สุด

นอกจากนี้กรมวิชาการ (2542 : คำนำ) ได้สรุป เศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริเป็นหลักการและแนวทางสำคัญในการบริหารจัดการที่ดินและน้ำเพื่อการเกษตรในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด รวมทั้งแนวคิดในการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยเน้นการช่วยเหลือและพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองและนิคม มูลนิธิกษัตริย์ (2542 : 263) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางพัฒนาตามทฤษฎีใหม่ที่ทำให้ประเทศไทยอยู่ในสังคมโลกได้อย่างสง่างามน่าภูมิใจ โดยที่สามารถผลิตทรัพยากรได้ตามภูมิปัญญา และเทคโนโลยีแบบไทย มีความพอเพียงในครอบครัว ชุมชนมีความเข้มแข็งช่วยเหลือตนเองได้ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนในศาสนา มีสังคมที่สงบสุข กินดีอยู่ดีขึ้น การผลิตอุดมสมบูรณ์พอเพียงที่จะค้าขายไปยังต่างประเทศ โดยที่สุรเกียรติ์ เสถียรไทย (2542 : 257) ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงว่าเป็นปรัชญาของการพัฒนาตามกระแสเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีฐานคิดสำคัญที่การพัฒนาคนในชุมชน ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมควบคู่ไปกับการจรรโลง รักษาวัฒนธรรมชุมชน ทั้งนี้การพัฒนาคนจะต้องเริ่มที่การพัฒนาความคิดและจิตใจของคนให้รู้จักกินรู้จักใช้ตามอัตภาพและความจำเป็นในการดำรงชีวิต อันส่งผลให้เศรษฐกิจที่มีความสมดุล ความพอประมาณ อย่างมีเหตุผล สร้างภูมิคุ้มกัน ก้าวทันโลก รู้เท่าทันโลก เสริมสร้างจิตใจของคนให้มีคุณธรรมและมีความซื่อสัตย์สุจริต (สรรเสริญ วงศ์ช่อม. 2544 : 126)

ดังนั้น เศรษฐกิจพอเพียงเป็นระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้พอสมควร แต่ไม่ได้แปลว่าเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองอย่างเดียว โดยไม่พึ่งการค้า ไม่สมาคมกับใคร ปิดตัวเอง ซึ่งไม่ใช่ความหมายที่ถูกต้องของเศรษฐกิจพอเพียง (จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา. 2551 : 112) เป็นความพอประมาณที่ไม่มากไม่น้อยจนเกินไป โดยคำนึงถึงความเหมาะสมที่ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น สามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุข (พลาศิษฐ์ สิทธิชัยกิจ. 2549 : 199) การพึ่งตัวเอง ต้องเข้าใจเรื่องการพึ่งตนเอง ต้องเคารพ ต้องเชื่อมั่น ความสามารถในการพึ่งตัวเอง ต้องเข้าใจการบูรณาการและต้องเคารพภูมิปัญญาท้องถิ่น (โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์. 2551 : 89)

3. แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงมีพระดำริมานานหลายปี นับตั้งแต่ พ.ศ. 2517 จนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีการกล่าวถึงและปฏิบัติตามอย่างแพร่หลาย เนื่องจากเป็นแนวคิดที่เหมาะสมและสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของสังคมไทย ซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรมมาตั้งแต่อดีตบรรพ์ พระองค์ทรงมีแนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้ “การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นตอน ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานความมั่นคงพร้อมสมควรและปฏิบัติได้แล้วจึงค่อยสร้าง ความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นสูงโดยลำดับต่อไป...” (อภิชัย พันธเสน และคนอื่นๆ. 2550 : 39-40) เศรษฐกิจพอเพียงช่วยแก้ปัญหาการทุจริตตามหลักอริยสัจสี่ คือ 1) รู้สภาพปัญหา (ทุกข์) 2) รู้สาเหตุของปัญหา (สมุทัย) 3) รู้เป้าหมายของการแก้ปัญหา (นิโรธ) และ 4) รู้วิธีการแก้ปัญหา (มรรค) ทั้งนี้เป็นการแก้ปัญหาที่มีสาเหตุอย่างมีการวิเคราะห์และมีระบบ มีการวางแผน กำหนด ยุทธศาสตร์ และประสานที่ดีระหว่างหน่วยงาน และองค์กรต่างๆ ไม่ใช่การแก้ไขเฉพาะหน้าอย่างไม่มีระบบโดยต่างคนต่างทำ ไม่มีการประสานงานระว่างกัน ไม่มีการทำงานอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ผู้ทำงานแก้ไขปัญหามองแต่ผลกำไรและอุดมคติ จึงทำให้การแก้ไขปัญหาดังกล่าวรวมทั้งปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันไม่เป็นผลสำเร็จ การเดินตามรอยพระยุคลบาทเศรษฐกิจพอเพียง ถือเป็นยุทธศาสตร์อย่างหนึ่งที่จะช่วยแก้ไขปัญหาการทุจริตได้เป็นอย่างดี (สมพร เทพสิทธิ์า. 2549 : 139) ซึ่งเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ อยู่เหนือกว่าเศรษฐกิจแบบทุนนิยมของตะวันตกที่เกี่ยวกับวัตถุที่เป็นรูปธรรม เช่น เงิน ทรัพย์สิน ถ้าไร ที่ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องของจิตใจซึ่งเป็นนามธรรม แต่เศรษฐกิจพอเพียงมีขอบเขตที่กว้างขวางกว่าเศรษฐกิจทุนนิยม เพราะครอบคลุมถึง 4 ด้าน คือ มิติด้านเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม และวัฒนธรรม (สุเมธ ตันติเวชกุล อ้างถึงใน สมพร เทพสิทธิ์า. 2548 : 39-47) ดังนี้ 1) มิติด้านเศรษฐกิจ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเศรษฐกิจแบบพออยู่พอกิน ให้มีความขยันหมั่นเพียรประกอบสัมมาอาชีพเพื่อให้พึ่งตนเองได้

ให้พ้นจากความยากจน การปฏิบัติตามทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริเป็นตัวอย่างของการปฏิบัติ ตามเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งได้ช่วยให้เกษตรกรจำนวนมากมีรายได้เพิ่มสูงขึ้น มีชีวิตที่เป็นสุขตาม สมควรแก่อัตภาพ พ้นจากการเป็นหนี้และความยากจนที่รู้จักพอ คือ พอดี พอประมาณ และพอใจ ในสิ่งที่มี ยินดีในสิ่งที่ได้ ไม่โลภมาก เศรษฐกิจพอเพียงจะต้องเริ่มที่ตัวเองโดยการสร้างรากฐาน ที่มั่นคงทางจิตใจที่มั่นคง เริ่มจากใจที่รู้จักพอ เป็นการปฏิบัติตามหลักทางสายกลางหรือ มัชฌิมาปฏิปทาในการดำรงชีวิต 3) มิติด้านสังคม เศรษฐกิจพอเพียงมุ่งให้เกิดสังคมที่มีความสุข ประชาชนมีความเมตตาเอื้ออาทร ช่วยเหลือซึ่งกันและกันที่ไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่ โดยมุ่งให้เกิด ความสามัคคีร่วมมือกัน เพื่อให้ทุกคนอยู่ร่วมกันได้โดยปราศจากการเบียดเบียน เอารัดเอาเปรียบ กัน การมุ่งร้ายทำลายกัน 4) มิติด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจพอเพียงมุ่งให้เกิดวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิต ที่ประหยัด อุดม มีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ที่ทำให้เกิดหนี้สิน เกิดการทุจริตคอร์รัปชัน ซึ่งเป็นปัญหาสังคมที่ร้ายแรงและบ่อนทำลายความ มั่นคงของชาติ

นอกจากนี้ สุเมธ ตันติเวชกุล (2542 : 59) ได้กล่าวถึงแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอีกว่า มีองค์ประกอบหลัก 3 ประการ คือ 1) เป็นระบบเศรษฐกิจที่ยึดหลักการตนเป็นที่พึ่งแห่งตน โดยเน้นการผลิตพืชผลให้เพียงพอับความต้องการในครัวเรือนก่อน เมื่อเหลือจากการบริโภคแล้ว จึงคำนึงถึงการผลิตเพื่อการค้า 2) เศรษฐกิจพอเพียงให้ความสำคัญกับกลุ่มของชาวบ้าน ทั้งนี้กลุ่มหรือองค์กรชาวบ้านจะทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินการกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ให้ หลากหลาย เช่น การเกษตรแบบผสมผสาน หัตถกรรม การแปรรูปอาหาร เพื่อให้เกิดเครือข่าย ที่กว้างขวาง และองค์กรชาวบ้านเหล่านี้จะเข้มแข็ง ซึ่งจะช่วยให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น และ 3) เศรษฐกิจพอเพียงต้องอยู่บนพื้นฐานความเอื้ออาทร และความสามัคคีของสมาชิกในชุมชน ซึ่งจะเห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงนอกจากจะก่อให้เกิดรายได้แล้ว ยังช่วยให้เกิดความมั่นคงทาง สถาบันชุมชน สถาบันครอบครัว การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการรักษา ประเพณีท้องถิ่นด้วย

โดยแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล คือความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่าง ไม่เดือนร้อน กำหนดความเป็นอยู่อย่างประมาณตนตามฐานะตามอัตภาพ และที่สำคัญไม่หลงไหล ไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพไม่มีพันธการอยู่กับสิ่งใด หากกล่าวโดยสรุป คือ หัน กลับมายึดเส้นทางสายกลางในการดำรงชีวิต เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นพื้นฐานของความมั่นคงใน การดำรงชีวิตที่ส่งผลให้สามารถพึ่งตนเองได้ หลักการพึ่งตนเองอาจจะแยกโดยยึดหลักสำคัญอยู่ 5 ประการ (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2543 : 2) คือ 1) การพึ่งตนเองทางด้านจิตใจ หมายถึง คนที่ สมบูรณ์พร้อมต้องมีจิตใจที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกว่าตนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้และสามารถสร้าง

พลังผลักดันให้ตนเองมีภาวะจิตใจที่จะต่อสู้ชีวิตด้วยความสุจริต แม้อาจจะไม่ประสบความสำเร็จบ้างก็ตาม ไม่ท้อแท้แต่คงพยายามต่อไป ได้แก่ มีความหนักแน่นมั่นคงในสุจริตธรรม มุ่งมั่นที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้จนสำเร็จ มีวิธีการในการปฏิบัติงานให้ประสบความสำเร็จ 2) การพึ่งตนเองทางด้านสังคม หมายถึง สามารถเสริมสร้างให้ชุมชนในท้องถิ่นของตนเองเกิดความร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และนำความรู้ที่ได้รับมาถ่ายทอดและเผยแพร่ให้ชุมชนของตนได้รับประโยชน์ซึ่งกันและกัน ได้แก่ การทำงานร่วมกับบุคคลอื่นได้เป็นอย่างดี ไม่มีความขัดแย้งกันในกลุ่ม 3) การพึ่งตนเองทางด้านทรัพยากร ธรรมชาติ หมายถึง สามารถส่งเสริมให้มีการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้แก่ การนำทรัพยากรธรรมชาติหรือวัสดุในท้องถิ่นที่มีอยู่มาประยุกต์ใช้เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ได้อย่างเหมาะสมและเกิดการพัฒนาประเทศไทยได้ดียิ่งขึ้น 4) การพึ่งตนเองทางด้านเทคโนโลยี หมายถึง สามารถประยุกต์ใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ ให้สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศและสังคม ได้แก่ สามารถปฏิบัติตนให้มีวิถีชีวิตอย่างเหมาะสมกับลักษณะเทคโนโลยีที่มีอยู่ในท้องถิ่น 5) การพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจ หมายถึง สามารถอยู่ได้ด้วยตนเองในระดับเบื้องต้น ได้แก่ แม้ไม่มีเงินก็ยังมิขำปลา ผัก ผลไม้ ในท้องถิ่นของตนเองเพื่อการยังชีพและสามารถนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศต่อไป

จากการพัฒนาประเทศไทยโดยเฉพาะระบบเศรษฐกิจที่พัฒนาอย่างรีบเร่งส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมในอดีตสู่การดำรงชีวิตแบบใหม่ กล่าวคือ ในอดีตชาวบ้านมีความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย มีการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนเหลือจึงนำออกมาจำหน่าย แจก มีความเอื้ออาทรช่วยเหลือกันในชุมชน แต่เมื่อสังคมเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงประกอบกับประเทศไทยรับแนวความคิดและความเป็นตะวันตกเข้ามาโดยลืมนึกฐานดั้งเดิมและภูมิปัญญาไทย ทำให้การพัฒนาประเทศเกิดการสั่นคลอนไม่แข็งแรง ชาวบ้านไม่สามารถพึ่งตนเองได้เหมือนเดิม ดังนั้น จึงควรสร้างหลักการพึ่งตัวเองหันมายึดทางสายกลางในการดำรงชีวิต โดยใช้หลักการพึ่งตนเอง 5 ประการ คือ 1) ด้านจิตใจ 2) ด้านสังคม 3) ด้านทรัพยากร 4) ด้านเทคโนโลยี และ 5) ด้านเศรษฐกิจ (ปิยบุตร หล่อไกรเลิศ. 2547 : 27) เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อก้าวไปสู่ความยั่งยืนต้องนำสู่วาระแห่งชาติโดยกำหนดในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีการดำเนินการเรื่องพื้นฐานหลักๆ ที่จะปรับการพัฒนาให้เข้าสู่ความสมดุล ความยั่งยืนในระยะยาวโดยทิศทางเรื่องหลักๆ ที่มีลำดับความสำคัญดังนี้ 1) การพัฒนาความรู้ การศึกษา สังคมแห่งภูมิปัญญา 2) สุขภาพ 3) ด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและทรัพยากรธรรมชาติ 4) สภาพแวดล้อมเป็นสิ่งที่นำไปสู่ความยั่งยืน 5) ทรัพยากรธรรมชาติ 6) ด้านสังคม 7) ด้านเศรษฐกิจ ภาคการผลิต และภาคบริการ 8) การจัดการที่ดี 9) เมื่อนำอยู่และชุมชนนำอยู่ 10) วัฒนธรรม ประเพณี ศิลปะไทย

11) เรื่องเกี่ยวกับเศรษฐกิจใหม่ (New Economy) และ 12) การแก้ไขปัญหาความยากจน (สรรเสริญ วงศ์ช่อม.2544 : 150-151)

นอกจากนี้ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) (2549 : 22) ได้กล่าวถึง แนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียงว่า เปรียบเสมือนเครื่องนำทางออกจากความตึบตันของระบบทุนนิยมโลกและกระแสบริโภคนิยมสุดขีดได้ โดยไม่จำเป็นต้องปฏิเสธระบบทุนนิยมโลก โดยการสร้างกระบวนการเรียนรู้ขนาดใหญ่กับคนทุกกลุ่ม ทุกระดับ และประสานเข้ามาเป็นเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ส่งเสริมซึ่งกันและกัน โดยคุณสมบัติของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2544 : 3-13) มีดังนี้ 1) อุดมการณ์ เป็นสิ่งตรงกับข้ามกับลัทธิปัจเจกชนนิยม กล่าวคือ เป็นการมองเห็นถึงความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันในเชิงเกื้อกูลกันระหว่างมนุษย์แต่ละคนกับธรรมชาติแวดล้อมและกับมนุษย์ด้วยกันเอง (รวมไปถึงสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ เช่น ผี หรือ พระเจ้า ด้วย) โดยหากมองเห็นแต่คนอยู่โดดเดี่ยวไม่เชื่อมโยงกันกับสิ่งอื่นหรือคนอื่นก็จะไม่มีทางเป็นเศรษฐกิจพอเพียงได้เลย 2) โลกทัศน์ เป็นสิ่งที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ของเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือ มนุษย์แต่ละคนไม่ได้เป็นศูนย์กลาง แต่อยู่ได้ด้วยการพึ่งพากันอาศัยกันและพึ่งพาธรรมชาติ โลกทัศน์ของเศรษฐกิจพอเพียงจะไม่ให้ความสำคัญกับเงิน โดยถือว่าเงินเป็นเพียงส่วนหนึ่งที่ช่วยให้ความมั่นคงแต่เงินอย่างเดียวไม่พอ ต้องอาศัยความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน สิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ สามารถพึ่งพาตัวเองในเรื่องปัจจัยยังชีพพื้นฐาน 3) ความสัมพันธ์ทางสังคม คือ ความสัมพันธ์ของชุมชนเดิม อันหมายถึง การที่สมาชิกสามารถติดต่อสัมพันธ์กันได้โดยตรงผ่านระบบเครือข่าย มีพิธีกรรมที่มีรากฐานทางวัฒนธรรมรองรับที่สามารถเชื่อมโยงคนในชุมชนเข้าหากันไว้ได้อย่างมีพลัง 4) ค่านิยม ได้แก่ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความไว้เนื้อเชื่อใจ ความซื่อสัตย์ การให้คุณค่าแก่ “ของจริง” ความเคารพเชื่อฟังสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น โดยหากชุมชนดำเนินกิจกรรมภายใต้คุณสมบัติทั้ง 4 ประการนี้แล้ว ก็น่าจะนับได้ว่าเป็นเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริงได้ ซึ่งทั้ง 4 ประการดังกล่าวนี้ คือ ส่วนที่เรารู้จักกันว่า “วัฒนธรรม” นั้นเอง โดยเศรษฐกิจพอเพียงนี้เป็นวัฒนธรรมทวนกระแส ฉะนั้นการจะผลักดันเศรษฐกิจพอเพียงให้เกิดผลได้นั้นต้องคำนึงถึงระดับประเทศและระดับโลก เพราะโลกกำลังถูกรอบงำด้วยวัฒนธรรมที่ตรงกันข้ามกับวัฒนธรรมเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม และเสรี พงศ์พิศ (2549 : 91-98) ได้กล่าวถึงแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงการพัฒนายั่งยืนว่า คือ การถอยหลัง โดยมีวิธีถอยหลังดังนี้ 1) คืนสู่ต้นกำเนิด (Back to the Source) กลับไปหาความจริง ความดี ความงาม 2) คืนสู่รากเหง้า (Back to the Roots) กลับคืนสู่อดีต เชื่อมอดีตกับปัจจุบัน เพื่อสานอนาคตโดยการกลับไปเรียนรู้ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ เพื่อให้รู้คุณค่าและนำมาสืบทอด มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพในปัจจุบัน และ 3) คืนสู่พื้นฐาน (Back to Basic) กลับไปสู่ความเรียบง่ายการดำรงชีวิตที่พอดี ไม่เอา

เปรียบธรรมชาติ ไม่เอาเปรียบผู้อื่น ดังนั้น การถอยอย่างมั่นคงต้องอาศัยปัญญาที่ประกอบด้วย คุณธรรมที่ได้จากการเรียนรู้ การศึกษาที่ไม่ใช่มาจากอำนาจและเงิน แต่มีความกล้าหาญที่ความเป็น ตัวของตัวเอง ทวนกระแสทุนนิยมยึดหยัดด้วยความมุ่งมั่นบนพื้นฐานความเป็นจริง

ดังนั้น แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงว่า คือ จากวิถีดั้งเดิมที่ดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย มี ชีวิตแบบพึ่งพาอาศัยกัน ใช้ชีวิตแบบพออยู่พอกิน ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย (คนชายคลอง, 2549 : 150) มีความเหมาะสมของการดำเนินงานทั้งในขนาดที่ไม่เล็กเกินไปหรือไม่ใหญ่จนเกินตัว แต่เป็น ไปตามอัตรภาพและสภาพแวดล้อม และในแง่ของจังหวะเวลาที่ไม่เร็วหรือช้าจนเกินไป แต่รู้จักทำ เป็นขั้นตอนเพื่อให้เกิดความก้าวหน้าที่ไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือนร้อน (พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์, 2550 : 16

4. จากปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติ

ทุกคนสามารถนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตได้ ไม่ใช่เฉพาะในหมู่คนจนหรือเกษตรกร โดยต้อง “ระเบิดจากข้างใน” คือ การเกิดจิตสำนึก มีความศรัทธา เชื่อมมั่น เห็นคุณค่า และนำไปปฏิบัติด้วยตนเอง แล้วจึงขยายไปสู่ครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติต่อไป ดังที่ นักวิชาการ หน่วยงานราชการได้กล่าวถึงการนำปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติ ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550 : 18-23) ได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติ คือ 1) ความพอเพียงระดับบุคคลและครอบครัวมุ่งให้บุคคลและครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ทั้งกายและใจ พึ่งพาตนเองอย่างเต็มความสามารถไม่ทำอะไรเกินตัว ดำเนินชีวิตโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น รวมทั้งใฝ่รู้และมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อความมั่นคงในอนาคต และเป็นที่ยิ่งให้ผู้อื่นได้ในที่สุด เช่น หาปัจจัยสี่มาเลี้ยงตนเองและครอบครัวจากการประกอบสัมมาชีพ รู้ข้อมูลรายรับ-รายจ่าย ประหยัดแต่ตระหนี่ ถด-ลด-เลิกอบายมุข สอนให้เด็กรู้จักคุณค่า รู้จักใช้และรู้จักออกเงินและสิ่งของเครื่องใช้ ดูแลรักษาสุขภาพมีการแบ่งปันภายในครอบครัว ชุมชนและสังคมรอบข้าง รวมทั้งการรักษาวินัยธรรม ประเพณีและการอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม 2) ความพอเพียงระดับชุมชนคนในชุมชนมีการรวมกลุ่มกันทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม ช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชนบนหลักความรู้ รัก สามัคคี สร้างเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงกันภายในชุมชนและนอกชุมชน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม เช่น การรวมกลุ่มอาชีพ องค์การการเงิน สวัสดิการชุมชน การช่วยดูแลรักษาความสงบ ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย รวมทั้งการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน มาสร้างประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมเพื่อสร้างเสริมชุมชนให้มีความเข้มแข็งและมีความ

เป็นอยู่ที่พอเพียง และ 3) ความพอเพียงระดับประเทศ เป็นการบริหารจัดการประเทศโดยเริ่มจากการวางรากฐานให้ประชาชนส่วนใหญ่อยู่อย่างพอมีพอกินและพึ่งตนเองได้ มีความรู้ และคุณธรรมในการดำเนินชีวิต มีการรวมกลุ่มของประชาชนหลายๆ แห่งเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ สืบทอดภูมิปัญญา และร่วมกันพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอย่างรู้จัก สามัคคี เสริมสร้างเครือข่ายเชื่อมโยง ระหว่างชุมชนให้เกิดเป็นสังคมแห่งความพอเพียงในที่สุด และนอกจากนั้นยังได้มองว่าการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติในด้านต่างๆ มีดังนี้ 1) การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในด้านเศรษฐกิจ คือไม่ใช้จ่ายเกินตัว คิดและวางแผนอย่างรอบคอบ มีภูมิคุ้มกัน ไม่เสี่ยงเกินไป 2) การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในด้านจิตใจ คือ มีจิตใจเข้มแข็ง มีจิตสำนึกที่ดี เอื้ออาทร เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว 3) การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในด้านสังคมและวัฒนธรรม คือ เกื้อกูลกัน รู้จัก สามัคคี สร้างความเข้มแข็งให้ครอบครัวและชุมชน รักษาเอกลักษณ์ ภาษา ภูมิปัญญา และวัฒนธรรม 4) การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม คือ จัดการอย่างฉลาดและรอบคอบ ฟื้นฟูทรัพยากรเพื่อให้เกิดความยั่งยืน และคงอยู่ชั่วลูกหลาน และ 5) การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในด้านเทคโนโลยี คือ รู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการและสภาพแวดล้อม พัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาชาวบ้าน

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ มูลนิธิพัฒนาไทย และธนาคารโลก (2546 : 8-11) ได้มองว่ากิจกรรมในชุมชนที่สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มี 3 กลุ่มกิจกรรม ดังนี้ 1) กิจกรรมการผลิต เช่น กิจกรรมทำปุ๋ยชีวภาพ การปลูกผัก และข้าวที่ปลอดสารพิษ การทำสวนสมุนไพรของชุมชน การคิดค้นสารไล่แมลงสมุนไพร การทำถ่านชีวภาพ การรวมกลุ่มขยายพันธุ์ปลา การแปรรูปผลผลิตและการทำการเกษตรผสมผสาน เป็นต้น 2) กิจกรรมการรวมกลุ่ม เพื่อทำกิจกรรมร่วมกันของสมาชิกในชุมชน เช่น การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการ การรวมกลุ่มเพื่อปลูกผัก การรวมกลุ่มทำขนมของแม่บ้าน การจัดตั้งร้านค้าที่เป็นของชุมชน การจัดทำแผนแม่บทชุมชน การรวมกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในชุมชนทำกิจกรรมต่างๆ ภายในวัด กิจกรรมรวมกลุ่มเพื่อเรียนรู้ร่วมกันผ่านศูนย์การเรียนรู้หรือโรงเรียนของชุมชน และกิจกรรมต่อต้านยาเสพติด เป็นต้น และ 3) กิจกรรมที่ส่งเสริมคุณธรรมของชุมชนในท้องถิ่น เช่น กิจกรรมที่ปลูกฝังสมาชิกในชุมชนให้มีความเอื้ออาทรต่อกันมากกว่าค่านึงตัวเงินหรือวัตถุเป็นพื้นฐานความสัมพันธ์ กิจกรรมที่ส่งเสริมให้สมาชิกทำบุญชื้ออย่างโปร่งใสและสุจริตกิจกรรมพัฒนาครูในชุมชนให้มีคุณภาพและมีจิตสำนึกผูกพันกับท้องถิ่น

เป็นสิ่งสำคัญ รวมทั้งกิจกรรมที่ส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนพึ่งตนเองก่อนที่จะพึ่งหรือขอความช่วยเหลือจากคนอื่น

เสถียร ชูระชัย (2549 : 37-54) กล่าวว่า กระทรวงมหาดไทยได้แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการเศรษฐกิจพอเพียงระดับกระทรวง ระดับจังหวัด คำสั่งหน่วยให้จัดตั้งส่งเสริมให้มีหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงในปี 2549 จำนวน 5 พันหมู่บ้าน ใน 876 อำเภอ และให้เพิ่มเป็นร้อยละ 50 ของหมู่บ้านทั้งหมดในปี 2550 และเพิ่มให้เต็มพื้นที่ 100 เปอร์เซ็นต์ ในปี 2551 โดยใช้เกณฑ์กิจกรรม/ตัวชี้วัด 6 ตัว คือ 1) การลดรายจ่าย 2) เพิ่มรายได้ 3) การออม 4) การดำรงชีวิต 5) การอนุรักษ์ และใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ 6) การเอื้ออาทร โดยมีรายละเอียดของเกณฑ์กิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียง/ตัวชี้วัด ดังนี้

1. การลดค่าใช้จ่าย มีเกณฑ์กิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียง/ตัวชี้วัด ดังนี้

1.1 ระดับครัวเรือน มีลักษณะกิจกรรม คือ ปลูกพืช/เลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภค ใช้ปุ๋ยชีวภาพ สารชีวภาพป้องกันศัตรูพืช ใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นในการผลิตสินค้า ผลิตภัณฑ์อุปโภคใช้เอง เช่น น้ำยาล้างจาน แชมพู ใช้สมุนไพรไล่แมลง เช่น ตะไคร้หอมไล่ยุง วางแผนการเดินทาง ประหยัดไฟฟ้า น้ำประปา น้ำมันเชื้อเพลิง ลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น เช่น การซื้อสินค้าฟุ่มเฟือย การเที่ยวเตร่ ใช้บริหารจัดการตามประเพณี วัฒนธรรมมากเกินความจำเป็น มีการนำวัสดุที่ใช้งานแล้วมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ใหม่ ใช้จ่ายเงินเท่าที่จำเป็น การรักษาสุขภาพให้แข็งแรงสมบูรณ์เลือกซื้อสินค้าที่คุ้มค่าประโยชน์ และรักษาสິงของต่างๆ ให้คงอยู่ในสภาพใช้งานได้นานๆ เป็นต้น

1.2 ระดับหมู่บ้าน มีลักษณะกิจกรรม คือ ปลูกข้าว ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ เพื่อบริโภคในชุมชน ทำเกษตรอินทรีย์ เช่น ทำปุ๋ยและสารชีวภาพใช้ในการเกษตร มีศูนย์สาธิต การตลาด ร้านค้าชุมชน ลานตากข้าว ใช้วัตถุดิบท้องถิ่นในการผลิตสินค้า มีกิจกรรมรณรงค์ การประหยัดพลังงาน เช่น ไฟฟ้า น้ำมันเชื้อเพลิง น้ำประปา ลดรายจ่ายของชุมชนที่ไม่จำเป็น เช่น การจัดการกิจกรรมประเพณี วัฒนธรรมชุมชนที่ฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น อาทิ จัดมหรสพที่มีราคาแพงและการช่วยกันรักษาสาธารณสมบัติของหมู่บ้าน เป็นต้น

2. เพิ่มรายได้ มีเกณฑ์กิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียง/ตัวชี้วัด ดังนี้

2.1 ระดับครัวเรือน มีลักษณะกิจกรรม คือ ปลูกพืชหมุนเวียนหลายชนิด พัฒนาอาชีพให้มีประสิทธิภาพ มีการแปรรูปผลผลิตเพื่อเพิ่มมูลค่า ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ โดยการทำอาชีพเสริม และใช้ที่ดินทำการเกษตรอย่างคุ้มค่า เป็นต้น

2.2 ระดับหมู่บ้าน มีลักษณะกิจกรรม คือ มีวิสาหกิจชุมชน เช่น โรงสี โรงแปรรูป ผลผลิตทางการเกษตร กลุ่มอาชีพ บั๊มน้ำมัน ทำเกษตรแบบผสมผสาน และบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน โดยชุมชน เป็นต้น

2.3 การออม มีเกณฑ์กิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียง/ตัวชี้วัด ดังนี้

2.3.1 ระดับครัวเรือน มีลักษณะกิจกรรม คือ มีการวางแผนการใช้จ่ายเงินเพื่อให้มีเงินเก็บออม มีกิจกรรมการออม เช่น เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ กลุ่มสัจจะ สหกรณ์ออมทรัพย์ฯ กองทุนหมู่บ้าน กองทุนอื่นๆ และธนาคาร เป็นต้น

2.3.2 ระดับหมู่บ้าน มีลักษณะกิจกรรม คือ มีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตหรือกลุ่มอื่นๆ ที่มีกิจกรรมการออมทรัพย์

2.4 การดำรงชีวิต มีเกณฑ์กิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียง/ตัวชี้วัด ดังนี้

2.4.1 ระดับครัวเรือน มีลักษณะกิจกรรม คือ ครัวเรือนปฏิบัติตามหลักศาสนา สมาชิกครัวเรือนสืบทอดประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญา สมาชิกมีความซื่อสัตย์ สุจริต ขยัน อดทน มีคุณธรรม สมาชิกเลื่อมใสศรัทธา เช่น สุรา ยาเสพติด การพนัน มีการจัดทำบัญชีรายรับรายจ่ายครัวเรือน มีแผนชีวิตหรือแผนครอบครัว รอบรู้ทันเหตุการณ์ รู้จักฟัง ดู อ่าน ข่าว และสิ่งที่เป็นสารประโยชน์ รู้จักพอประมาณในการลงทุนประกอบอาชีพตามกำลังทรัพย์และศักยภาพตนเอง ไม่ก่อหนี้โดยไม่จำเป็นและเกินกำลัง และสมาชิกรู้จักคิด วิเคราะห์อย่างมีเหตุผล ใช้หลักประชาธิปไตย เป็นต้น

2.4.2 ระดับหมู่บ้าน มีลักษณะกิจกรรม คือ มีแผนชุมชน มีการบริหารจัดการชุมชนที่ดี ผู้นำมีความโปร่งใส ซื่อสัตย์ สุจริต มีคุณธรรม ประชาชนยึดมั่นในหลักศาสนา ยึดหลักประชาธิปไตยและการทำงานแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน มีกฎระเบียบชุมชนที่ใช้ปฏิบัติร่วมกันมีการบริหารจัดการข้อมูลที่ใช้ปฏิบัติร่วมกันมีการบริหารจัดการข้อมูลที่ใช้ปฏิบัติร่วมกันของชุมชน มีกิจกรรมสืบทอดประเพณี วัฒนธรรมภูมิปัญญาของคนในชุมชน มีกิจกรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่นต่อต้านยาเสพติด การเสริมสร้างคุณภาพ มีกิจกรรมเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้อยู่เสมอ มีเครือข่ายองค์กรชุมชนที่กิจกรรมสม่ำเสมอ และชุมชนมีความสงบสุขและมีเอกลักษณ์ที่ดึงดูดใจ เป็นต้น

2.5 การอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีเกณฑ์กิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียง/ตัวชี้วัด ดังนี้

2.5.1 ระดับครัวเรือน มีลักษณะกิจกรรม คือ ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่า และประหยัด ใช้สารอินทรีย์และชีวภาพในการทำการเกษตร การบริโภคสินค้าที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น โฟม สารเคมีต่างๆ และมีการกำจัดขยะของเสียอย่างถูกวิธี เช่น แยกขยะ

2.5.2 ระดับหมู่บ้าน มีลักษณะกิจกรรม คือ มีการจัดระเบียบชุมชน เช่น การรักษาความสะอาดที่สาธารณะ การกำจัดขยะและสิ่งมลพิษที่ถูกต้อง มีกิจกรรมการรักษาดูแลแม่น้ำ ลำคลอง และแหล่งน้ำอื่นๆ มีกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ และแผนชีวิตมีกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2.6 การเอื้ออาทร (การแบ่งปัน/การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน) มีเกณฑ์กิจกรรม เศรษฐกิจพอเพียง/ตัวชี้วัด ดังนี้

2.6.1 ระดับครัวเรือน มีลักษณะกิจกรรม คือ ได้รับการสนับสนุนดูแลจากกลุ่ม เศรษฐกิจชุมชน ได้รับการสนับสนุนดูแลจากครัวเรือนที่ประสบความสำเร็จในการนำแนวคิด เศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ (ครัวเรือนต้นแบบ)

2.6.2 ระดับหมู่บ้าน มีลักษณะกิจกรรม คือ มีสวัสดิการชุมชน เช่น กิจกรรม การดูแลผู้สูงอายุ เด็ก คนพิการ และผู้ด้อยโอกาสจากชุมชน ธนาคารข้าว กลุ่มฌาปนกิจ สงเคราะห์ ศูนย์สงเคราะห์กองทุนสวัสดิการชุมชน มีกิจกรรมวิสาหกิจชุมชน เช่น โรงสีข้าว ชุมชน โรงงานแปรรูปผลผลิตชุมชน กลุ่มอาชีพ ชุมชนมีความรู้รักสามัคคี ไม่มีความแตกแยก และชุมชนมีวิธีการช่วยเหลือตัวเองและสมาชิกในชุมชน เมื่อเกิดภัยพิบัติต่างๆ

นอกจากนี้ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550 : 18-19) ได้มองว่าการประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มเกษตรกร ได้แก่ เกษตรทฤษฎีใหม่ ดังนี้ ขั้นตอนที่ 1 เป็นแนวทางการจัดพื้นที่เกษตรกรรมในระดับครอบครัวที่สอดคล้องสมดุล กับระบบนิเวศ เพื่อให้พออยู่ พอกิน สมควรแก่อัตภาพในระดับที่ประหยัดและเลี้ยงตนเอง/ ครอบครัวได้ ขั้นตอนที่ 2 การรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์ ร่วมมือกันในการผลิต จัดการตลาด และพัฒนาสวัสดิการของชุมชนในรูปแบบต่างๆ เป็นการสร้างความสามัคคีภายในท้องถิ่น และเตรียมพร้อมสู่โลกภายนอก และขั้นตอนที่ 3 ติดต่อประสานกับหน่วยงานภายนอก เพื่อจัดหาทุนวิชาการความรู้เทคโนโลยีจากธุรกิจเอกชน เช่น ธนาคาร บริษัท ห้างร้าน เอกชน ตลอดจนหน่วยงานภาครัฐ มูลนิธิต่างๆ มาช่วยในการลงทุน และพัฒนาคุณภาพชีวิต และปรัชญา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ (2550 : 60) ได้กล่าวว่า สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้เรียบเรียงหลักการสำคัญของแนวพระราชดำริในเรื่องเศรษฐกิจ พอเพียง คือ ทฤษฎีใหม่ มี 3 ขั้นตอนในการนำมาปฏิบัติ ดังนี้ ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 นั้นเน้นถึง ความพอเพียงของความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ก่อน ดังนั้นจึงไม่ได้เป็นสูตรตายตัวแต่สามารถ ปรับปรุงได้ การที่พระราชทานแนวคิดให้ปลูกข้าวร้อยละ 30 ของพื้นที่ เพราะทรงคำนวณว่าคน ไทยมีวัฒนธรรมในการบริโภคข้าวมาแต่โบราณแล้ว การปลูกข้าวในพื้นที่นี้จะทำให้ครอบครัวมี ข้าวบริโภคตลอดปี สัตว์ที่เลี้ยงไว้ก็จะเป็นแหล่งโปรตีน พืชผักก็มีพอมิบริโภคเอง ทำให้ประหยัด

ค่าใช้จ่าย ส่วนที่เหลือก็สามารถเป็นรายได้เสริม การปลูกพืชหลายชนิดในพื้นที่เดียวกันก็จะช่วยให้เกิดความหลากหลาย ลดความเสี่ยง และเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ ธรรมชาติที่ขุดขึ้นก็จะ เป็นแหล่งน้ำสำหรับใช้เวลาไม่มีฝน แต่ชาวบ้านก็ยังจำเป็นต้องอาศัยแหล่งน้ำขนาดใหญ่จากการ ลงทุนของรัฐด้วย แสดงให้เห็นถึงการจัดสรรน้ำที่และบทบาทของสังคมอย่างมีเหตุผล มีพลวัต และสามารถประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และเวลาที่แตกต่างกัน สำหรับขั้นที่ 2 เป็นการ ส่งเสริมให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปกลุ่มหรือสหกรณ์ โดยร่วมกันดำเนินการผลิตการตลาด การเป็นอยู่สวัสดิการและการศึกษา ด้วยความร่วมมือกันระหว่างหน่วยราชการ มูลนิธิและเอกชน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดพลังชุมชน ทำให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ข้อมูล วิถีคิดที่หลากหลายเพื่อสร้าง กระบวนการเรียนรู้ที่ผสมผสานความรู้ใหม่กับภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่นเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน เช่น การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร การอนามัย การสาธารณสุขโลก ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือและสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน เพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองมิใช่ การสงเคราะห์หรือสั่งการ ดังนั้นทฤษฎีในขั้นที่ 2 นี้ จึงแตกต่างจากขั้นแรกตรงที่ขั้นที่ 1 มุ่งเน้น ไปที่ตัวบุคคลและครอบครัวก่อน ส่วนขั้นที่ 2 มุ่งเน้นไปที่สถาบันชุมชนต่างๆ และสำหรับในขั้น ที่ 3 เป็นระดับการพัฒนาที่สูงขึ้น คือ สูงกว่าความพออยู่พอกินโดยนำส่วนที่เหลือจากการบริโภค มาแปรรูปและจัดจำหน่ายซึ่งจะต้องอาศัยเทคโนโลยี ความรู้ และความสามารถในการจัดการสูง ดังนั้นในขั้นนี้ชุมชนจะต้องร่วมมือกับแหล่งเงินทุน แหล่งพลังงาน เพื่อจัดตั้งและบริหารกิจการ แปรรูปสินค้าที่สูงขึ้นไปอีก เช่น การบริหารโรงสี การตั้งร้านสหกรณ์ซึ่งรัฐจะต้องสนับสนุน โดยการให้ข้อมูลและอำนวยความสะดวกในรูปสาธารณสุขโลกต่างๆ ทั้งการขนส่ง การสื่อสาร การภาษีอากรท้องถิ่น กฎหมายและระเบียบ เพื่อเชื่อมโยงให้เกิดความร่วมมือกันได้ดียิ่งขึ้น หลักการดังกล่าวนี้มีหัวใจของการพัฒนาแฝงอยู่หลายประการ เช่น ความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ พอเพียงกับเศรษฐกิจการค้าหรือการตลาด การปรับเปลี่ยนการบริหารราชการโดยการขึ้นหรือสั่ง การ รวมทั้งการมองการพัฒนาสังคมแบบองค์รวมในหลายมิติไม่แยกส่วนรวมทั้งการประยุกต์และ ผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่น และความรู้สมัยใหม่ภายใต้หลักการสำคัญคือความยืดหยุ่น สามารถ ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงได้ในหลักการของเหตุผล

สอดคล้องกับ วันชัย พละไกร (2550 : 28) ที่ได้ศึกษาปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสำเร็จของ หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง บ้านคำแย ตำบลม่วงสามสิบ อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี ได้ศึกษาทฤษฎีใหม่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อน้อมนำไปสู่การปฏิบัติ พระเจ้าอยู่หัวทรง พระราชทานพระบรมราโชวาท เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2537 ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา ความ ว่า “...หลักมีว่า แบ่งที่ดินเป็นสามส่วน ส่วนที่หนึ่งเป็นที่สำหรับปลูกข้าว อีกส่วนหนึ่งสำหรับ ปลูกพืชไร่ พืชสวน และก็มีที่สำหรับขุดสระน้ำดำเนินการไปแล้ว ทำอย่างธรรมดาอย่างชาวบ้าน

ในที่สุดได้ข่าวได้ผักขาย...” พระองค์ทรงมีพระราชวินิจฉัย คั้นคว้า ตำรวจ รวบรวมข้อมูล และทดสอบเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรน้ำ ที่ดิน พันธุ์พืชสำหรับการบริโภคและอุปโภค เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่บนพื้นที่ของตนเองโดยตั้งเป็น “ทฤษฎีใหม่” ซึ่งผ่านการสรุปผลจากการทดลองของมูลนิธิชัยพัฒนาในพระองค์ ที่วัดมงคลชัยพัฒนา ตำบลห้วยบง และตำบลเขาหินพัฒนา อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาการเกษตรแบบพึ่งพาตนเอง โดยการผสมผสานกิจกรรมพืช สัตว์ และประมงให้มีความหลากหลายนานาพันธุ์ เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืน โดยทำการเกษตรในลักษณะเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งในขั้นตอนนี้เป็นเรื่องของการจัดการพื้นที่การเกษตรออกเป็น 4 ส่วน สัดส่วนการใช้พื้นที่ทำการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ เพื่อให้ตัวเลขง่ายต่อการจดจำในพื้นที่ 15 ไร่ คือ 30-30-30-10 (พื้นที่ทำนา สระน้ำ พื้นที่ปลูกพืชแบบผสมผสาน และที่อยู่อาศัย) ดังนี้ 1) สระน้ำ 3 ไร่ ลึก 4 เมตร ประมาณ 30% ของพื้นที่ 2) นาข้าว 5 ไร่ ประมาณ 30% ของพื้นที่ 3) พื้นที่ปลูกไม้ผลไม้ยืนต้น พืชไร่ พืชผัก 5 ไร่ 30% ของพื้นที่ และ 4) ที่อยู่อาศัยและอื่นๆ 2 ไร่ 10% ของพื้นที่ ซึ่งจากแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระราชทานไว้แก่พสกนิกรชาวไทยเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่เพื่อการเกษตรดังกล่าวข้างต้น สามารถนำมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่เศรษฐกิจและสังคมเกษตรกร โดยพิจารณาถึงความหลากหลายของกิจกรรมการเกษตรมีระบบและสัดส่วนที่เหมาะสมในแต่ละสภาพพื้นที่ ดังนี้

1. กิจกรรมด้านแหล่งน้ำ น้ำมีความสำคัญในระบบผลิตของเกษตรกร เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงอาศัยน้ำ และบางพื้นที่ถึงแม้ว่าเป็นที่ราบและที่ลุ่ม สามารถเก็บกักน้ำได้เพียงไม่กี่เดือน ในฤดูแล้งน้ำจึงมีความสำคัญยิ่งยวดต่อระบบการผลิตการเกษตร ในทุกพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่ ขนาดกลาง หรือขนาดเล็ก ดังนั้น สระน้ำเพื่อการเกษตรตามทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จึงเป็นแนวพระราชดำริที่เหมาะสมที่สุดในสังคมเกษตรกรไทย อย่างไรก็ตาม สระน้ำในที่นี้ยังหมายถึงแหล่งน้ำที่ใช้เพื่อการเกษตรและอุปโภคในครอบครัวเกษตรกร นอกจากนี้แหล่งน้ำยังสามารถเลี้ยงปลาและสัตว์น้ำอื่นๆ เพื่อการบริโภคและจำหน่าย ตลอดจนนำน้ำจากแหล่งดังกล่าวมาใช้ในการเพาะปลูกพืชผลในเรือสวน ไร่นาและกิจกรรมการผลิตอื่นๆ เช่น การเพาะเห็ด การเลี้ยงสัตว์ และพืชผักสวนครัว ไม้ดอกไม้ประดับ เป็นต้น ในสภาพพื้นที่ที่มีคูคลองธรรมชาติหรือแหล่งน้ำในสวนไม้ผลและพืชผัก เกษตรกรสามารถนำน้ำมาใช้ในระบบการผลิตในไร่นาได้ อนึ่ง ในฤดูแล้งในบริเวณสระน้ำ ร่องสวน และคูคลองธรรมชาติอาจจะแห้งหรือน้ำไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์ และใช้บริโภคและอุปโภคในครอบครัว เกษตรกรควรมีการเติมน้ำจากน้ำขนาดใหญ่ เหมือน ฝ่ายทดน้ำ ห้วย คลอง บึง ตามธรรมชาติ เป็นต้น

2. กิจกรรมด้านอาหาร ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มนุษย์ใช้บริโภคในครอบครัว ตลอดจนเป็นอาหารสัตว์เพื่อให้สัตว์เจริญเติบโตสามารถนำมาเป็นอาหารของมนุษย์ได้ ได้แก่ ข้าว พืชไร่

(ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ถั่วเหลือง ถั่วเขียว ถั่วลิสง ทานตะวัน งา ละหุ่ง) พืชผักสวนครัว (แตงกวา ถั่วฝักยาว พริกชี้ฟ้า) พืชสมุนไพร (กระเพรา โหระพา สะระแหน่) ไม้ผล ไม้ยืนต้นบางชนิด (มะพร้าว กล้วย มะละกอ ฝรั่ง) สัตว์น้ำ (กบ ปลา กุ้ง หอย) การเลี้ยงสัตว์ปีก (เป็ด ไก่ นก) และสัตว์เลี้ยง (สุกร โค กระบือ) เป็นต้น

3. กิจกรรมที่ทำรายได้ (ด้านเศรษฐกิจ) โดยพยายามเน้นด้านการเพิ่มรายได้เป็นหลัก และก่อให้เกิดรายได้ต่อเนื่องรายวัน รายสัปดาห์ รายเดือน และรายปี

3.1 รายได้รายวัน ได้แก่ กิจกรรมปลูกพืชผัก (ผักบุ้ง ผักกระเฉด ตะไคร้ ขิง ข่า กระเพรา เป็นต้น) กิจกรรมการเลี้ยงสัตว์ปีกให้ผลผลิตไข่ (ไก่ เป็ด นกกระทา) และการเลี้ยงโคนม

3.2 รายได้รายสัปดาห์ ได้แก่ ไม้ดอก ไม้ประดับ พืชผักบางชนิด (ชะอม กระถิน และผักกินใบ)

3.3 รายได้รายเดือน หรือตามฤดูกาล ผลิต 2-4 เดือน ได้แก่ การทำนา การทำพืชไร่ การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ (การเลี้ยงสัตว์ปีกเพื่อผลิตเนื้อ การเลี้ยงสุกรแม่พันธุ์ผลิตลูก การเลี้ยงโคนม และสุกรขุน) และการเลี้ยงสัตว์น้ำ (ปลา กบ)

3.4 รายได้รายปี ได้แก่ กิจกรรมไม้ผลยืนต้น พืชไร่อายุยาว (มันสำปะหลัง สับปะรด) การเลี้ยงสัตว์ใหญ่ (โคเนื้อ โคนุน สุกร)

นอกจากนี้แล้วในระยะยาวสามารถสร้างความสมดุลทางธรรมชาติทำให้เกิดนิเวศเกษตรชุมชนที่ดีขึ้น เนื่องจากระบบการผลิตที่มีไม้ผล ไม้ยืนต้นตลอดจนมีพืชแซมและพืชคลุมดิน จะช่วยสร้างสภาพระบบนิเวศเกษตรด้านบรรยากาศ และป้องกันการสูญเสียดินชั้นบนของดิน ซึ่งในระบบการผลิตดังกล่าวมีความหลากหลายของพืชยืนต้นและพืชล้มลุก

4. กิจกรรมพื้นที่บริเวณบ้าน ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้มีทั้งการปลูกพืชผักสวนครัว พืชสมุนไพร ไม้ดอก ไม้ประดับ ไม้ผล ไม้ยืนต้น ไม้ใช้สอย ตลอดจนการเลี้ยงและการเพาะเห็ด กิจกรรมต่างๆ ภายในบริเวณบ้านจะช่วยประหยัดรายจ่ายและเหลือขายเป็นรายได้ เสริมสร้างการใช้ที่ดินและแรงงานครอบครัวให้เกิดประโยชน์และมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะส่งผลให้เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

จากกิจกรรมดังกล่าวข้างต้น โดยความสัมพันธ์ของทฤษฎีใหม่ที่ได้รื้อฟื้นมาสู่การปฏิบัติ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 คือ เน้นการผลิตที่พึ่งพาตนเองโดยทำกิจกรรมหลากหลาย เช่น ปลูกข้าวโพด ไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชไร่ พืชผัก มีแหล่งน้ำในไร่นา มีที่อยู่อาศัย มีผลผลิตและอาหารในการบริโภค มีการใช้แรงงานในครอบครัวสม่ำเสมอ และมีงานทำในพื้นที่ตลอดเวลา

มีรายได้จากกิจกรรมการเกษตรอย่างต่อเนื่อง ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก มีทุนหมุนเวียน การใช้ทรัพยากรในไร่ นาอย่างเต็มที่ เพื่อลดความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ และความแปรปรวนของราคาผลผลิต ลดรายจ่ายในครอบครัว ลดการใช้สารเคมี ทำให้คุณภาพของดินและระบบนิเวศเกษตรของไร่ นาและชุมชนดีขึ้น สมาชิกมีเวลาอยู่กับครอบครัวมากขึ้น ครอบครัวมีความสุข และมีคุณภาพชีวิตที่ดี เป็นครอบครัวที่เข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้ รวมพลังเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกษตรกรรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยสร้างความพอเพียง ในขั้นที่หนึ่ง ทำให้เกิดความเข้มแข็งในแต่ละคนแต่ละครอบครัว จนเกิดกลุ่มกิจกรรมที่เข้มแข็ง และเกิดพลัง

ขั้นตอนที่ 2 คือ การรวมกลุ่ม ร่วมกันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การรวมกลุ่มให้เกิดพลังในการดำรงชีพ และดำเนินกิจกรรมการเกษตร โดยการร่วมแรงร่วมใจในการผลิต จัดระบบการผลิต การตลาด ร่วมคิด ร่วมวางแผน และระดมทรัพยากรในการผลิตร่วมกัน สร้างสวัสดิการความเป็นอยู่ในด้านการศึกษาและอนามัย ร่วมกันในชุมชนและในกลุ่มเป็นอันดับแรก ทำให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน กลุ่มมีความเข้มแข็งช่วยเหลือตนเองได้ เกิดความสามัคคี ประองคองกัน สามารถร่วมดำเนินธุรกิจด้วยกันโดยการร่วมกันซื้อขาย ซึ่งจะช่วยให้ลดค่าขนส่ง ทำให้เกิดการเรียนรู้แห่งการผลิต ซื้อขายปัจจัยการผลิตและผลผลิต นอกจากนี้แล้วการรวมกลุ่มและแปรรูปสหกรณ์ ทำให้มีผลผลิตในปริมาณที่มากพอสมควรเพิ่มอำนาจในการรวมกลุ่ม และรูปแบบสหกรณ์ทำให้มีผลผลิตในปริมาณที่มากพอสมควรเพิ่มอำนาจในการต่อรองราคา ในการจำหน่ายพืชผลทางการเกษตร ร่วมค้าขายสร้างเครือข่ายชุมชน ในขั้นตอนที่ 2 นี้ เมื่อองค์กรหรือกลุ่มหรือสหกรณ์เกิดความขัดแย้ง สามารถช่วยเหลือกันเองได้แล้ว จึงร่วมกับคนภายนอกค้าขาย ร่วมประสานประโยชน์ร่วมกัน โดยร่วมมือกับแหล่งเงินทุน (ธนาคาร) และกับแหล่งพลังงาน

ขั้นตอนที่ 3 โดยยึดหลักการการผลิตเดิม ระบบ และรูปแบบการรวมกลุ่ม การรวมกลุ่มช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และประสานผลประโยชน์ร่วมกัน การจัดตั้งและบริหารโรงสี ร้านค้า สหกรณ์ ในลักษณะบริษัทร่วมทุน ช่วยกันลงทุนในรูปแบบทรัพยากรการผลิต ทรัพยากรมนุษย์ (ตัวบุคคลช่วยกันทำงาน) เงินทุน และอุปกรณ์การผลิต การก่อสร้าง เป็นต้น ในการร่วมมือกับบุคคลภายในการดำเนินธุรกิจ เพื่อให้เกิดหน่วยเศรษฐกิจชุมชนและเศรษฐกิจท้องถิ่นจะตั้งอยู่บนพื้นฐานผลประโยชน์ร่วมกัน แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบตามความถนัด เช่น หน่วยการผลิต หน่วยขนส่ง หน่วยจัดการ หน่วยติดต่อหาตลาด หน่วยการจำหน่าย หน่วยการลงทุน เป็นต้น แต่ทุกหน่วยจะต้องทำงานเหมือนบริษัทเดียวกัน ทำงานเป็นทีมประสานงานร่วมกัน ทำให้เกิดการถ่ายทอดเทคโนโลยีด้านการบริหารจัดการ การดำเนินธุรกิจ เกิดขบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

ทำให้ทราบความต้องการทั้งชนิด ปริมาณ คุณภาพ และราคาสินค้า นิัยการบริโภคและอุปโภค ของลูกค้า สิ่งสำคัญจะต้องมีกลไก กฎระเบียบ ข้อบังคับร่วมกัน การจัดสรรปันส่วนผลประโยชน์ ที่เกิดขึ้นต้องยุติธรรมและมีคุณธรรม

วิธีดำเนินการวิจัยในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจโดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้มีนักวิชาการต่างประเทศ กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม Participatory Action Research : PAR) เป็นการพัฒนาระบบมีส่วนร่วมอันเกิดมาจาก 2 แนวคิด คือ 1) การเข้ามามีส่วนร่วมของผู้คนในท้องถิ่น (Local People) ในการเลือก การออกแบบ การวางแผน และการสนับสนุนโครงการที่จะมีผลกระทบต่อชุมชน โดยต้องมีความเข้าใจว่าการรับรู้ของท้องถิ่น ทศนคติ คุณค่า และองค์ความรู้ เป็นสิ่งที่นำมาใช้และเป็นไปได้ และ 2) การทำความเข้าใจ ความต่อเนื่องของผลสะท้อน (Feedback) ในการบูรณาการกิจกรรมของการพัฒนา (Britha Mikkelsen. 1995 : 61) โดยกระบวนการที่ผู้คนจำนวนหนึ่งในองค์กรหรือชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมศึกษาปัญหาโดยกระทำร่วมกันกับนักวิจัย ผ่านกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเสร็จสิ้นการเสนอผลและการอภิปรายผลการวิจัย ซึ่งเป็นการเริ่มต้นของผู้คนที่อยู่กับปัญหา (Problems People) ค้นหาปัญหาที่ตนเองมีอยู่ร่วมกับนักวิชาการ จึงเป็นกระบวนการที่ผู้คนในองค์กรหรือชุมชนมิใช่ผู้ถูกกระทำ แต่เป็นผู้กระทำที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีอำนาจร่วมกันในการวิจัย (Whyte. 1991 : 20)

ส่วนนักวิชาการในประเทศ กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เป็นการนำแนวคิด 2 ประการมาผสมผสานกัน คือ 1) การปฏิบัติการ (Action) หมายถึง กิจกรรมที่โครงการวิจัยจะต้องดำเนินการ 2) การมีส่วนร่วม (Participation) เป็นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของทุกฝ่ายที่เข้าร่วมกิจกรรมวิจัย ในการวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่ง แล้วร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินการจนกระทั่งสิ้นสุดการวิจัย (รังสรรค์ สิงห์เลิศ. 2551 : 310-311) เป็นวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่อาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหา การดำเนินการติดตามผลจนถึงขั้นประเมินผล โดยการวิจัยประกอบด้วย 1) การปฏิบัติการ หมายถึง กิจกรรมที่โครงการต้องดำเนินการและเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาด้านใด

ด้านหนึ่ง 2) การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของทุก ๆ ฝ่ายที่ร่วมกิจกรรมวิจัย ได้แก่ ร่วมวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่งแล้วร่วมในกระบวนการตัดสินใจ และการดำเนินการจนสิ้นสุด (สุภางค์ จันทวานิช, 2531 : 31) ซึ่งเป็นวิธีการที่เหมาะสมที่สุดสำหรับการพัฒนาหรือแก้ปัญหาของคนที่อยู่กับปัญหาในบริบทของชุมชน โดยมีผู้เกี่ยวข้องอย่างน้อย 3 ฝ่าย คือ 1) ชาวบ้าน ประกอบด้วย แกนนำ กลุ่มผู้ที่อยู่กับปัญหา 2) นักพัฒนาที่มีการกิจในชุมชน คือ หน่วยงานของรัฐ หน่วยงานของเอกชน 3) นักวิชาการที่เป็นนักวิจัย หมายถึง ผู้ที่ต้องการแสวงหาคำตอบหรือความรู้แบบใหม่ เพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ในชุมชน (สิทธิบัญญัติสาร, 2547 : 17)

สอดคล้องกับ นงนภัส คู่วรรณู เทียงกมล (2551 : 180-181) ที่กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เป็นการเรียนรู้และแสวงหาความรู้จากประสบการณ์โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย คือ 1) ระหว่างชาวบ้าน คือ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 2) นักปกครอง และ 3) ผู้วิจัย โดยเริ่มต้นตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมประเมิน และร่วมรับผลที่เกิดจากการดำเนินการ รวมทั้งมีการสรุปบทเรียนร่วมกัน ตลอดจนร่วมหาวิธีแก้ไขปัญหาและร่วมพัฒนาต่อไป และลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) (ฉลาด จันทรสมบัติ, 2551 : 238-240) มีดังนี้ 1) การสร้างความรู้ (Produce Knowledge) โดยการผสมผสานระหว่างความรู้จากนักวิชาการกับความรู้พื้นบ้าน 2) รูปแบบของความรู้เป็นลักษณะปฏิสัมพันธ์ (Interactive) สหวิทยาการ (Interdisciplinary) และการเรียนรู้ข้ามสาขาวิชา (Transdisciplinary) 3) การสะท้อนความคิด ลงมือปฏิบัติ ให้เป็นรูปธรรม 4) การใช้ความรู้ลงสู่การปฏิบัติ (Practical) 5) กระบวนการเปิดเสรี (Inclusive) ที่ใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล 6) กระบวนการต่อเนื่องที่ไม่มีเวลาจำกัด การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา เป็นรูปแบบเปิดที่ไม่สามารถกำหนดแผนการล่วงหน้า 7) สร้างความตระหนักถึงความเป็นตัวของตัวเอง (Self-awareness) ให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง และพัฒนาอัตมโนทัศน์ (Self-concept) ของประชาชน 8) สร้างสังคมนิเวศน์ (Ecological society) ที่คนในชุมชนพึ่งพาอาศัยกัน มีความสัมพันธ์กันในลักษณะของความเป็นประชาธิปไตย 9) การมองอนาคต (Future oriented) ในการสร้างแนวทางของการกระทำ การปฏิบัติ การพัฒนาโครงการให้เกิดอนาคตที่ต้องการ และ 10) การมองโลกในแง่ดี (Optimistic) ตามหลักการพื้นฐานของแนวคิดปลดปล่อยที่เชื่อว่า มนุษย์ทุกคนสามารถที่จะจัดการเรื่องต่างๆ ในสังคมของเขาได้ ซึ่งการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นวิธีการที่จะส่งเสริมศักยภาพด้านนี้ของบุคคล

โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้เอง (ชอบ เข้มกลัด และ โกวิทย์ พวงงาม, 2547 : 3-8) เป็นการวิจัยเพื่อการพัฒนาที่รวมการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Research) กับ การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เข้าด้วยกัน ซึ่งเป็นเครื่องมือในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยคณะนักวิจัย ชุมชน และแกนนำชาวบ้านมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอน ตั้งแต่การศึกษาชุมชน การวิเคราะห์ปัญหา การหาแนวทางในการแก้ปัญหา ตลอดจน การดำเนินงาน และติดตามประเมินผล เพื่อให้ผลของการวิจัยนำไปสู่การปฏิบัติได้จริงในการพัฒนา

ดังนั้น สรุปได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นวิธีที่ชาวบ้าน นักพัฒนา และนักวิจัย ร่วมกันทำงานโดยสนับสนุนให้ชาวบ้านหรือตัวแทนชุมชนเป็นคนสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับตนเองและชุมชน ซึ่งสามารถเป็นผู้นำของการพัฒนาลงสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพ

2. หลักสำคัญของ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

หลักสำคัญของ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้มีนักวิชาการต่างประเทศ กล่าว ว่า หลักสำคัญของ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ 1) ให้ประชาชนเป็นผู้มีส่วนร่วมในการค้นหาและอธิบายโลกสังคมของตน 2) เป็นผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ที่จะสร้างโอกาส และความเป็นไปได้สำหรับกิจกรรมใหม่ๆ ให้กับตนเอง และ 3) การมีส่วนร่วมต้องเป็นจริงทั้งในระดับการเมือง สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ (Sumayao, 2542 : 7-14) โดยที่หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ 1) ให้ความสำคัญและความเคารพต่อภูมิปัญญาของชาวบ้าน 2) ปรับปรุงความสามารถและศักยภาพของชาวบ้านด้วยการส่งเสริมยกระดับ และพัฒนาความเชื่อมั่นในตัวเอง 3) ให้ความรู้ที่เหมาะสมกับชาวบ้านและคนยากจนโดยสามารถให้ได้รับความรู้ที่เกิดขึ้นในระบบสังคมของเขาและสามารถที่จะทำความเข้าใจ แปลความหมาย ตลอดจนนำไปใช้ได้เหมาะสม 4) สนใจปริทัศน์ของชาวบ้าน โดยช่วยเปิดเผย ให้เห็นคำถามที่ตรงกับปัญหาของชาวบ้าน และ 5) ปลดปล่อยความคิดจะช่วยให้ชาวบ้านสามารถใช้ความคิด ความเห็นของตนอย่างเสรี ในการมองสภาพการณ์และปัญหาของตนเอง สามารถใช้วิจารณ์ญาณในการวิเคราะห์ วิจัย ตรวจสอบสภาพเท็จจริงต่าง ๆ (Tandon อ้างถึงใน พันธุ์ทิพย์ รามสูตร, 2540 : 33-34) อันเป็นหลักการมีส่วนร่วม การสะท้อนกลับ การเสริมพลังอำนาจ และการมีอิสรภาพของกลุ่ม หรือคณะบุคคลที่แสวงหาปรับปรุงสภาพสังคมของตนเอง โดยการวิจัยจะเน้นการยอมรับ หรือความเห็นพ้องจากชาวบ้านและชุมชนเป็นสำคัญ (Holter and Schwartz-Barcontt. 1993 : 298-304)

ส่วนนักวิชาการในประเทศ กมล สุคประเสริฐ (2540 : 9) กล่าวว่า หลักสำคัญของ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ 1) ประชาชนได้รับการเรียนรู้เพิ่มมากขึ้น 2) ประชาชนมีการกระทำมากขึ้น และ 3) ประชาชนมีการเผยแพร่พลังความรู้อีกขึ้น ในขณะที่ ธรพรรณ ธาณี (2540 : 56) กล่าวว่า หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นยุทธวิธีที่จะช่วยให้ประชาชนสามารถรวมตัวกันขึ้นมาในรูปขององค์กรประชาชนและสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความเข้มแข็ง ทั้งโครงสร้างและการดำเนินงานโดยอาศัยเงื่อนไขของการเพิ่มขีดความสามารถของประชาชนด้วยระบบข้อมูลทำให้ประชาชนเห็นความสำคัญของข้อมูลเพราะข้อมูลจะช่วยให้ประชาชนสามารถวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนและทำการพัฒนาต่อไปได้ ประชาชนเกิดความสามารถวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน และทำการพัฒนาต่อไปได้ ประชาชนเกิดความสามารถในการวิเคราะห์ระบบข้อมูลได้ ต้องอาศัยการฝึกฝนประชาชนให้ทำวิจัยเป็น โดยการสร้างทีมท้องถิ่นหรือนักวิจัยท้องถิ่นขึ้นมา ในขณะที่ พันธุ์ทิพย์ รามสูตร (2540 : 60-63) กล่าวว่า หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็นการให้ความเคารพภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนระบบการสร้างความรู้ในชุมชนด้วยการปรับปรุงความสามารถและพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน ให้ความรู้ที่เหมาะสมแก่ชาวบ้าน สนใจปริทัศน์ของชาวบ้าน และการปลดปล่อยแนวความคิดเพื่อให้ชาวบ้านมีโอกาสมองความคิดเห็นของตนเองได้อย่างเสรี ซึ่งการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้ 1) รูปแบบ : เน้นกระบวนการที่ปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ 2) อุดมการณ์/ปรัชญา : เน้นกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสในสังคม คนชายขอบ 3) จุดมุ่งหมาย : มีพันธกรณีระหว่างนักวิจัยกับชาวบ้านที่จะร่วมกันเพื่อสิทธิของมนุษย์ 4) กรอบการวิจัย : กำหนดโดยประชาชนในพื้นที่ 5) จุดเน้น : คน เริ่มที่คนเป็นหลัก ทำให้คนมีคุณค่า สร้างความภาคภูมิใจและกำลังใจ 6) เป้าหมาย : ปรับเปลี่ยนความต้องการของท้องถิ่นตามเงื่อนไขความเหมาะสม 7) ยุทธวิธี : เน้นการมีส่วนร่วม เชื่อมมั่นในความสามารถ ในการเรียนรู้ของคน 8) วิธีการ : เรียบง่ายใช้วิธีการที่ชาวบ้านรู้จักและถนัด มองชุมชนอย่างเป็นองค์รวม และใช้เทคโนโลยีชาวบ้าน 9) การวิเคราะห์สถานการณ์ : การมององค์รวม (Holistic Approach) 10) รูปแบบการพัฒนา : ปลดปล่อย สร้างกำลังใจอำนาจในการคิดและต่อรองให้สำเร็จในสิ่งที่ได้กระทำ โดยมีแรงจูงใจ คือ ความภูมิใจในศักดิ์ศรีของตนและเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมการพึ่งพาตนเอง 11) มองชาวบ้าน : เป็นผู้ทำประโยชน์ ลงมือกระทำ โครงการสำเร็จ และมีส่วนร่วม 12) ผลลัพธ์ (Out put) : ไม่เน้นวัตถุแต่เน้นความสามารถของชุมชน เน้นการเรียนรู้ ความพอใจ ความหลากหลาย กำลังใจ และแรงใจของประชาชน

สอดคล้องกับ ฉลาด จันทรสมบัติ (2551 : 234-242) กล่าวว่า หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ การจัดการชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชน

ซึ่งเป็นกระบวนการที่ต้องทำควบคู่กันไป โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การส่งเสริมให้บุคลากรและทรัพยากรที่มีอยู่ภายในชุมชนมาใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาให้ได้มากที่สุด ในรูปแบบของการรวมตัวเป็นองค์กรโดยมีนักวิจัยภายนอกชุมชนทำหน้าที่เป็นนักจัดองค์กร ช่วยอบรมความรู้และทักษะของการทำวิจัยให้แก่ชุมชน โดยต้องระวังในการครอบงำความคิดและการตัดสินใจของชุมชน โดยส่งเสริมให้ชาวบ้านเป็นผู้มีบทบาทในทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัย ซึ่งยึดหลักสำคัญ

- 1) ให้ความสำคัญและเคารพภูมิความรู้ของชาวบ้าน
- 2) ปรับปรุงความสามารถและศักยภาพของชาวบ้าน
- 3) ให้ความรู้ที่เหมาะสมกับชาวบ้านและคนยากจน
- 4) สนใจในปริทัศน์ของชาวบ้าน
- 5) ปลดปล่อยความคิดให้ชาวบ้านสามารถใช้ความคิดเห็นของตนอย่างเสรี

พร้อมทั้ง รังสรรค์ สิงห์เลิศ (2551 : 311) ได้กล่าวว่า หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ประกอบไปด้วยกระบวนการค้นคว้าทางสังคม (Social Investigation) การให้การศึกษา (Education) และการกระทำหรือการปฏิบัติการ (Action) เพื่อที่จะให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการสร้างความรู้ และทำความเข้าใจกับสภาพการณ์ที่ปรากฏอยู่ รวมทั้งเปิดพื้นที่ให้เรียนรู้และแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ระหว่างหลายฝ่าย อันเป็นการสร้างความรู้ให้กับสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม ได้เรียนรู้จากชุมชน ได้ประสบการณ์การทำงานร่วมกับชุมชน อันก่อให้เกิดความเข้าใจอันดี และเกิดแนวคิดในการพัฒนาตนเองของนักวิจัยและพัฒนาอย่างแท้จริง ผลงานวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทันที เนื่องจากได้ลงมือทำกิจกรรมโดยอาศัยหลักการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในชุมชน และหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เกิดการผนึกกำลังร่วมกัน โดยที่ประชาชนเป็นผู้ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ ตลอดจนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของผลงานที่โครงการที่ดำเนินการอยู่ และสิทธิฉันทิสาร (2546 : 40-41) กล่าวว่า หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนเป็นหัวใจสำคัญทั้งการพัฒนาและการแสวงหาองค์ความรู้ มีส่วนร่วมตั้งแต่การคิด การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การประเมินผล และการได้ประโยชน์ จำเป็นต้องมีการกระทำเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ซึ่งมีการเชื่อมต่อระหว่างองค์ความรู้กับการปฏิบัติหรือการได้มาซึ่งผลของการวิจัยจะถูกเชื่อมไปสู่การพัฒนาแบบวงจรและเป้าหมายหลัก คือ ชีดความสามารถในการเรียนรู้และแก้ปัญหของผู้อยู่กับปัญหา ได้แก่ คนที่อยู่กับปัญหา มีวิถีคิดและวิถีปฏิบัติที่เป็นระบบขึ้น มีวิธีการจัดการกับเงื่อนไขต่างๆ ที่ยุ่งยากและเรื่องความเป็นเอกภาพของคนในชุมชนอย่างยืดหยุ่นขึ้น

ดังนั้น สรุปได้ว่า หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ การพัฒนาที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง (People Centered Development) และหลักการแก้ไขปัญหาด้วยกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน (Problem Based Learning) เป็นหลักการสำคัญอันจะนำไปสู่

การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งเป็นความยั่งยืนบนพื้นฐานของการดำรงอยู่ของคุณภาพชีวิตทั้งของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

3. กระบวนการและขั้นตอนในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

กระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการและขั้นตอนที่ผสมผสานแนวคิดของการจัดการชุมชนและการเรียนรู้ปัญหาของชุมชนเข้าด้วยกัน (สุชาติ ทวีสิทธิ์ อ้างถึงใน ธนพรรณ ธานี, 2540 : 57-65) ซึ่งกระบวนการวิจัยประกอบด้วย 1) การเตรียมชุมชน 2) อบรมนักวิจัยร่วมจากชุมชน 3) กำหนดรูปแบบการวิจัย 4) ลงเก็บข้อมูล 5) ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล และ 6) ท้าหรือผลการค้นพบกับชุมชน

ส่วนขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ 1) ระยะก่อนทำการวิจัย (Pre-Research Phase) ประกอบด้วย (1) การคัดเลือกชุมชนและการเข้าถึงชุมชน (2) การบูรณาการตัวนักวิจัยเข้ากับชุมชน (3) การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน (4) การแพร่แนวคิด PAR แก่ชุมชน 2) ระยะการทำวิจัย (Research Phase) ประกอบด้วย (1) การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาาร่วมกับชุมชน (2) การฝึกอบรมทีมวิจัยท้องถิ่น (3) การวิเคราะห์ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในกระบวนการ PAR และกำหนดแนวทางแก้ไข (4) การออกแบบการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูล (5) การวิเคราะห์ข้อมูล (6) การเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมในหมู่บ้าน 3) ระยะการจัดทำแผน (Planning Phase) ประกอบด้วย (1) การอบรมทีมงานวางแผนท้องถิ่น (2) การกำหนดโครงการหรือกิจกรรม (3) การศึกษาความเป็นไปได้ของแผน (4) การแสวงหางบประมาณและหน่วยงานที่สนับสนุน (5) การวางแผนเพื่อติดตามและประเมินผล 4) ระยะนำแผนไปปฏิบัติ (Implementation Phase) ประกอบด้วย (1) กำหนดทีมงานปฏิบัติงานอาสาสมัคร (2) การอบรมทีมงานอาสาสมัคร และ 5) ระยะการติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน (Monitoring and Evaluation Phase) เป็นกิจกรรมที่สำคัญในกระบวนการวิจัย ดังนั้น ควรมีการจัดตั้งทีมงานติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงานในการปฏิบัติงานของฝ่ายปฏิบัติทุกกระยะ โดยรวบรวมข้อมูลและผลการประเมินเสนอต่อที่ประชุมของหมู่บ้านได้รับทราบและให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมเพื่อให้ชาวบ้านได้เห็นผลงานที่เกิดขึ้นจากการพยายามร่วมกันของทุกฝ่ายในการช่วยกันแก้ไขปัญหาของชุมชน

ในขณะที่ อมรวิรัช นาคทรพรพ และดวงแก้ว จันทร์สระแก้ว (2541 : 8-11) กล่าวว่า กระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม แบ่งขั้นตอน ดังนี้ 1) ขั้นตอนเตรียมการประสานพื้นที่ นักวิจัยต้องเตรียม คือ (1) การคัดเลือกชุมชน (2) การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน 2) ขั้นตอนเริ่มวิจัย ใส่ใจกระบวนการชุมชน นักวิจัยพึงกระทำ คือ

- (1) การศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน (2) การกำหนดปัญหา (3) การร่วมกันออกแบบการวิจัย (4) การวิเคราะห์ข้อมูล (5) การนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมของชุมชน และ 3) ขั้นพัฒนา
มุ่งแก้ปัญหาชุมชน นักวิจัยพึงดำเนินการ คือ (1) กำหนดโครงการเพื่อแก้ปัญหานั้นๆ
(2) การปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ (3) การติดตามและประเมินผล

สอดคล้องกับ สิทธิรัฐ ประพุทธนิตินิสาร (2546 : 30-31) กล่าวว่า กระบวนการและ
ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มี 5 ขั้นตอน ดังนี้ 1) ระยะก่อน
การทำวิจัย (Pre-research Phase) ได้แก่ (1) การคัดเลือกชุมชนและการเข้าถึงชุมชน
(2) การบูรณาการตัวนักวิจัยเข้ากับชุมชน (3) การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน
(4) การแพร่แนวคิด PAR แก่ชุมชน 2) ระยะของการทำวิจัย (Research Phase) ได้แก่
(1) การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาร่วมกับชุมชน (2) การฝึกอบรมทีมวิจัยท้องถิ่น (3) การวิเคราะห์ปัญหา
ซึ่งอาจเกิดขึ้นในกระบวนการ PAR และกำหนดแนวทางแก้ไข (4) การออกแบบการวิจัย
และเก็บข้อมูล (5) การวิเคราะห์ข้อมูล (6) การนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมหมู่บ้าน 3) ระยะการ
จัดทำแผน (Planning Phase) ได้แก่ (1) การอบรมทีมงานวางแผนท้องถิ่น (2) การกำหนดโครงการ
หรือกิจกรรม (3) การศึกษาความเป็นไปได้ของแผนงาน (4) การแสวงหางบประมาณและ
หน่วยงานที่สนับสนุน (5) การวางแผนเพื่อติดตามและประเมินผล 4) ระยะการนำแผน
ไปปฏิบัติ (Implementation Phase) ได้แก่ (1) การกำหนดทีมงานปฏิบัติงานอาสาสมัคร
(2) การอบรมทีมงานปฏิบัติอาสาสมัคร (3) การปฏิบัติตามแผน และ 5) ระยะติดตามและ
ประเมินผลการทำงาน (Monitoring and Evaluation Phase) ได้แก่ (1) จัดตั้งทีมงานติดตาม
และประเมินผลการทำงานของหมู่บ้านขึ้นมา ติดตามการดำเนินงานของฝ่ายปฏิบัติทุกระยะ
(2) เสนอผลการประเมินต่อที่ประชุมหมู่บ้าน

อีกทั้ง ชอบ เข้มกลัด และโกวิทย์ พวงงาม (2547 : 35-50) กล่าวว่า กระบวนการและ
ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มี 5 ขั้นตอน ดังนี้ 1) ระยะก่อน
ทำการวิจัย (Pre-research Phase) ประกอบด้วย (1) การสร้างสัมพันธภาพ (2) การสำรวจ
และการศึกษาชุมชน (3) การคัดเลือกชุมชน (4) การเข้าสู่ชุมชน (5) การเตรียมคน (ชาวบ้าน
นักพัฒนา) และการเตรียมเครือข่าย 2) ระยะของการทำวิจัย (Research Phase) ประกอบด้วย
(1) การศึกษาชุมชน (2) การวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน (3) การพิจารณาความเหมาะสมและ
ความเป็นไปได้ของโครงการ 3) ระยะของการจัดทำแผน (Planning Phase) 4) ระยะการนำแผนไป
ปฏิบัติ (Implementation Phase) และ 5) ระยะติดตามและประเมินผลการทำงาน (Monitoring
and Evaluation Phase) และรังสรรค์ สิงห์เลิศ (2551 : 313-317) ได้กล่าวว่า กระบวนการและ
ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีดังนี้

1) ขั้นการศึกษาบริบท 2) ขั้นกำหนดปัญหา 3) ขั้นการวางแผนปฏิบัติงานวิจัย 4) ขั้นติดตามตรวจสอบ และปรับปรุง รวมทั้งการแก้ไขระหว่างการทำงานวิจัย และ 5) ขั้นการสรุปผลการวิจัย โดยกระบวนการวิจัยมีบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย คือ บุคคลเป้าหมายในชุมชนที่จะทำการศึกษานักวิจัย และนักพัฒนา ซึ่งขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมี 3 ระยะ คือ 1) ระยะเตรียมการวิจัย (Pre-research Phase) ประกอบด้วย (1) การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน (Build-up Rapport) (2) การสำรวจ ศึกษาชุมชน (Surveying and Studying Community) (3) คัดเลือกชุมชน (Selecting Community) (4) การเข้าสู่ชุมชน (Entering Community) (5) การเตรียมคนและเครือข่ายความร่วมมือ 2) ระยะดำเนินการวิจัย (Research Phase) ประกอบด้วย (1) การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน (Problem Identification and Diagnosis) (2) การพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของโครงการ (Project Appraisal and Identification) (3) กำหนดแผนงานโครงการและการจัดการ (Planning Phase) (4) การปฏิบัติตามโครงการ (Implementation Phase) และ 3) ระยะการติดตามและประเมินผลโครงการ (Monitoring and Evaluation Phase) เป็นขั้นตอนที่เกี่ยวกับการวัดผลสำเร็จของโครงการ จัดทำรายการวิจัยฉบับสมบูรณ์และจัดเวทีชาวบ้าน เพื่อนำเสนอผลการวิจัยเพื่อเรียนรู้ร่วมกัน ระหว่างคณะผู้วิจัยกับชุมชนรวมถึงการสานต่อให้ชาวบ้านนำผลการวิจัยไปดำเนินการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชนต่อไป

ดังนั้น สรุปได้ว่า กระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มี 3 ระยะ คือ 1) ระยะเตรียมการวิจัย (Pre-research Phase) 2) ระยะดำเนินการวิจัย (Research Phase) และ 3) ระยะการติดตามและประเมินผลโครงการ (Monitoring and Evaluation Phase) โดยกระบวนการวิจัยมีบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย คือ บุคคลเป้าหมายในชุมชนที่จะทำการศึกษานักวิจัย และนักพัฒนา

คุณลักษณะของชุมชนในสังคมไทย

คุณลักษณะของชุมชนในสังคมไทยเป็นกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีฐานะและอาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือญาติจนถึงระดับหมู่บ้าน และใหญ่กว่าระดับหมู่บ้าน และผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนมีความรู้สึกว่าเป็นคนชุมชนเดียวกัน นอกจากนี้ชุมชนยังมีการดำรงรักษาคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนาและถ่ายทอดไปยังลูกหลานอีกด้วย โดยที่คนจำนวนหนึ่งในชุมชนมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเชื่ออาทรต่อกัน มีความพยายามทำอะไรร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ รวมถึงการติดต่อสื่อสารกัน

ซึ่งความสำคัญของความเป็นชุมชน คือ การที่กลุ่มคนได้สร้างสรรค์บางสิ่งบางอย่างขึ้นด้วยตนเอง เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างกัน คุณลักษณะหรืออัตลักษณ์และการทำงานร่วมกัน ความเป็นชุมชนไม่ใช่สิ่งคงที่ อยู่ตลอดเวลาอาจเกิดขึ้นและสลายไปได้ บางขณะก็มีความเข้มแข็งเพื่อเผชิญสถานการณ์ที่ย่างยาก บางขณะอาจจะไม่มีพลังและสูญสลายไปหรืออาจฟื้นตัวขึ้นมาใหม่อีกก็ได้ มีการปรับเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขและสภาวะแวดล้อมต่างๆ อีกด้วย

จากคุณลักษณะของชุมชนดังกล่าวข้างต้น ชุมชนมีลักษณะที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

1) เป็นการรวมกันของกลุ่มคน (Group of People) ในรูปของกลุ่มสังคม กล่าวคือ สมาชิกมีการปฏิบัติต่อกันทางสังคม หรือมีปฏิริยาโต้ตอบต่อกันทางสังคม (Social Interaction) เอื้ออาทรต่อกันและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน 2) มีอาณาบริเวณ (Area) สำหรับเป็นที่อยู่อาศัยหรือประกอบกิจกรรมต่างๆ ของสมาชิกและกลุ่มสังคม ขนาดของชุมชนอาจมีขนาดเล็กจนถึงขนาดใหญ่ขึ้นอยู่กับจำนวนของสมาชิกในกลุ่มสังคม 3) มีการจัดระเบียบทางสังคม (Social Organization) เพื่อควบคุมความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน เช่น บรรทัดฐานทางสังคม สถาบันทางสังคม 4) สมาชิกมีความสัมพันธ์กันทางสังคม (Social Relationship) มีการติดต่อสัมพันธ์กัน มีกิจกรรมร่วมกัน มีความสนิทสนมกัน มีความสัมพันธ์กันแบบพบปะกันมีวิถีชีวิตคล้ายคลึงกัน 5) สมาชิกมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการดำเนินชีวิต รวมทั้งได้รับผลกระทบที่เกิดขึ้นร่วมกัน และ 6) สมาชิกมีระบบการติดต่อสื่อสารและการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจในสิ่งต่างๆ ร่วมกัน ปัจจัยที่ทำให้เกิดการก่อตั้งเป็นชุมชน คือ 1) ความเป็นสัตว์สังคมของมนุษย์ 2) การหนีภัยไปสู่ความปลอดภัยกว่า เช่น เกิดศึกสงคราม ถูกกวาดต้อน ปัญหาจากภัยธรรมชาติ ปัญหาจากโรคระบาด โจรผู้ร้าย 3) ที่ดินทำกินเดิมไม่เพียงพอต่อสภาพครอบครัวที่สมาชิกมากขึ้น 4) การขยายตัวของเมืองอุตสาหกรรม 5) แผนนโยบายบางประการของรัฐ และ 6) ความเจริญก้าวหน้าของการคมนาคม (สิริภา สงเคราะห์. 2554 : 7-9)

ดังนั้น คุณลักษณะของชุมชนในสังคมไทยได้แบ่งประเภทตามมิติต่างๆ ดังนี้

1) แบ่งตามพัฒนาการของแบบแผนการผลิต เช่น ชุมชนล่าสัตว์และเก็บของในป่า ชุมชนเกษตรกรรม ชุมชนอุตสาหกรรมชุมชนพาณิชย์/การค้าและการบริการ ชุมชนการท่องเที่ยว 2) แบ่งตามลักษณะของอาชีพ/กิจกรรมหลัก เช่น ชุมชนชาวนา ชุมชนชาวสวน ชุมชนชาวไร่ ชุมชนชาวประมง ชุมชนจักสาน ชุมชนศูนย์กลางการค้า ชุมชนศูนย์กลางการขนส่ง 3) แบ่งตามลักษณะการปกครอง เช่น ชุมชนระดับหมู่บ้าน ชุมชนระดับเทศบาลตำบล ชุมชนระดับเทศบาลเมือง ชุมชนระดับเทศบาลนคร 4) แบ่งตามลักษณะโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น ชุมชนชนบท ชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท ชุมชนเมือง 5) แบ่งตามกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ชุมชนมอญ ชุมชนมุสลิม ชุมชนชาวจีน ชุมชนชาวเขา ชุมชนชาวญวน 6) แบ่งตามลักษณะการถูกกระทำ/ถูกพัฒนา

จากนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ผ่านมา เช่น ชุมชนที่ยังมองไม่เห็นปัญหา ชุมชนที่มองเห็นปัญหา/เริ่มปรับตัว ชุมชนที่เริ่มเข้าสู่กระบวนการปรับตัว ชุมชนพึ่งตนเอง/ชุมชนเข้มแข็ง 7) แบ่งตามการนับถือศาสนา เช่น พุทธ อิสลาม คริสต์ ฮินดู ซิก

8) แบ่งตามลักษณะของอาชีพ/กิจกรรมหลัก เช่น (1) ภาคชนบท/เกษตรกรรม เช่น ชุมชนชาวนา ชุมชนชาวสวน ชุมชนชาวไร่ ชุมชนชาวประมง (2) ภาคชนบทและเมือง เช่น ชุมชนจักสาน/ชุมชนช่างฝีมือ (3) ภาคเมือง เช่น ชุมชนศูนย์กลางการค้า ชุมชนศูนย์กลางการขนส่ง ชุมชนศูนย์กลางการบริการ และ 9) ชุมชนประเภทอื่นๆ เช่น ชุมชนแออัด ชุมชนกันชนตามแนวป่า ชุมชนกองขยะชุมชนตามแนวชายแดน (สิริภา สงเคราะห์, 2554 : 9-10)

โดยที่คุณลักษณะของชุมชนในสังคมไทยที่แบ่งตามลักษณะโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ดังนี้ 1) ชุมชนชนบทมีบริเวณพื้นที่ที่ตั้งอยู่นอกเขตเมือง เทศบาล ที่มีความเจริญทางวัตถุน้อยส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตร เลี้ยงสัตว์ การประมง เป็นชุมชนขนาดเล็ก ประมาณ 20-30 หลังคาเรือน มีลักษณะการตั้งบ้านเรือนแบบเป็นกลุ่ม (Cluster settlement) แบบกระจาย (Scattered settlement) แบบเป็นแนวยาว (Line settlement) โครงสร้างของชุมชนชนบทมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับธรรมชาติ มีค่านิยม ความเชื่อ ประเพณีและทัศนคติแบบเดียวกัน ดำรงชีวิตแบบง่าย ๆ สถานะทางเศรษฐกิจและสังคมไม่แตกต่างกันมาก มีความสนิทสนมกันเอื้อเฟื้อ จริงใจกัน มีกิจกรรมทางสังคมร่วมกันใช้บริการร่วมกัน โดยเฉพาะที่อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ชาวชนบททำงานได้หลายอย่างเนื่องจากการดำรงชีวิตจะขึ้นอยู่กับธรรมชาติ มีความแตกต่างและการแบ่งชนชั้นมีน้อย การควบคุมทางสังคมมีลักษณะแบบไม่เป็นทางการ ยึดถือจารีตประเพณีเป็นแบบแผน กลุ่มเพื่อนฝูง ญาติพี่น้องคอยควบคุม จะมีบทลงโทษกันเอง เจ้าหน้าที่ของรัฐไม่สามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปัจจุบันชุมชนเมืองและชุมชนชนบทมีความใกล้ชิดกันมากขึ้น เนื่องมาจากการพัฒนาประเทศให้มีความทันสมัยทำให้ชุมชนชนบทถูกทำลาย (อัจฉรา สโรบล, 2554 : 4) ซึ่งการแบ่งตามลักษณะของการแบ่งเขตการปกครองนั้น ชุมชนชนบทจะอยู่ในเขตพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ซึ่งท้องที่ตำบลโดยทั่วไปคือส่วนท้องที่ชนบท ที่มีการกระจายตัวของประชากรอย่างหลวมๆ แต่อาจจะมีเขตชุมชนที่มีประชากรหนาแน่นกว่าจุดอื่นๆ ในท้องที่ด้วย ในทางปฏิบัติท้องที่ตำบลคือท้องที่ส่วนที่เหลือจากท้องที่เทศบาลโดยจะมีอาณาเขตครอบคลุมท้องที่ตำบลตามอย่างการปกครองส่วนภูมิภาคเป็นหลัก แต่หากพื้นที่ส่วนหนึ่งส่วนใดที่อยู่ในเขตท้องที่เทศบาลแล้วก็จะอยู่นอกเหนือจากเขตพื้นที่ของท้องที่ตำบลนั้น (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, 2554 : 1-2) 2) ชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท ประกอบด้วยกลุ่มคนที่มีอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนมาก รองลงมาคือ รับจ้างทั่วไป บ้านเรือนส่วนใหญ่จึงเป็นบ้านสำหรับ

พักอาศัย จะมีร้านค้าตั้งค้าขายปะปนอยู่เพียงเล็กน้อย ซึ่งการแบ่งตามลักษณะของการแบ่งเขตการปกครองนั้น ชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทจะอยู่ในเขตพื้นที่การปกครองของเทศบาลตำบล ซึ่งท้องที่เทศบาลโดยทั่วไปหมายถึงท้องถื่นที่มีความเป็นเมืองขนาดเล็ก (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. 2554 : 1-2) 3) ชุมชนเมือง ในสมัยโบราณอยู่ตามแหล่งที่เหมาะสมสำหรับการเกษตร สมัยปัจจุบันเป็นเมืองที่ทำหน้าที่เฉพาะอย่าง เช่น ศูนย์กลางธุรกิจ ศูนย์กลางอุตสาหกรรม ศูนย์กลางการศึกษา ศูนย์กลางการปกครอง เกิดจากการย้ายถิ่น เกิดจากความเจริญเติบโตของชุมชนชนบท โดยการแพร่กระจายความทันสมัยเข้าไปเกณฑ์ในการกำหนดความเป็นเมือง (1) จำนวนและความหนาแน่นของประชากร สำหรับประเทศไทยถือเอาเขตเทศบาลเป็นเขตเมือง มีประชากร 10,000 คนขึ้นไป และมีความหนาแน่นไม่ต่ำกว่า 3,000คน/ตารางกิโลเมตร (2) มีสภาพที่เจริญแล้ว มีการคมนาคม การสื่อสารและบริการต่างๆ (3) สังคม สิ่งแวดล้อมเกิดจากการกระทำของมนุษย์ (4) มีอาคารบ้านเรือนหนาแน่น (5) ประชากรไม่ประกอบอาชีพเกษตรกร ส่วนใหญ่เป็นงานบริการ ความชำนาญพิเศษ ความสามารถเฉพาะบุคคล โครงสร้างของชุมชนเมืองมีความสัมพันธ์กันแบบผิวเผิน เป็นทางการมีความรู้สึกไม่เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม ต่างคนต่างอยู่ เห็นแก่ตัว เอารัดเอาเปรียบ มีการติดต่อสัมพันธ์โดยการใช้สัญลักษณ์ เช่น การแต่งกาย ของใช้ รถยนต์ เครื่องแบบ ฯลฯ ง่ายต่อการถูกหลอกลวง มีการขัดแย้งระหว่างกลุ่มที่มีผลประโยชน์ต่างกัน มีค่านิยมในด้านวัตถุมากกว่าจิตใจมักเป็นครอบครัวเดี่ยว สามีภรรยาเสมอภาคกัน ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกมีน้อยใช้การควบคุมแบบเป็นทางการคือใช้กฎหมาย (อำนาจ สโรบล. 2554 : 3-4) ซึ่งการแบ่งตามลักษณะของการแบ่งเขตการปกครองนั้น ชุมชนเมืองจะอยู่ในเขตพื้นที่การปกครองของเทศบาลเมืองและเทศบาลนคร ซึ่งท้องที่เทศบาลโดยทั่วไปหมายถึงท้องถื่นที่มีความเป็นเมืองขนาดกลาง และความเป็นเมืองขนาดใหญ่ หรือมีศูนย์กลางของความเป็นเมืองอย่างเห็นได้ชัดเจน (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. 2554 : 1-2)

บริบทบ้านดอนคู่

บริบทของบ้านดอนคู่ หมู่ที่ 8 ตำบลป่าสัก อำเภอดุสิต จังหวัดร้อยเอ็ด (สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอดุสิตพิมาน. 2553 : 1-11) ซึ่งข้อมูลทั่วไปของบ้านดอนคู่ มีดังนี้

1. ประวัติความเป็นมา เดิมย้ายมาจากบ้านสวนมอนและบ้านหนองบัว มาตั้งบ้านเรือนที่บ้านดอนคู่ เมื่อปี พ.ศ. 2417 ต่อมาได้มีประชากรเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนในปัจจุบันมีจำนวน 26 ครัวเรือน มีผู้ใหญ่บ้านคนแรกชื่อ นายสี บุชาย และคนปัจจุบันคือ นายคำพา บัวทุม
2. สภาพทั่วไปของหมู่บ้าน ลักษณะที่ตั้งและอาณาเขตของบ้านดอนคู่ ตั้งอยู่ทาง

ทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอำเภอจตุรพักตรพิมาน ระยะทางห่างจากที่ว่าการอำเภอประมาณ 17 กิโลเมตร มีอาณาเขต คือ ทิศเหนือติดกับบ้านหนองกง หมู่ที่ 10 ตำบลดงกลาง ทิศใต้ติดกับบ้านเหล่าดอกไม้ ตำบลหนองแวง อำเภอเกษตรวิสัย ทิศตะวันออกติดกับบ้านโคกมอน หมู่ที่ 6 ตำบลดงแดง และทิศตะวันตกติดกับบ้านแก่น้อย หมู่ที่ 9 ตำบลดงกลาง มีเนื้อที่ประมาณ 105 ไร่ เป็นพื้นที่ทำกิน 85 ไร่ ที่อยู่อาศัย 20 ไร่ มีจำนวน 26 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 126 คน แยกเป็นชาย 75 คน และหญิง 51 คน

3. สภาพเศรษฐกิจ อาชีพหลัก คือ ทำนาและรับจ้าง อาชีพเสริม คือ ปลูกผัก รับจ้างทั่วไป จักสาน และมีร้านขายของชำ จำนวน 1 แห่ง

4. สภาพทางสังคม มีดังนี้ (1) การศึกษา มีโรงเรียนประถมศึกษาในหมู่บ้านหรือห่างไม่เกิน 3 กิโลเมตร จำนวน 1 แห่ง มีแหล่งเรียนรู้ชุมชน จำนวน 1 แห่ง มีผู้จบการศึกษาก่อนบังคับ จำนวน 16 คน มีผู้จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า จำนวน 2 คน (2) การสาธารณสุข มีสถานอนามัยพื้นที่ 1 แห่ง มี อสม. จำนวนสมาชิก 5 คน (3) องค์กรชุมชน มีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต จำนวน 1 กลุ่ม จำนวนสมาชิก 34 คน มีกลุ่มวิสาหกิจชุมชน 1 กลุ่ม จำนวนสมาชิก 32 คน และมีกลุ่มแม่บ้าน 1 กลุ่ม จำนวนสมาชิก 34 คน (4) วัฒนธรรม ประเพณี มีการจัดงานบุญเผวด งานบุญข้าวจี่ งานบุญทอดเทียนเข้าพรรษา งานบุญเบิกบ้านบวงสรวงเจ้าปู่ตา และงานบุญรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ เป็นประจำทุกปี

5. ทูตทางสังคมของชุมชน มีดังนี้

5.1 ปราชญ์ชาวบ้าน ประกอบด้วย

นายป๋อง สุวรรณวิเศษ บ้านเลขที่ 9 อายุ 68 ปี การศึกษา ป.4 เป็นปราชญ์ชาวบ้านด้านวัฒนธรรม

นางหนู สุวรรณวิเศษ บ้านเลขที่ 17 อายุ 59 ปี การศึกษา ป.4 เป็นปราชญ์ชาวบ้านด้านจักสาน

นายส่อ โหลนอก บ้านเลขที่ 6 อายุ 50 ปี การศึกษา ป.4 เป็นปราชญ์ชาวบ้านด้านดนตรี

นายพง สุวรรณวิเศษ บ้านเลขที่ 23 อายุ 65 ปี การศึกษา ป.4 เป็นปราชญ์ชาวบ้านด้านจักสาน

นายทองอินทร์ ตรีวุธ บ้านเลขที่ 24 อายุ 52 ปี การศึกษา ป.4 เป็นปราชญ์ชาวบ้านด้านวัฒนธรรม

นางนา โหลนอก บ้านเลขที่ 6 อายุ 70 ปี การศึกษา ป.4 เป็นปราชญ์ชาวบ้านด้านประเพณี

นางสุดใจ สุวรรณวิเศษ บ้านเลขที่ 23 อายุ 62 ปี การศึกษา ป.4 เป็นปราชญ์
ชาวบ้านด้านจักสาน

5.2 ผู้นำชุมชนที่สำคัญในหมู่บ้าน ประกอบด้วย

นายคำพา บัวทุม บ้านเลขที่ 8 อายุ 42 ปี การศึกษา ม. 3 เป็นผู้ใหญ่บ้าน
นายพูนทวี วุฒิยา บ้านเลขที่ 18 อายุ 48 ปี การศึกษา ป. 7 เป็นผู้ช่วย
ผู้ใหญ่บ้าน

นายฉลอง สุวรรณวิเศษ บ้านเลขที่ 9 อายุ 48 ปี การศึกษา ป.4 เป็นผู้ช่วย
ผู้ใหญ่บ้าน

นายชมพู สุวรรณวิเศษ บ้านเลขที่ 7 อายุ 40 ปี การศึกษา ม. 3 เป็นสมาชิก
องค์การบริหารส่วนตำบล (ส.อบต.)

นางสาวจรรุภา วรรณสิงห์ บ้านเลขที่ 15 อายุ 32 ปี การศึกษา ป. 6 เป็นสมาชิก
องค์การบริหารส่วนตำบล (ส.อบต.)

นายอุดม โหลนอก บ้านเลขที่ 15 อายุ 36 ปี การศึกษา ป. 6 เป็นผู้นำอาสา
พัฒนาชุมชน (อช.)

นายพูนทวี วุฒิยา บ้านเลขที่ 18 อายุ 48 ปี การศึกษา ป. 7 เป็นผู้นำอาสาพัฒนา
ชุมชน (อช.)

นางสาวสำอาง สุวรรณวิเศษ บ้านเลขที่ 15 อายุ 28 ปี การศึกษา ป. 6 เป็น
ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน (อช.)

นางปิ่น สุวรรณวิเศษ บ้านเลขที่ 10 อายุ 45 ปี การศึกษา ป. 4 เป็นประธาน
กองทุนหมู่บ้าน (กทบ.)

นายสมปอง บุญชาย บ้านเลขที่ 3 อายุ 25 ปี การศึกษา ม. 3 เป็นเลขานุการ
กองทุนหมู่บ้าน

นางสมคิด คำพา บ้านเลขที่ 10 อายุ 41 ปี การศึกษา ป. 4 เป็นเหรียญกอกกองทุน
หมู่บ้าน

นายเด่นนภา วุฒิยา บ้านเลขที่ 18 อายุ 24 ปี การศึกษา ป. 6 เป็นประธาน
เยาวชน

นางสาวสรินยา มะลิตอง บ้านเลขที่ 23 อายุ 16 ปี การศึกษา ม. 3 เป็น
เลขานุการเยาวชน

นายกิตติพล บุญชาย บ้านเลขที่ 3 อายุ 23 ปี การศึกษา ป. 6 เป็นเหรียญก
เยาวชน

นายคำพา บัวทุม บ้านเลขที่ 8 อายุ 43 ปี การศึกษาม. 6 เป็นประธาน
ประชาคมหมู่บ้าน ประธานกลุ่มพลังแผ่นดิน และประธานกรรมการโครงการอยู่ดีมีสุข

5.3 ทรัพยากรธรรมชาติ มีลำห้วย ขนาดกว้าง 30 เมตร ยาว 670 เมตร ใช้
ประโยชน์ในการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ มีพื้นที่ป่าไม้คอนปู่ตา ขนาด 1 ไร่ ใช้ประโยชน์สำหรับ
เป็นที่พักผ่อน

6. ข้อมูลอื่นๆ มีดังนี้

6.1 มวลชนจัดตั้ง ประกอบด้วย

อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน (อปพร.) จำนวน 1 คน เป็นชาย 1 คน
หญิงไม่มี

ตำรวจอาสา จำนวน 10 คน เป็นชาย 10 คน หญิงไม่มี

ผู้ประสานงานพลังแผ่นดิน จำนวน 31 คน เป็นชาย 20 คน หญิง 11 คน

อาสาสมัครพัฒนาประชาธิปไตย (อสพป.) จำนวน 31 คน

คณะกรรมการอยู่ดีมีสุข จำนวน 9 คน เป็นชาย 7 คน หญิง 2 คน

คณะกรรมการพัฒนาสตรี (กพสม.) จำนวน 11 คน เป็นชาย 1 คน หญิง 10 คน

อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) จำนวน 5 คน เป็นชาย 2 คน หญิง 3 คน

คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน จำนวน 9 คน เป็นชาย 5 คน หญิง 4 คน

คณะกรรมการโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน (กข.คจ.) จำนวน 9 คน เป็น
ชาย 5 คน หญิง 4 คน

คณะกรรมการศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์ประจำหมู่บ้าน จำนวน 9 คน เป็นชาย 5
คน หญิง 4 คน

คณะกรรมการเยาวชนหมู่บ้าน (กยม.) จำนวน 17 คน เป็นชาย 14 คน หญิง 3
คน

คณะกรรมการ SML จำนวน 9 คน เป็นชาย 5 คน หญิง 4 คน

อาสาพัฒนาชุมชน จำนวน 4 คน เป็นชาย 3 คน หญิง 1 คน

6.2 แหล่งเงินทุนในชุมชน มีดังนี้ กองทุนหมู่บ้าน 1,2 จำนวน 1,000,000 บาท
โครงการแก้ไขปัญหาความยากจน จำนวน 280,000 บาท และออมทรัพย์ จำนวน 5,000 บาท

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่อง รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจโดยยึดปรัชญา
เศรษฐกิจพอเพียง มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องของด้านการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

การศึกษากระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านโป่ง อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า เป็นชุมชนที่มีประวัติความเป็นมาที่น่าภาคภูมิใจ มีทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ คือ ป่าอนุรักษ์สันทรายและอ่างเก็บน้ำห้วยโจ้ ผู้นำชุมชนเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ เสียสละ มีวิสัยทัศน์กว้างไกล คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกัน เป็นคนมีคุณภาพ มีคุณธรรม มีจริยธรรม มีวัดคอยแทนพระมหาลงเป็นศูนย์รวมจิตใจ มีโครงการที่สำคัญต่อชุมชน คือ โครงการพัฒนาบ้านโป่งอันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ห้วยแม่โจ้และสนับสนุนอาชีพเกษตรกรรมและอาชีพให้แก่ราษฎร องค์กรในชุมชนที่สำคัญ คือ กลุ่มผู้ปลูกไม้ดอก กลุ่มฅปนกิจ และชมรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และอีกหลายกลุ่มเกิดขึ้น จากการที่คนในชุมชนค้นพบปัญหา จึงรวมกลุ่มกันวิเคราะห์หาทางเลือกในการแก้ปัญหา โดยใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่และนำมาใช้อย่างชาญฉลาด ทำให้ชุมชนมีการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน มีการจัดการโดยมีแผน มีโครงการ สมาชิกทุกคนมีความเสียสละ มีการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างยุติธรรม มีสิ่งยึดเหนี่ยวความเชื่อเดียวกัน จึงทำให้ชุมชนมีจิตวิญญาณ การที่สมาชิกในองค์กรเป็นคนมีคุณภาพ มีคุณธรรมทำให้ชุมชนมีสันติภาพ จากบริบทของชุมชนและองค์กรในชุมชนที่มีลักษณะของการเรียนรู้ มีการจัดการ มีจิตวิญญาณ และมีสันติภาพ จึงทำให้ชุมชนบ้านโป่งเป็นชุมชนมีความเข้มแข็งอีกชุมชนหนึ่ง (มีงขวัญ แดงสุวรรณ. 2545 : 200-205) และการศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง กรณีศึกษา หมู่บ้านเขาน้อยและบ้านนาแพง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น พบว่า หมู่บ้านเขาน้อยและนาแพงเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งเนื่องจาก 1) มีประวัติความเป็นมาเดียวกันที่อาศัยอยู่ที่เดียวกัน พูดภาษาเดียวกันและสามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันได้โดยสามารถรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่ได้ 2) มีผู้นำชุมชนที่หลากหลาย อาทิ ผู้นำหมู่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน ปราชญ์หมู่บ้าน และกำนัน มีความเป็นผู้นำทั้งด้านบุคลิกและการปกครอง 3) มีวัฒนธรรมชุมชนที่ยึดถือความเชื่อและประเพณีปฏิบัติต่อกันอย่างต่อเนื่อง มีการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน และมีกฎเกณฑ์ในการอาศัยอยู่ร่วมกันได้ 4) ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน โดยสามารถใช้กิจกรรมที่เป็นประเพณีเป็นสิ่งเชื่อมโยงสมาชิกทั้งภายในและภายนอกให้มีความสัมพันธ์ต่อกันได้ ซึ่งปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นกับประชาชนทั้งสองหมู่บ้าน คือ มีสมาชิกบางคนไม่ให้ความสำคัญในการร่วมมือกิจกรรมที่จัดขึ้นและมีเงินทุนไม่พอในการผลิต มีหนี้สินภายในครัวเรือนและขาดแรงงานคนและสัตว์ในการผลิต (มานะ ชนะบุญ. 2547 : 112-126)

การศึกษาปัจจัยส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนหมื่นสาร บ้าน
 วัลลาย อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีวัฒนธรรมการผลิต
 เครื่องเงิน วิธีการผลิตของชุมชนทำให้ชุมชนเกิดการรวมตัวและสามารถสร้างความเข้มแข็งให้
 เกิดขึ้นแก่ชุมชนได้ โดยมีปัจจัยที่ส่งเสริม คือ การมีบุคลากรที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะผู้นำชุมชน
 การมีวัฒนธรรมการผลิตเครื่องเงินของชุมชนซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป ตลอดจนถึง
 การสนับสนุนส่งเสริมจากภาครัฐ ส่วนปัญหาในการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนให้สามารถ
 ดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนต่อไป คือ การที่ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม
 ของชุมชนแบบมีเงื่อนไขคือต้องการแสวงหาประโยชน์ส่วนตัวและการที่วัฒนธรรมการผลิต
 เครื่องเงินของชุมชนค่อยๆ เสื่อมลงอันเป็นผลเนื่องจากการขาดแรงงานช่วงฝีมือประกอบกับ
 การขาดผู้ประกอบการรุ่นใหม่ที่จะสืบทอดวัฒนธรรมต่อไป (ศุภกิจ วรอุไร, 2548 : 33)
 ซึ่งในการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่ายองค์กรชุมชน พบว่า
 กลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่ศึกษามีแบบแผนของความร่วมมือแบบเครือข่าย มีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน
 ลักษณะของเครือข่ายที่เข้มแข็งจะต้องมีความสัมพันธ์ในหมู่สมาชิกและสามารถตอบสนอง
 ต่อปัญหา รวมทั้งการได้รับการยอมรับจากองค์กรภายนอก ประการสำคัญที่จะให้เครือข่าย
 มีความเข้มแข็งขึ้นอยู่กับลักษณะของเครือข่ายความสามารถของแม่ข่ายหรือแกนนำ ปัจจัยแวดล้อม
 ที่เกี่ยวข้องการดำเนินเครือข่ายและการพัฒนาเครือข่าย ส่วนปัญหาอุปสรรคในการพัฒนา
 ความเข้มแข็งของเครือข่ายจะเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับผู้นำ ระดับการจัดการภายใน กิจกรรม
 การพบปะสัมพันธ์ของสมาชิก การกระจายข่าวสารข้อมูลภายในและเงินทุน การจะทำให้
 กลุ่มหรือองค์กรชุมชนมีความเข้มแข็ง เพราะกลุ่มจะเข้มแข็งได้ต่อเมื่อร่วมมือกับเครือข่ายที่มี
 ความเข้มแข็ง ด้วยเหตุที่ว่าเครือข่ายเข้มแข็งจะสามารถตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิก
 เครือข่าย อันนำไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มหรือองค์กรชุมชนได้ (เอกกมล
 อ่อนศรี, 2544 : 103-107) อันสอดคล้องกับการศึกษาขององค์ประกอบเชิงระบบและปัจจัยที่มีผลต่อ
 ความเข้มแข็งของชุมชน กรณีศึกษา หมู่บ้านวัดเกาะ ตำบลวังหว่า อำเภอศรีประจันต์ จังหวัด
 สุพรรณบุรี เป็นการศึกษาโดยใช้ตัวแบบเชิงระบบเพื่อสร้างกรอบวิจัย พบว่า องค์ประกอบและ
 ลักษณะขององค์ประกอบความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบไปด้วยปัจจัยนำเข้า 4 องค์ประกอบ
 ได้แก่ วัฒนธรรมความรู้ บุคลากร งบประมาณกองทุน และสถานที่วัสดุอุปกรณ์ ต่างมี
 ความสำคัญ สำหรับกิจกรรมพัฒนาและแก้ไขปัญหาหมู่บ้าน คือ บุคลากร อันหมายถึงผู้นำกลุ่ม
 และสมาชิกกลุ่มในกระบวนการ พบว่า การจัดการเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญที่เป็นหัวใจ
 และเป็นตัวขับเคลื่อน ส่วนขั้นกระบวนการด้านผลลัพธ์ พบว่า ในการตอบสนองเป้าหมายนั้น
 เกี่ยวข้องกับผู้นำ คณะทำงาน และการจัดการที่จะทำให้กิจกรรมสามารถบรรลุเป้าหมายได้

สำหรับปัจจัยส่งเสริมในช่วงก่อนการรวมกลุ่มทำกิจกรรม คือความรู้และประสบการณ์ของผู้เริ่ม ส่วนในช่วงรวมกลุ่มหรือกิจกรรม พบว่า ปัจจัยที่ส่งเสริมการเข้าร่วมของบุคคล ได้แก่ ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่มาจากอิทธิพลของบุคคลและสภาพแวดล้อมภายนอก และในช่วงการดำเนินกิจกรรมและผลที่เกิดปัจจัยที่ส่งเสริมให้มีการจัดการที่ดี คือ ความรู้และประสบการณ์ในการจัดการและความมุ่งมั่นในการปฏิบัติตามที่วางไว้ องค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คือ คนในชุมชน ทั้งผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่ม และชาวบ้านที่เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาชุมชน (พิรสุต ศรีธวัช ณ อุรุยา. 2543 : 91-101) และ รัตนพันธ์ ศรีคล้าย (2546 : 54-75) ได้ทำการศึกษาปัจจัยส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนศึกษาศรณิกกลุ่มออมทรัพย์ ตำบลคลองเปี้ยะ อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา พบว่า กลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยะสามารถแก้ไขปัญหาความยากจนของคนในชุมชนด้วยวิธีการรวมกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสร้างแหล่งเงินทุนของชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ โดยมีปัจจัยที่ส่งเสริม คือ 1) การจัดสรรผลประโยชน์ที่เป็นไปตามความต้องการที่แท้จริงของคนในชุมชน 2) มีการรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน 3) มีผู้นำที่เข้มแข็ง กล้าคิดกล้าทำ ซื่อสัตย์ และมีความคิดสร้างสรรค์ ทำงานเพื่อกลุ่มอย่างจริงจัง มีรายได้จากการทำงานเท่ากับผู้ที่ทำงานเพื่อกลุ่มทั่วไป ไม่มีสิทธิพิเศษ การทำงานมีลักษณะโปร่งใส ไม่มีการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว 4) สมาชิกส่วนใหญ่ของกลุ่มมีคุณภาพ มีโลกทัศน์ที่กว้างไกล รับฟังความคิดเห็นผู้อื่น 5) มีวิธีการทำงานที่มีแบบแผนเป็นของตนเองและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน 6) มีการพึ่งพาอาศัย ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งน่าจะพัฒนาเป็นจิตสำนึกร่วมเพื่อพัฒนาส่วนรวมต่อไป

นอกจากนี้การศึกษาบทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจของหมู่บ้านถวาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ (ณ พงศ์ นันทราทิพย์. 2550 : 88-101) 1) ด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทการเป็นผู้นำ พบว่า มีความรู้ความเข้าใจว่าผู้นำชุมชนต้องส่งเสริม อนุรักษ์ และเผยแพร่ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน เช่น งานศิลปหัตถกรรมไม้แกะสลัก รองลงมา คือ ผู้นำชุมชนต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกในชุมชนฝึกอบรมและศึกษาดูงานเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชนอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจ และต้องร่วมมือกับหน่วยงานราชการในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจชุมชนตามลำดับ 2) ด้านบทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาเศรษฐกิจ พบว่า ผู้นำมีบทบาทเป็นแบบอย่างที่ดีของชาวบ้านในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน และร่วมมือและประสานงานกับหน่วยงานราชการในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของชุมชน ให้มีความรู้ความเข้าใจ และถ่ายทอดแนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างชุมชน

เข้มแข็งด้านเศรษฐกิจชุมชนและมีความสามารถบริหารจัดการเศรษฐกิจของชุมชน และพัฒนาขีดความสามารถของท้องถิ่นและพัฒนาระบบตลาดด้วยวิธีการสร้างเครือข่ายผู้ผลิต เชื่อมโยงผู้ผลิตกับตลาดปลายทาง เช่น ระหว่างกลุ่มผู้ผลิตกับกลุ่มผู้บริโภค หาแหล่งรับซื้อภายนอก และประชาสัมพันธ์ผลงานและกิจกรรมของชุมชน 3) ด้านการปฏิบัติงานของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาเศรษฐกิจ พบว่า มีการส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนบ้านถวายเป็นส่วนร่วมในการพัฒนา กลุ่มอาชีพต่างๆ ในชุมชนบ้านถวายได้ให้ความรู้ในการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ รายได้แก่ประชาชนในหมู่บ้านถวาย และสร้างความเข้าใจและถ่ายทอดแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพ และเศรษฐกิจชุมชน และให้ประชาชนเห็นคุณค่า ร่วมอนุรักษ์เผยแพร่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น งานศิลปหัตถกรรมไม้แกะสลัก 4) ด้านผลการดำเนินงานการพัฒนาเศรษฐกิจ พบว่า มีบทบาทต่อผลการดำเนินงานการพัฒนาเศรษฐกิจในการดำเนินกิจกรรมส่งเสริมและอนุรักษ์งานและสลักไม้ และกิจกรรมกลุ่มหัตถกรรมบ้านถวาย การออกร้านจำหน่ายสินค้า OTOP และกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม 5) ปัญหาและอุปสรรคที่พบ คือ การไม่มีตลาดรองรับสินค้าของชุมชน ขาดความรู้ในเรื่องการวางแผนพัฒนาด้านเศรษฐกิจชุมชน ขาดความรู้ในเรื่องการสร้างเวทีการเรียนรู้ในลักษณะของประชาคมตำบล และขาดการได้รับข่าวสารเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน และข้อมูลด้านการส่งเสริมอาชีพ 6) แนวทางการแก้ไขปัญหา คือ ควรได้รับการสนับสนุนงบประมาณ กองทุน และวัสดุอุปกรณ์จากหน่วยงานรัฐบาลในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ควรได้รับความร่วมมือและประสานงานจากเจ้าหน้าที่และนักวิชาการจากหน่วยงานรัฐบาลในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของชุมชน และควรได้รับข่าวสารเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน และข้อมูลด้านการส่งเสริมอาชีพจากหน่วยงานรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างสม่ำเสมอ อันสอดคล้องกับ การศึกษาทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ศึกษาบ้านโป่งนก ตำบลคลองแม่กะ อำเภอลำปาง จังหวัดเชียงใหม่ (อำภา จันทราศ. 2543 : 97-110) พบว่า ทุนทางสังคมหรือปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วย 1) วัฒนธรรมชุมชน ได้แก่ ภูมิปัญญา ความเชื่อ จารีตประเพณีที่ได้รับการสืบทอดมา 2) ทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์และชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ 3) บุคคลในชุมชนที่สำคัญ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโส หมอพื้นบ้าน ผู้นำด้านต่าง ๆ ซึ่งมีบทบาทในชุมชนตามความสามารถของตน 4) องค์กรในชุมชน เช่น กลุ่มเมืองฝาย กลุ่มฌาปนกิจ และกลุ่มที่เป็นทางการ โดยช่วยเหลือกันในกิจกรรมพัฒนาชุมชน 5) เครือญาติและเครือข่ายในชุมชน ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน 6) การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและการมีจิตสำนึกสาธารณะที่ทำให้ชุมชนสามารถสร้างความเข้มแข็งได้ การที่ผู้คนมารวมกลุ่มกันมีความตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่ต้อง

ดูแล และรับผิดชอบร่วมกันทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนร่วมกัน และทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งตามมา

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านเศรษฐกิจพอเพียง

การศึกษาแนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พบว่า วิธีการผลิตของเกษตรกรกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเป็นลักษณะเกษตรกรรมแบบผสมผสาน การทำนาและการทำสวนแบบสมัยใหม่ การเลี้ยงสัตว์และการประมง ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามวิถีเกษตรดั้งเดิมของครอบครัว ลักษณะของการปรับตัวของเกษตรกรมี 3 รูปแบบ คือ แบบที่ 1 เป็นเกษตรกรรุ่นบุกเบิก คือ เกษตรกรที่ทำการเกษตรมาตั้งแต่เริ่มต้นและยึดเป็นอาชีพของตนเองเรื่อยมา แบบที่ 2 กลุ่มเกษตรกรที่ทำอาชีพอื่นแล้วปรับเปลี่ยนมาทำการเกษตร และแบบที่ 3 เกษตรกรที่ทำการเกษตรเป็นอาชีพเสริม มีอาชีพหลักค้าขายหรือรับเหมาก่อสร้าง ทำการเกษตรเพื่อความ สุขและความสบายใจ แนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเป็นการผลักดันจากคนภายนอก คือ นักศึกษาปริญญาโท ซึ่งประยุกต์ใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือ มีขั้นตอน คือ 1) การทำความเข้าใจกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและค้นหาที่วิจัยร่วม 2) การทบทวนโครงการส่งเสริมการประกอบอาชีพตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงตำบลป่าสัก และกิจกรรมที่เกษตรกรดำเนินการ ณ ขณะนั้น 3) พัฒนาโจทย์วิจัย 4) ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกัน 5) สรุปบทเรียนการดำเนินงาน การสื่อสารหน่วยงานในพื้นที่และคนในชุมชน และ 6) วิเคราะห์ปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนี้พบว่า ปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ 1) ปัจจัยภายในระดับบุคคล เช่น พื้นฐานครอบครัว อาชีพ ทักษะคิด 2) ปัจจัยภายในระดับกลุ่ม เช่น ศักยภาพของผู้นำ ความร่วมมือของสมาชิกในกลุ่ม การแบ่งบทบาทและหน้าที่ของบุคคลให้เหมาะสมกับงาน แรงผลักดันและแบบอย่างที่ดีของผู้นำในกลุ่ม กิจกรรมกระบวนการเรียนรู้ที่ร่วมกับออกแบบ และ 3) ปัจจัยภายนอก เช่น นโยบายขององค์การบริหารส่วนตำบลป่าสัก การสนับสนุนด้านกระบวนการเรียนรู้ของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อชุมชนมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เครื่องมือของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และงบประมาณสนับสนุนจากโครงการชุดทุนสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นสำหรับนักศึกษาปริญญาโท (CBMA) ภายในการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น (พันธมน เอี่ยมสุวงศ์. 2552 : 138-148) ในขณะที่ การศึกษาการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในเขตเทศบาลตำบลปาย อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า 1) ระดับความรู้ความเข้าใจความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลปาย อยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะประเด็นหัวข้อที่กลุ่มตัวอย่างมีความรู้ความเข้าใจมากที่สุด

ได้แก่ ประเด็นความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล ความมีภูมิคุ้มกันในตัว
 รองลงมา ได้แก่ ประเด็นการดำเนินชีวิตทางสายกลางถือเป็นเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนั้นยังได้
 แสดงความคิดเห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราช
 ดำรัสไว้เพื่อชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิต ให้แก่พสกนิกรชาวไทย 2) ระดับการดำเนินชีวิตตาม
 แนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลปายอยู่ในระดับมาก โดยส่วนใหญ่จะ
 เป็นการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ในส่วนของการปลูกพืชผักสวนครัวไว้กินเองในครัวเรือน อีกประการ
 หนึ่งที่น่าสนใจในการดำเนินชีวิต คือ การประหยัดคอคอม ใช้จ่ายอย่างประหยัดไม่ใช้จ่ายฟุ้งเฟ้อ
 3) ระดับการมีส่วนร่วมร่วมกับชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงนั้น อยู่ในระดับปานกลาง โดย
 การเข้าร่วมรวมกลุ่มเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ สหกรณ์ออมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้านกองทุนอื่นๆ
 มีระดับการมีส่วนร่วมมากที่สุด 4) การดำเนินการของชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ใน
 ระดับปานกลาง โดยการรวมกลุ่มต่างๆ เพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อที่จะเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน
 เช่น การรวมกลุ่มอาชีพต่างๆ การรวมกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ เป็นต้น
 มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด และประเด็นที่ชุมชนมีความสามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่
 ทอดทิ้งกันก็เป็นประเด็นที่ชุมชนใช้ในการดำเนินการมากเช่นเดียวกัน ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย
 ในครั้งนี้ ได้แก่ ภาครัฐควรส่งเสริมและเผยแพร่ตัวอย่างที่นำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ใน
 การดำเนินชีวิตและประสบความสำเร็จ เพื่อเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้นำแนวคิดเกี่ยวกับ
 เศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ชุมชน และสังคมต่อไป รวมถึงควรมีการจัดตั้ง
 องค์กรภาครัฐขึ้นมาใหม่เพื่อเข้ามาดูแลเกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรง โดยกระจายให้
 ครอบคลุมทุกพื้นที่ และทำหน้าที่เกี่ยวกับนโยบายของรัฐบาลเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงโดยเฉพาะ
 เพื่อให้สามารถขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น (จตุพล ยะจอม,
 2552 : 97-109)

โดยที่การศึกษาบทบาทของผู้นำชุมชนต่อโครงการตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง
 ของหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง บ้านป่าไผ่ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ผู้นำชุมชน
 เป็นผู้นำแบบประสาน มีหน้าที่กระตุ้นและผลักดันให้เกิดกิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน โดยมี
 ปัจจัยที่ส่งเสริมคือ เงื่อนไขชุมชนที่มีศักยภาพ โดยเฉพาะลักษณะทางกายภาพที่เหมาะสมทั้งภูมิ
 ประเทศและภูมิอากาศ สังคม เครือญาติ เศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตลอดจน
 ความสามารถของผู้นำชุมชนในการบริหารจัดการตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้เกิดกิจกรรม
 เศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นรูปธรรมในชุมชน ด้านการลดรายจ่าย การเพิ่มรายได้ การออม การเอื้อ
 ออาทร การดำรงชีวิต การอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นกิจกรรมตาม
 วิถีชีวิตตามธรรมชาติของชุมชนและชุมชนร่วมกันกำหนด โดยใช้กระบวนการการมีส่วนร่วม

ส่งผลให้บ้านป่าไผ่เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบของประเทศไทย อย่างไรก็ตามมีปัญหาบางประการที่ซ่อนอยู่ในความสำเร็จของผู้นำชุมชน เนื่องจากกลุ่มผู้นำชุมชนเป็นผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจ สังคมดี และมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ สะท้อนให้เห็นถึงฐานอำนาจของชุมชนตกอยู่ในมือของกลุ่มผู้นำชุมชนเท่านั้น อีกทั้ง ชาวบ้านให้ความไว้วางใจและมีความเชื่อถือในตัวผู้นำชุมชนสูง ส่งผลให้การมีส่วนร่วมของชุมชนเกิดการขึ้นนำโดยผู้นำชุมชน ดังนั้น เพื่อให้ผู้นำชุมชนมีอำนาจขึ้นำในการตัดสินใจ ชุมชนต้องเน้นให้เกิดการรวมกลุ่มและการทำงานมีส่วนร่วมของคนทุกคนในชุมชน เป็นหัวใจหลักในการบริหารงานในชุมชน และปรับเปลี่ยนทัศนคติความคิดของคนในชุมชนให้ยกย่องคนดี มีคุณธรรม ไม่เป็นสังคมที่ยกย่องคนรวย คนเก่ง เพื่อไม่ให้อำนาจการตัดสินใจและผลประโยชน์ของชุมชนตกอยู่ในมือของกลุ่มใด กลุ่มหนึ่ง นอกจากนั้น เพื่อส่งเสริมบทบาทของผู้นำชุมชนบ้านป่าไผ่ในอนาคต ให้สามารถพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างต่อเนื่อง ไม่เกิดช่องว่างเมื่อมีการเปลี่ยนผ่านจากผู้นำชุมชนชุดเดิม ผู้นำชุมชนต้องเปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่เข้ามาสานต่อแนวทางการดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียง และต้องให้ความสำคัญกับการปลูกฝังเยาวชนให้ตระหนักถึงการดำรงชีวิตตามวิถีธรรมชาติของชุมชน ทนทางสังคม และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้หลักบรร (บ้าน วัด โรงเรียน) ในการเรียนรู้และสั่งสอนซึ่งเป็นกระบวนการกลมกล่อมกลางทางสังคมและสำหรับผู้นำชุมชนอื่น

การนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ ผู้นำชุมชนต้องเข้าใจบทบาทของตนเอง และเรียนรู้การนำศักยภาพของชุมชนมาเป็นแนวทางการดำเนินกิจกรรมความพอเพียงในหมู่บ้านของตนเอง โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญ (ชัญญารัตน์ นันติกา, 2551 : 61-85) พร้อมทั้ง การศึกษาภาวะผู้นำของกำนันและผู้ใหญ่บ้านอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ต่อการเสริมสร้างเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า จากการวัดการประเมินตนเองของกำนันและผู้ใหญ่บ้านจะมีภาวะผู้นำอยู่ในระดับมากถึงมากที่สุดและมีภาวะผู้นำมากที่สุดในเรื่องการเป็นผู้ที่มีความเสียสละมีคุณธรรม ยึดถือผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก แต่ในส่วนของ การประเมินจากกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ภาวะผู้นำของกำนันอยู่ในระดับปานกลางถึงมากและภาวะผู้นำของผู้ใหญ่บ้านอยู่ในระดับมากถึงมากที่สุด อีกทั้งพบว่าภาวะผู้นำของกำนันมีมากที่สุด คือ เรื่องกำนันเป็นผู้ที่ชาวบ้านสามารถพึ่งพาอาศัยได้ และภาวะผู้นำของผู้ใหญ่บ้านที่มีมากที่สุด คือ ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีในส่วนของ การเสริมสร้างเศรษฐกิจพอเพียง ในภาพรวม พบว่า การเสริมสร้างเศรษฐกิจพอเพียงของกำนันและผู้ใหญ่บ้านอยู่ในระดับปานกลางถึงมาก ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับการประเมินจากประชาชนในพื้นที่ อีกทั้งพบว่ากำนันและผู้ใหญ่บ้านได้ส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงมากที่สุดในเรื่องการประชาสัมพันธ์ ลด ละ เลิก อบายมุขในชุมชน ในส่วนของ ประชากรกลุ่มตัวอย่างการเสริมสร้างเศรษฐกิจพอเพียงประสบความสำเร็จมากที่สุด คือ ชุมชนมี

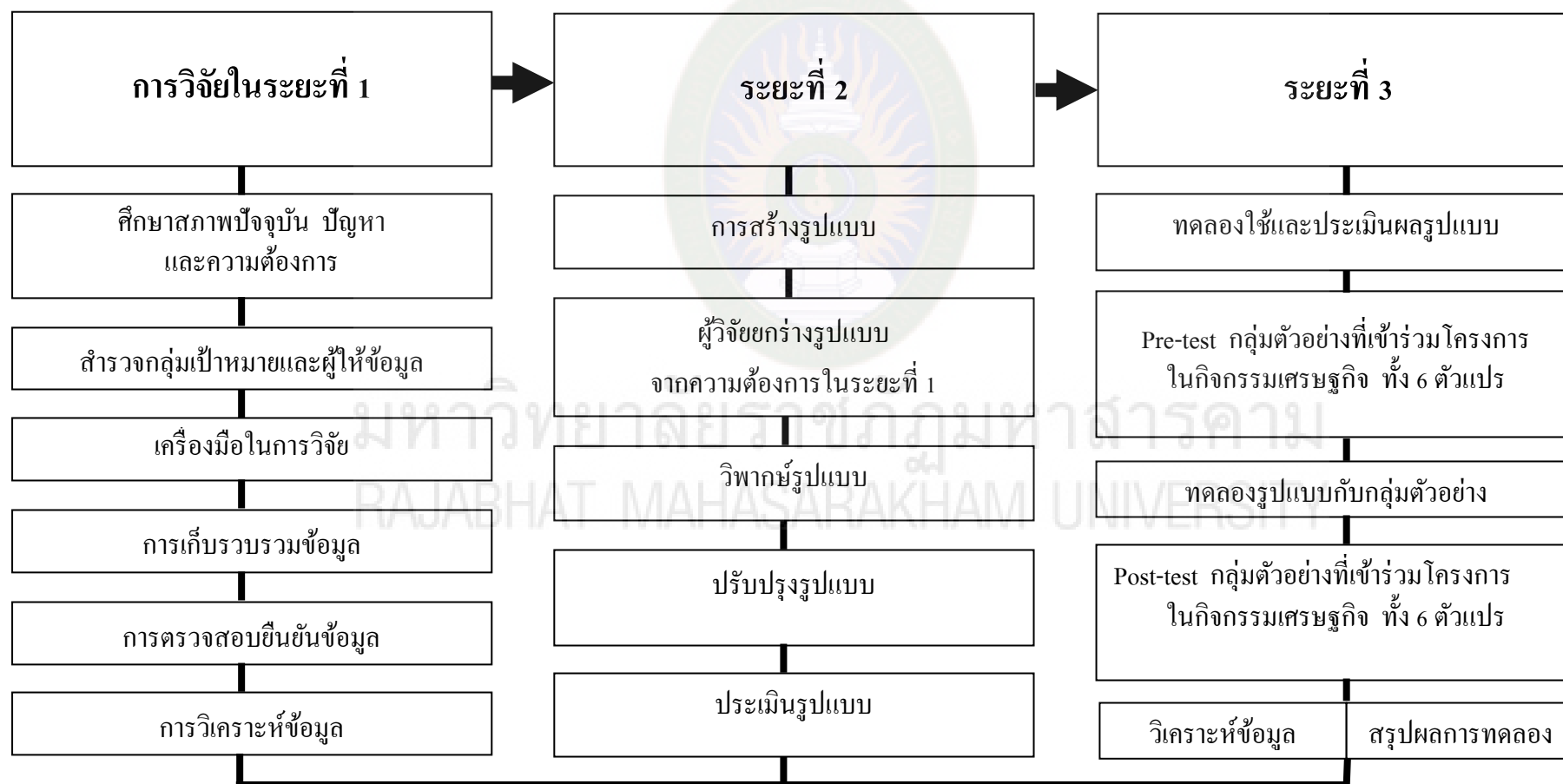
การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ผลจากการทดสอบสมมุติฐานพบว่า ภาวะผู้นำของกำนันและ
ผู้ใหญ่บ้านมีความสัมพันธ์ทาง บวกกับความสำเร็จของการเสริมสร้างเศรษฐกิจพอเพียง
ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายที่ได้จากการศึกษา คือ ควรนำเอาจุดอ่อนทั้งภาวะผู้นำและการส่งเสริม
เศรษฐกิจพอเพียงมาปรับปรุงหรือหาแนวทางการแก้ไขให้ดีขึ้น ในเรื่องความสามารถใน
การเลือกใช้คนให้เหมาะสมกับงานความสามารถในการสื่อสารจูงใจ โน้มน้าวผู้อื่นให้ปฏิบัติตาม
โดยสมัครใจ การส่งเสริมกระบวนการจัดทำบัญชีครัวเรือนรายรับ-รายจ่ายในชุมชน การออมเงิน
ในกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนเป็นประจำในส่วนของการศึกษาวิจัยค้นคว้าเพิ่มเติมควรจะศึกษาภาวะ
ผู้นำในตำแหน่งอื่นๆ ในชุมชนหมู่บ้านและตำบล เช่น อบต. อสม. ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นต้น
ทั้งนี้เพื่อจะได้นำข้อมูลที่ได้มาศึกษาเปรียบเทียบภาวะผู้นำในตำแหน่งอื่นๆ ว่าผู้นำในตำแหน่งใด
ที่มีภาวะผู้นำที่สูงและผลักดันเศรษฐกิจพอเพียงที่สำเร็จและดีกว่าผู้นำตำแหน่งอื่นๆ (สมนึก คำใจ
หนัก. 2552 : 48-77)

นอกจากนี้ การศึกษาวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของสมา
ชิกชุมชนการพึ่งตนเองบ้านสวนสายลมจอย ตำบลห้วยทราย อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
พบว่า คุณภาพชีวิตทางด้านร่างกายของกลุ่มสมาชิกเกษตรอินทรีย์ส่วนมากมีร่างกายแข็งแรง
ตั้งแต่มาปลูกพืชผักโดยใช้เกษตรอินทรีย์รู้สึกว่ามีสุขภาพแข็งแรงกว่าตอนที่ทำการเกษตรโดยใช้
สารเคมี นอกจากนั้นยังมีโอกาสได้ออกกำลังกายและทำกิจกรรมต่างๆ ในแต่ละวันคุณภาพชีวิตด้าน
จิตใจของกลุ่มสมาชิกเกษตรอินทรีย์มีความสุขในการดำเนินชีวิต ตั้งแต่มาปลูกพืชผักโดยใช้เกษตร
แบบอินทรีย์และดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง คุณภาพชีวิตด้านสัมพันธภาพทางสังคม ทั้งกลุ่มสมาชิก
เกษตรอินทรีย์และผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรอินทรีย์ต่างอาศัยอยู่ในชุมชนแบบเครือญาติ มี
การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันอยู่เสมอ คุณภาพชีวิตทางด้านสิ่งแวดล้อมถือ
ว่าอยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากมีปัญหาเกี่ยวกับควันพิษจากการทำเฟอร์นิเจอร์ กลุ่มสมาชิก
เกษตรอินทรีย์มีคะแนนเฉลี่ยคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพร่างกายสูงสุด คิดเป็นร้อยละ 70.6 รองลงมา
ได้แก่ คุณภาพชีวิตด้านจิตใจ คุณภาพชีวิตด้านสัมพันธภาพทางสังคม และคุณภาพชีวิตด้าน
สิ่งแวดล้อม โดยมีคะแนนเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 68.0, 62.7 และ 57.5 ตามลำดับ เมื่อแบ่งตามระดับ
คะแนนคุณภาพชีวิต 3 ระดับ พบว่ากลุ่มสมาชิกเกษตรอินทรีย์ส่วนใหญ่ ร้อยละ 95.7 มีคุณภาพชีวิต
อยู่ในระดับปานกลาง และมี ร้อยละ 4.3 ที่มีคุณภาพชีวิตอยู่ในระดับดี (สกุลศักดิ์ อินหล้า. 2551 :
80-90) และในการศึกษาการปรับตัวของเกษตรกรสู่การเกษตรกรรมทางเลือกแนวคิดเศรษฐกิจ
พอเพียง หมู่บ้านป่าไผ่ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า 1) กระบวนการที่นำไปสู่การ
ปรับตัวของเกษตรกรมาสู่เกษตรกรรมทางเลือก พบว่า เกษตรกรในชุมชนบ้านป่าไผ่แม้ส่วนใหญ่ใน
ชุมชนยังทำการเกษตรเคมีเป็นหลัก แต่ก็เรียนรู้ที่จะเปลี่ยนพฤติกรรมกรรมการทำการเกษตรแบบใหม่

โดยใช้ทั้งปฏินทรีย์ ปุ๋ยน้ำหมัก เข้ามาช่วยลดต้นทุนในการผลิต ซึ่งการเรียนรู้ก็เกิดจากการติดตาม ข่าวสาร ความรู้จากแหล่งต่าง ๆ การเรียนรู้จากการฝึกอบรม แลกเปลี่ยนความรู้จากคนทั้งภายใน และภายนอกชุมชน เพื่อให้ได้ความรู้ใหม่ที่เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตของตนเอง และสามารถพึ่งพาตนเองได้ 2) กลุ่มเกษตรกรในชุมชนที่ทำการผลิตรูปแบบเกษตรกรรมทางเลือก มีวิถีคิดและกระบวนการเรียนรู้ใหม่เกี่ยวกับแนวความคิดทฤษฎีใหม่ทางการเกษตรแตกต่างจากกลุ่มเกษตรกรที่ยึดรูปแบบการเกษตรเชิงพาณิชย์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001 3) กลุ่มเกษตรกรในชุมชนที่ทำการผลิตรูปแบบเกษตรกรรมทางเลือก มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเกษตรกรรมทางเลือกตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับค่อนข้างมาก ขณะที่กลุ่มเกษตรกรที่ยึดรูปแบบการเกษตรเชิงพาณิชย์ มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเกษตรกรรมทางเลือกตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับน้อยกว่า อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001 4) ปัจจัยด้านความรู้ความเข้าใจ ความเข้มแข็งชุมชน การพึ่งตนเอง มีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมการปรับตัวมาทำเกษตรกรรมทางเลือกตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในชุมชน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 (นภคด หงส์ศรีพันธ์. 2552 : 95-109)

กรอบแนวคิดและการปฏิบัติในการวิจัย

กรอบแนวคิดและการปฏิบัติในการวิจัย เรื่อง รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจโดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของบ้านคอนคู้ แสดงดังภาพที่ 1

แผนภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย เรื่อง รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจโดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบ้านคอนคู้ ต.ป่าสัก อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด

จากกรอบแนวคิดและแนวปฏิบัติดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้กำหนดระยะของการทำการวิจัยในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจ โดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง บ้านดอนคู ต.ป่าสังข์ อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด ซึ่งมีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยร่วมกับชุมชน แสดงผังแผนภาพที่ 2.2 ดังนี้

ระยะที่ 1 ศึกษาสภาพปัญหาเศรษฐกิจของชุมชน ดังนี้

1. ศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจโดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยการวิจัยเชิงสำรวจ
2. กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูล คือ ชุมชนบ้านดอนคู ต.ป่าสังข์ อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด จำนวน 26 ครัวเรือน
3. เครื่องมือในการวิจัย คือ 1) แบบสอบถามเพื่อสำรวจรายครัวเรือน 2) แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างในการสัมภาษณ์เชิงลึก 3) แบบบันทึกรายรับของครอบครัว 4) แบบบันทึกรายจ่ายของครอบครัว
4. การเก็บรวบรวมข้อมูล 5. การตรวจสอบยืนยันข้อมูล 6. การวิเคราะห์ข้อมูล

ระยะที่ 2 นำความรู้จากผลการวิจัยในระยะที่ 1 มาใช้ ดังนี้

1. สร้างรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจโดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบ้านดอนคู ต.ป่าสังข์ อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด
2. ผู้วิจัยร่างรูปแบบจากความต้องการในระยะที่ 1 เพื่อเป็นแบบจำลองในการพิจารณาในการประชุมกลุ่ม
3. วิพากษ์รูปแบบโดยกลุ่มตัวอย่างที่สนใจเข้าร่วม โครงการของชุมชนบ้านดอนคู นักวิชาการ นักพัฒนาชุมชน ผู้นำชุมชน สมาชิกในชุมชน และผู้วิจัย
4. ปรับปรุงรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจโดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
5. ประเมินรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจโดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เฉพาะกลุ่มตัวอย่างที่สนใจเข้าร่วมโครงการ

ระยะที่ 3 ทดลองใช้และประเมินผลรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจโดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบ้านดอนคู ต.ป่าสังข์ อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด

1. Pre-test กลุ่มตัวอย่างที่สนใจเข้าร่วมโครงการ ในกิจกรรมเศรษฐกิจ ทั้ง 6 ตัวแปร ดังนี้ 1) รายได้ครัวเรือน 2) รายจ่ายครัวเรือน 3) จำนวนพืชเพื่อการยังชีพ 4) จำนวนสัตว์เพื่อการยังชีพ 5) จำนวนเห็ดเพื่อการยังชีพ 6) จำนวนสินค้าอุปโภคบริโภค
2. ทดลองรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนกับกลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมโครงการ
3. Post-test กลุ่มตัวอย่างที่สนใจเข้าร่วมโครงการ ในกิจกรรมเศรษฐกิจ ทั้ง 6 ตัวแปร ดังนี้ 1) รายได้ครัวเรือน 2) รายจ่ายครัวเรือน 3) จำนวนพืชเพื่อการยังชีพ 4) จำนวนสัตว์เพื่อการยังชีพ 5) จำนวนเห็ดเพื่อการยังชีพ 6) จำนวนสินค้าอุปโภคบริโภคที่ซื้อมาจากร้านค้า 5. วิเคราะห์ข้อมูล และ 6. สรุปผลการทดลอง

แผนภาพที่ 2.2 ระยะของการทำการวิจัยในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจ

โดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบ้านดอนคู ต.ป่าสังข์ อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด